

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FERDINAND TÖNNIES'İN SOSYOLOJİSİ VE
ALMAN SOSYAL BİLİM GELENEĞİNDEKİ
YERİ**

**Muhammed Oğuzhan GÜNER
2501170870**

**TEZ DANIŞMANI
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT**

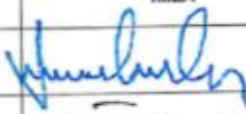
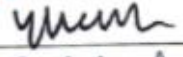
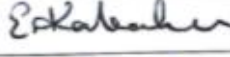
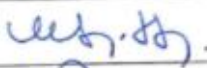

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

	<p>T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ</p> <p>YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI</p>	
---	--	---

ÖĞRENCİNİN;		
Adı ve Soyadı	: Muhammed Oğuzhan GÖNER	Numarası : 2501170870
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	: Sosyoloji	Danışmanı : Dr. Öğr. Üyesi Ali AKYURT
Tez Savunma Tarihi	: 24.06.2019	Saati : 13.30
Tez Başlığı	: "Ferdinand Tönnies'in Sosyolojisi ve Alman Sosyal Bilim Geleneğindeki Yeri"	

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYBİRLİĞİ~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN		Kabul
2- Prof. Dr. Yücel BULUT		Kabul
3- Prof. Dr. Enes KABAKCI		Kabul
4- Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali AKYURT		Kabul
5- Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Elif POSFOS DEVİRANİ		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Köksal ALVER		
2- Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Veysel BİLİCİ		

ÖZ

**FERDINAND TÖNNIES'İN SOSYOLOJİSİ VE ALMAN SOSYAL
BİLİM GELENEĞİNDEKİ YERİ**

MUHAMMED OĞUZHAN GÜNER

Alman sosyolog Ferdinand Tönnies sadece Almanya'da değil, dünyada da sosyolojinin kurucu isimlerindedir. Sosyolojiye yaptığı katkıların başında, ideal tip olarak kullandığı **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** kavramları üzerinden gerçekleştirdiği toplum analizi gelmektedir. Tönnies'in önemi sosyoloji anlayışını hem tarihsel hem teorik bağlamda temellendirmesinden kaynaklanır.

Tönnies'in sosyolojisi hakkında Türkiye'de henüz kapsayıcı bir çalışma yapılmamış olması, bu tezin yazılmasında tetikleyici olmuştur. Diğer önemli neden ise Tönnies'in kavramlarında gömülü olan sosyolojik mirasın ortaya çıkarılması arzusudur. Bu mirasın temelinde yatan toplumsal birlik arayışı ise büyük oranda Tönnies'in **modernlikte** gördüğü ve **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişle gösterdiği anlam kriziyle ilgilidir.

Bu çalışma Tönnies'in sosyolojisini, kavramlarını anlamak, açıklamak ve yorumlamak kaygısıyla gerçekleştirilmiş ve klasik bir sosyologun tarihsel önemi vurgulanmıştır. Çalışmada Tönnies'in eserlerinin Almanca orijinalleri ve İngilizce çevirileri esas alınmıştır. Tönnies'in hayatı bağlamında sosyoloji kimliğinin oluşmasına özel bir yer ayrılmıştır. Çünkü bir sosyologun anlaşılması ancak kişisel yaşamı ile içerisinde bulunduğu tarih ve coğrafya arasında ilişki kurularak mümkün olacaktır.

Tönnies'in izleri çağdaş sosyolojide de takip edilebilir. Tönnies üzerine yapılan çalışmalara odaklanan bu iz sürme Almanya, Fransa, ABD ve Türkiye ile sınırlandırılmıştır. Çalışmada Tönnies sosyolojisinin felsefi arka planına da yer verilmiştir. Hobbes'un doğrudan ve Rousseau'nun dolaylı katkısı Tönnies'in düşünce sistemini geliştirmesinde etkili olmuştur. Tezde Tönnies'in tüm çalışmalarına sirayet eden iki temel kavramı, **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft**, detaylı bir şekilde irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ferdinand Tönnies, Gemeinschaft, Gesellschaft, Saf Sosyoloji,
Modernlik Eleştirisi

ABSTRACT

**SOCIOLOGY OF FERDINAND TÖNNIES AND ITS POSITION
IN GERMAN SOCIAL SCIENCE TRADITION**

MUHAMMED OĞUZHAN GÜNER

The German sociologist Ferdinand Tönnies is one of the founders of sociology not only in Germany but also in the world. **Gemeinschaft** and **Gesellschaft** are the two main concepts that are used as the ideal type at the Tönnies' sociology. The importance of Tönnies originates from its grounding in the historical and theoretical context of sociology.

In Turkey, about Tönnies, there is no a comprehensive study yet. Another important reason is the desire to uncover the sociological heritage embedded in the concepts of Tönnies. The basis of this heritage is the search for social unity. The trigger of the search for this unity is the meaning crisis Tönnies sees in modernity. The meaning crisis shows itself in the transition from **Gemeinschaft** to **Gesellschaft**. This study was carried out with the concern of understanding (**verstehen**), explaining and interpreting the sociology and concepts of Tönnies and emphasized the historical importance of a classical sociologist. In this study, It is worked German origin text and English translations. In the context of Tönnies's life, a special place has been created for the formation of the identity of sociology. Because the understanding of a sociologist will only be possible by establishing a relationship between his personal life and his history and geography.

Traces of Tönnies can be followed in contemporary sociology. In this thesis that were limited with scheme Germany, France, the US and Turkey. The study also included the philosophical background of Tönnies sociology. Hobbes's direct and Rousseau's indirect contribution has been instrumental in developing Tönnies' thought system. In this thesis, two basic concepts of Tönnies, **Gemeinschaft** and **Gesellschaft**, were examined in detail.

Keywords: Ferdinand Tönnies, Gemeinschaft, Gesellschaft, Pure Sociology, Criticism of Modernity

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya başladığımda zihnim “Bir tez neden yazılır” sorusu ile meşguldü. Umberto Eco’nun **Tez Nasıl Yazılır** metnini okuduktan sonra da bu soruyu kendime sordum. Kendimce pek çok sebep sıraladım. Bu tez nezdinde üzerinde durduğum en belirgin neden, tezi gerekçelendirme sebebim, doğrudan iki durum ile ilişkilidir. Birinci beklentim, sosyolojinin doğasını kendi lisansüstü serüvenime klasikler üzerinden başlayarak kendimi ve kendi akademik yolumu anlama idi. Bu klasikler vurgusunun özel yanına Prof. Dr. İsmail Coşkun’un telkiniyle Alman sosyolog Max Weber’in bibliyografyasını incelemekle eriştim. Weber kendi büyük “Protestan Ahlakı” üzerine odaklandığı eserini yazmadan arkaik toplumlar ve dinler gibi temel konularda yoğun bir tecrübe edinmişti. Bu bibliyografyayı belirli kaygıyla gözden geçirdiğimde Klasiklerin önemini akademik düzlemde naçizane kavramış oldum. Beklentilerimden ikincisi ise, özellikle Türk Sosyoloji dünyasında pek araştırılmamış bir ismi tez konusu yaparak doğrudan ortaya çıkacak çalışmanın bir artı değer üretme kaygısı idi. Bu kaygının geçtiği sınır noktaları ise hakkında çalışma yapılmamış ya da az yapılmış kişilerin coğrafyalarından geçiyordu. Bu iki beklentiden, en azından ilkinin kıta sahanlığına girdiğimi düşünüyorum. Pek tabii bu gerçekleştirme, kendi maceramın başında olduğumun bilincinden de ayrı değildir. İkinci beklentimin ise toplumsal düzlemde ne gibi etki göstereceğini ise zaman ortaya serecektir.

Çalışmam kendi varoluşuna böylesi bir arka planda ilerlerken zikretmem gereken kişiler tarafından da desteklenmiştir. Başta İstanbul Sosyolojinin bölüm başkanı olan Prof. Dr. İsmail Coşkun’un yönlendirmesi bu tezin fikrinin oluşum aşamasında belirleyici oldu. Nezdimde İsmail Hoca, Alman akademik teamülünde kullanıldığı üzere akademik “Babalık” sıfatına layık birisidir. Varlığı ve katkıları için kendisine teşekkür ediyorum. İstanbul Sosyolojiden özellikle iki kıymetli hocama, Prof. Dr. Yücel Bulut ve Prof. Dr. Enes Kabakçı’ya da içten şekilde teşekkür ediyorum, kendilerinden aldığım derslerde ve ders dışı yaptığımız sohbetler vasıtasıyla engin birikimlerinden yararlandığım için kendimi şanslı kabul ediyorum. Bir diğer şanslı hissetmeme vesile olan hocalarım ve dönem arkadaşlarımdan da hakkını teslim etmek istiyorum. Derslerinde ve ders dışlarında entelektüel kapılarını ön koşullar olmadan açan iki hocam Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken ve Dr. Eyüp Çoraklı’ya da teşekkürlerimi sunuyorum. Erciyes Üniversitesinde lisans öğrencisi iken tanıştığım Hukuk Fakültesinden saygıdeğer hocam ve dostum Harun Bodur’a teşekkür ediyorum. Yüksek lisans öğrenim boyunca tanıştığımız ilk günden bu yana akademik ve gündelik düzlemlerde desteğini esirgemeyen sevgili meslektaşım Begüm Uzun’a da teşekkür ediyorum.

Araştırma görevlisi olarak çalışmakta olduğum Türk-Alman Üniversitesinin Kültür ve Sosyal Bilimler Fakültesindeki çalışma arkadaşlarıma ve birlikte çalıştığım hocalarıma bana sunmuş oldukları desteklerinden ve tez sürecinde sağlamış oldukları kolaylıklardan ötürü teşekkür ediyorum. Akademik bağlamda, son olarak, tezimin oluşum sürecinde doğrudan katkısı olan zaman kavramının sınırlarını bu süreçte lehime genişleten ‘Hocam’ olarak zikredeceğim isim Dr. Mehmet Ali Akyurt’tur. Mehmet Ali Akyurt, birlikte çalışmaya başladığımız günden tezin bitiş aşamasına kadar olan süreçte bütün pozitifliğiyle tezi me had safhada katkılarını sundu. Bu katkı tezin tüm noktalarına da sirayet etmiştir. Kendisi olmadan zannımca bu tez de bu haliyle mevcut olamazdı. Hocama bu bağlamda içten teşekkürlerimi ve şükranlarımı sunuyorum.

Beni ve kardeşlerimi “okutma” yolunda maddi ve manevi hiçbir fedakarlıktan kaçmayan canım anneme de içten teşekkürlerimi sunuyorum. Bu çalışmayı bitirdiğimde sürecin tamamında emeği geçenlerin en başında olarak zikretmek istediğim müstakbel eşim Beyza’ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Tanıştığımız o soğuk kış gününden bu yana desteğini, etkisini ve varlığını bir an olsun eksik hissetmedim, onun varlığıyla eksik kalan kısımlarım tamamlandı. O, ben akademinin -Tönnies’in deyimiyle- dikenli yollarında yürürken edindiğim mevcut ve muhtemel yaralarım pansuman yaptı. Bir akademik çalışmanın akademik olabilmesi adına gerekli her şeyi hocalarım, çevrem ve arkadaşlarım tamamladı, geri kalanları sağlayan gece-gündüz demeden koşulsuz-şartsız, maddi ve manevi tüm desteğini bana sunan kadına sunabileceğim yeterli bir şükran ifadesi de ne yazık ki nazarımda mevcut değil. “İyi ki varsın” dileğim kendi varlığımdan hareketle ona dolaylı olarak dileyebileceğim en içten teşekkürdür...

İstanbul-2019

Muhammed Oğuzhan GÜNER

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DA SOSYAL BİLİMLER GELENEĞİ

1.1	Almanya'da 19. Yüzyılın İlk Yarısı: Romantizm, Tarihselcilik ve Muhafazakarlık	9
1.2	Almanlık Durumu ve Tönnies.....	11
1.2.1	Almanlık Krizi	13
1.2.2	Uzun 19. Yüzyıl	14
1.3	Almanya'da 19. Yüzyılın İkinci Yarısı: Geisteswissenschaften'dan Sosyolojiye.....	16
1.4	Tönnies'in Alman Sosyal Bilimler Geleneğindeki Konumu.....	17
1.4.1	Almanya'da Tönnies İzleri: Heberle, Simmel, Freyer ve Weber.....	20
1.5	Tönnies'in Diğer Ulusal Sosyoloji Gelenekleri Üzerindeki Etkisi	25
1.5.1	Fransa'da Tönnies İzleri.....	25
1.5.2	Amerika'da Tönnies İzleri	32
1.5.3	Türkiye'de Tönnies İzleri.....	39

İKİNCİ BÖLÜM

FERDINAND TÖNNIES'İN BİYOGRAFİSİ

2.1	Tönnies'in Çocukluk Yılları: Gemeinschaft'ta Bir Yaşam.....	43
-----	---	----

2.2	Tönnies'in Üniversite Eğitimi Yılları: Gemeinschaft'tan Gesellschaft'a	46
2.3	Tönnies'in Tez Yazma Yılları: Filolojiden Sosyolojiye Doğru	53
2.4	Tönnies Doçentliğe Doğru: Psikoloji-Sosyoloji Arasında bir Seçim ...	56
2.4.1	Privatdozent Yılları	58
2.5	Ordinaryüs Yılları (1909-1916)	63
2.5.1	Kiel Üniversitesi Yılları	65
2.6	Tönnies'in Son Yılları ve Tönnies'ten Sonra	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÖNNIES'İN GEMEINSCHAFT UND GESELLSCHAFT ANALİZİ

3.1	Tönnies'in Büyük Çalışması	70
3.1.1	Tönnies'in Doğal Hukuk Düşüncesi ve Hobbes'la İlişkisi	71
3.2	Gemeinschaft ve Gesellschaft İdeal Tipleri	73
3.3	Tönnies'in Gemeinschaft Analizi	77
3.4	Tönnies'in Gesellschaft Analizi	85
3.5	Gemeinschaft-Gesellschaft Ayrımına Yaklaşımlar	89
3.6	Tönnies'e Göre Toplumun Temeli: Kamuoyu, Örf ve Aile	94
3.7	Tönnies'e Göre Sosyoloji Tipleri	95
SONUÇ		98
KAYNAKÇA		102

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Tönnies'in Temel Kavramları	92
---	-----------

KISALTMALAR LİSTESİ

akt.	: aktaran
Alm.	: Almanca
bkz	: bakınız
DGS	: Alman Sosyoloji Derneği (Deutsche Gesellschaft für Soziologie)
Fr.	: Fransızca
İng.	: İngilizce
Lat.	: Latince
Orj.	: Orijinal
s.	: sayfa
SPD	: Almanya Sosyal Demokrat Partisi (Sozialdemokratische Partei Deutschlands)
Tr.	: Türkçe

GİRİŞ

Herhangi bir sosyal bilimci günümüzün bir olgusunu tarihe başvurmadan anlamaya, yorumlamaya ve açıklamaya giriştiğinde ortaya çıkacak çalışma kuvvözde yaşamaya yazgılıdır. Tarihten bağımsız bir toplumsal analizin varlığı herhangi bir tartışmanın gelişme düzeyinde noksanlıklar ortaya çıkarır. Bu anlamda tarih ile sosyolojinin kurduğu ilişki zaruretten öte araştırmacının ufkunu genişletecek vasfa da sahiptir. Dolayısıyla sosyolog, analiz etmekte olduğu konu her ne olursa fark etmeksizin göz önünde bulundurduğu mevzuun tarihselliğini geri plana atmamalıdır.

Tarih ile kurulan ilişkinin iki şekilde tezahür ettiği düşünülmektedir. İlki herhangi bir meseleyi kavramada kronolojik olarak geçmişten başlayarak konuya yoğunlaşmaktır, ikincisi bir konu hakkında daha evvelden **meta** anlatı olmuş isimlere yer vermek, yani klasiğe yönelmektir. Bu çalışmada, ikinci tezahüre yakın bir anlayış ile hareket edilmiştir. Tarihsellik bu bağlamda kurulan ilişki öznel ya da nesnel olabilmektedir. Tezin başlığında yer alan Ferdinand Tönnies isminin ve onun sosyoloji anlayışının bu çalışmada konu olarak tercih edilmesinde belirli öznel ve nesnel kaygılar mevcuttur. Bu kaygıların ne olduğunu söylemek, metne girmeden evvel çalışmayı ortaya çıkaran koşulları ve kaygıları bilmesi bakımından okuyucuya katkı sağlayacaktır.

Ferdinand Tönnies (1855-1936) Almanya'nın kırsalında dünyaya geldiğinde sosyoloji filizlenme dönemindeydi. Bu filizlenme sosyolojinin felsefe ile kurduğu ilişkiden beslenirken metod arayışını da içerisinde barındırır¹. O dönemde sosyoloji, kendi yöntemini farklı coğrafyalarda farklı arzularla arıyordu. Sosyolojinin Fransa'daki yöntemi Saint-Simon, Auguste Comte ve Émile Durkheim gibi isimlerce pozitivism etkisinde şekillenirken Almanya'da Wilhelm Dilthey, Max Weber gibi isimlerin katkısıyla anlamacı-yorumsamacı bir yaklaşımla biçimlenmekteydi. Ferdinand Tönnies'i, içerisinde doğduğu dünyada bir geleneğe yerleştirme zarureti mevcut ise pozitivism ile anlamacı yaklaşım arası bir konumda olduğunu belirtilmesi gerekir. Esasında Tönnies özelinde bu ayrımın pek önemi yoktur, çünkü temsil ettiği

değerler bakımından o içerisinde bulunduğu coğrafyanın ve tarihin sonucundan başka bir kişi değildir ve geliştirdiği kavramlar değerlendirildiğinde yaklaşımından ziyade sosyal bilimlere bıraktığı fikirler önemlidir.

Tönnies'in dünyasıyla bağlantılı olarak Almanya'nın o dönemdeki koşullarını anlamaya çalışmak konuyu bütüncül bir şekilde kavramayı beraberinde getirir. 19. yüzyılda Almanya dönemin diğer imparatorluklarında olduğu gibi iç ve dış siyasal birliğini tamamıyla sağlayamamış, diğer imparatorluklarla savaş halinde olan bir coğrafyadır. Almanya'nın siyasi birlik olamama durumundan kaynaklanan eksiklikler, onun edebiyat ve felsefe başta olmak üzere bugün sosyal bilimler olarak isimlendirilen diğer disiplinler zemininde kendisini güçlü kılacak atılımlar yapmasıyla giderilir. Almanya bu bağlamda edebiyat ve sosyal bilimlerde yaptığı devrimlerle kendi modernleşmesini hazırlaması bağlamında özgün bir konumdadır. En bilindik isimler olarak Johann Wolfgang von Goethe'nin edebiyatta yaptığı dilsel devrim, Immanuel Kant'ın felsefede yaptığı aydınlanmacı düşünsel devrim tüm dünyanın olduğu gibi Almanya'nın da kaderini şekillendirir.

Bu tezin varlık nedenlerinden birisi bu çizgide bulunmaktadır. Bu, sanayileşme ve kapitalistleşme gibi doğrudan teknik ve iktisadi gelişmelerin akli ve düşünsel köklerini kurmayı başarmış bir örneğin anlaşılmasının doğrudan kendi toplumumuza fayda getirebileceği umududur. Bu önermenin potansiyel toplumsal faydasının çizgisi ise bizim gibi kendini arayan milletlerin boylamından geçmektedir. Bu minvalde son olarak Almanya örneğinden hareketle zihinsel devrimler bilimsel devrimleri önceler önermesi ileri sürülmektedir.

Siyasi anlamda birlik olamama durumu Almanya'nın düşünsel alanda birlik kurmasını engelleyemez. Edebiyatta ve felsefede kimi isimlerin öncülüğünde birlik hakîmdir. Peki bu birlik hali, sosyolojide nasıl tezahür etmektedir. Bu soruyu cevaplamak Ferdinand Tönnies, Max Weber, Georg Simmel gibi isimlerin sosyal bilimlere katkılarını anlayarak mümkündür. Bu isimler sosyolojiyi kurumsallaştıracak kişilerden başkaları değildir. Daha net bir ifade ile bu kişiler Alman coğrafyasında edebiyatta ve felsefede kurulmuş birliğin sosyolojideki temsilcileridir. Dönemin ruhu itibariyle sosyolojinin temel kaygısı olan "toplum nasıl kurulabilir" sorusunun cevabı ismi zikredilenlerin fiillerine göre sosyolojidir.

Tönnies bu tarihlerde sosyoloji cenahının saygıdeğer bir simasıdır. 1909 yılında kurulan Alman Sosyoloji Derneğinin (**Deutsche Gesellschaft für Soziologie**) kurucu üyelerindendir. Kendisi 1922-1933 yılları arasında bu derneğin başkanlığını yapmıştır. Bu derneğin önemi o dönemlerde Almanya’da yapılan toplumsal çalışmaları akademisyenlerin birbirleriyle paylaşacağı zemini sağlaması göz önüne alındığında ortaya çıkar. **DGS** Almanya’da başta sosyologlar olmak üzere sosyal bilimcileri bir araya getirmek onların çalışmalarını akademik camiaya aktarma hususunda önemli bir işleve sahiptir.

Tönnies sosyolojide onu meşhur yapacak **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserini, 1878’e kadar takındığı politik tavırla birlikte şekillendirerek alt başlığına komünizm ve sosyalizm ifadelerini ekleyerek oluşturur. **Gemeinschaft und Gesellschaft**’ın farklı baskılarına bakıldığında Tönnies toplamda üç alt başlık tercih eder. Tönnies 1881’de doktora tezi olarak sunduğu metinde **Theorem der Cultur-Philosophie**², 1887 yılında **Abhandlung des Communismus und des Socialismus als Empirischer Culturformen**³ ve son olarak 1912 yılında ise **Grundbegriffe der reinen Soziologie**⁴ alt başlığını tercih eder. İçeriklerde ise birkaç ufak değişiklik dışında farklılık bulunmaz.

Tönnies’in üç farklı tercihte bulunması onun çeşitli kaygılarla hareket ettiğini gösterir. 1881 yılında tercih ettiği başlık kendi çalışmasını antropolojik bir çizgide gördüğünün göstergesidir. 1887 yılında tercih ettiği alt başlık çalışmasını antropolojik çizgiden antro-politik bir yere taşımaya niyetlendiğini imlemektedir. 1912 yılında ise artık doğrudan “saf sosyolojinin temel kavramları” nitelemesini kullanması, kendisinin akademik ağırlığını bir anlamda diğer disiplinlerden ayırarak sosyolojiye yönlendirdiğini ispatlar. O, komünizm ve sosyalizmin ruhundan hareketle sosyoloji limanına ulaşır.

Tönnies’in kendi yaşamıyla bilimsel kimliği değerlendirildiğinde birkaç evrede **Weltanschauung** (dünya görüşü) anlamında kırılma yaşadığı görülür. Kırılmalarından ilki **klasik filoloji** eğitimini alıp memleketine döndüğünde

²Tr. Kültür Felsefesinin Teoremi

³Tr. Cemaat ve Cemiyet: Ampirik Kültür Biçimleri olarak Komünizmin ve Sosyalizmin İncelenmesi

⁴Tr. Cemaat ve Cemiyet: Saf Sosyolojinin Temel Kavramları

hissettiklerinde bulunur. Bu tarihten sonra Tönnies filolojiden, bugün sosyal bilimler olarak nitelendirdiğimiz psikoloji-antropoloji-sosyoloji çizgisine doğru yöneldiği görülür. Filolojiden, bir sosyal bilimci olarak o alanın çizgisinden ayrıldıktan sonra, Wilhelm Wundt'un yanına gidip doçentliğini (**Habilitation**) neredeyse psikoloji disiplininin almaya çalışırken ikinci kırılmasını yaşar Tönnies. Wundt'un uzaktan akrabası olduğunu öğrendikten sonra o, akraba kayırmacılığıyla bir konuma gelmiş olma etiketi üzerine yapışır kaygısıyla Wundt'un⁵ yanından ayrılır. Böylelikle sosyolojiye doğru giden bilimsel yola girer.

Tönnies politik anlamda bir yandan muhafazakârdır, bir taraftan Marksist çizgidedir. Onun muhafazakarlığı statükoculuğu içerisinde barındırır. Bu muhafazakâr çizgiye doğru yönelişi kendi kırsal kökeni ile Almanya'nın politik koşulları arasında oluşan harmoniyle ilintili olarak şekillenir. I. Wilhelm (1861-1888)⁶ ve II. Wilhelm (1888-1918) dönemindeki Tönnies'te yaşadığı coğrafyadakine benzer değişimler görülür. Buna benzer şekilde Weimar Dönemindeki (1918-1933) Tönnies'te de benzer kırılmalar görülür. Bu değişimler/kırılmalar tezin ilerleyen kısımlarında detaylı irdelenecektir. Geri dönecek olursa, Tönnies sosyolojiye yoğunlaştığı dönemde muhafazakârlık onun için bir sığınak işlevi görür. Bu dönem II. Wilhelm Dönemine denk gelir, Almanyanın siyasi dağılımı Almanya'da sosyoloji gibi ayrı disiplin olarak mevcut olmayan bir alanda Tönnies figürüyle birlikte paralellik gösterir.

Tönnies hem muhafazakârdır hem de sosyalist çizgidedir.⁷ O eserlerinde alt metin olarak kullanarak öne sürdüğü şekliyle modern kentin getirmiş olduğu yaşamın tragedyasından çıkışın biletini geleneksel değerlerde görür. Bu çıkış biletinin farkına varan Tönnies'in çağdaşı Nietzsche (1856-1900)'dir. Tönnies, tıpkı Nietzsche'nin tanrının ölüm ilanıyla resmettiği modern toplumun karamsar yazgısından çıkılabilecek reçeteye sahip olduğunu düşünür. Modern toplumda şayet Tönnies'in **Gemeinschaft** ideal tipiyle anlattığı biçimiyle bu tahayyül modern kentlere

⁵Wundt Tönnies'in uzaktan akrabasıdır.

⁶I. Wilhelm Dönemi Bismarck çağı olarak da anılır.

⁷Bu iddianın ispatı olarak, **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserinin 1887 baskısında alt başlıkta komünizm ve sosyalizm ifadelerini kullanması, 1930 yılında Alman Sosyal Demokrat partisine üye olması ve 1933 yılında Naziler tarafından Tönnies'in işinden edilmesi gösterilebilir.

taşınabilirse bir toplum kendi trajediden kurtulabilir. Trajedilerin ortak yazgısı ise kahramanların kendilerinden kaçmaya çabaladıkları koşullara doğru gitmeleridir. Bu anlamda Tönnies'in **Gemeinschaft** arzusunu neredeyse tüm eserlerinde her zikredişinde bir adım daha- tarihsel olarak ondan uzaklaşan bir toplumun içerisine sürüklenir, **Gesellschaft**'a doğru.

Tönnies sıklıkla **Gemeinschaft**'in çözüldüğünü, **Gesellschaft**'in güçlendiğini sezdirse de eserlerinde doğrudan bu önermeyi hiçbir eserinde öne sürmez. Metinlerinin arka planında bu önerme okuyucunun zihnini çeler. **Gemeinschaft** komünizmi, **Gesellschaft** ise sosyalizmi çağırıştırır. Komünizm ilk tahlilde doğal olandır, sosyalizm bozulmaya uğrayandır. Bu bağlamda Tönnies'in başyapıtının alt başlığında bu iki ifadeyi kullanması ilgi çekicidir.

Tönnies aynı zamanda sosyoloji anlamında bir devrimcidir. Ele almış olduğu kavramı 1887 gibi I. Wilhelm Döneminin sonlarında Almanya'nın komünizm ve sosyalizm karşıtı fikirlerin radikalleşmeye başladığı tarihlerde kitabının alt başlığı olarak kullanması, 1930 yılında Nazilerin toplumdaki tüm kurumlara sızmasına yönelik eleştirel tavırla Sosyal Demokrat Parti'ye (**SDP**) eşi Marie ile birlikte resmi olarak katılışları Tönnies'in dünya görüşü hakkında yeterli fikrî zemini bizlere sunar. Tönnies aynı zamanda onu izleyen sosyologlara da pek çok fikri miras bırakır. Simmel onun **Gesellschaft** kavramı üzerine **Paranın Felsefesi** ile **Metropol ve Zihinsel Yaşam** adlı eserlerini inşa eder. Weber Tönnies'ten aldığı miras ile eylem teorisini geliştirir, Tönnies'in **Normal Begriffe**⁸ olarak tanımladığını Weber ideal tip olarak tanımlar ve otorite tiplerini, diğer birçok ideal tipleri gibi geliştirir. Bu gibi örneklerle Tönnies'in sosyolojideki miras bırakan etkileri görülür.

Tönnies bir diğer manada ise şövalye çağının sonrasında içerisinde bulunduğu koşullarda bir **Don Quijote**'dir. Şövalyelerin zamanına yönelik olarak duyduğu içten nostalji duygusu onun **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserini şekillendirmesinde etkili olur. Küreselleşen ve hızla sanayileşen bir çağda sosyolog olan Tönnies'i **Don Quijote** yapan ise modernliğe karşı giriştiği romantik savaştır. Bu savaşta tarihin akışı içerisinde bulunduğunu 'geleneksel' konumu korumak için hayali düşmanlara

⁸Tr. Normal Kavramlar

karşı savaşmamış olsa da Tönnies, modern bir disiplin olan sosyolojinin içerisinde modern olmayan ideal tipin ne kadar özel olduğunu vurgulaması onu **Don Quijote**'liğe iter ve pek çok kere romantiklikle ve "ideolojiye düşmek" ile eleştirilir. Fakat modernliğin eleştirisini iki toplum tipi üzerinden yapmış olması onun sadece Alman coğrafyasında değil dünya sosyoloji için de Tönnies'in ayırt edici yanı olarak kalıcı etkiye sahip olur.

Tönnies'in bir diğer özgün yanı edebiyat alanında Goethe'nin cisimleştirdiği bir halet-i ruhiyeyi kavramasında bulunur. Alman kültür geleneği bahsinde adı her zaman anılması gereken Goethe'nin ömrü boyunca yazdığı **Faust**, yine sözlü ve yazılı Alman geleneğinden kalma bir mirastır. Fakat Goethe'nin özgünlüğü bu mirası olarak bir efsaneye dönüştürmesindedir. **Faust** modern bir trajedidir. İnsanın **Dionysos**'çu itkileriyle **Apollon**'cu baskınlığının uzlaşmaz çelişkisinden hareket eden iki güdüsü üzerine **Mephisto** ile sözleşme imzalayan **Doktor Faust**'un tını insanı pek çok hırsla dolar. Tönnies'in **Gesellschaft**'ta tanımladığı modern bireyin de böylesi bir sözleşme vasıtasıyla masaya oturması onların kaderlerinin **Faust**'un tradejisine benzer bir yazgıya gebe olmasına neden olur. **Doktor Faust** yaptığı anlaşma ile hakikatin, gençliğin peşinde bir arayışta iken modern insan **Gesellschaft**'ın içerisinde **cogito**'nun tesirinde benzer bir arayış arzusundadır. Bu arayış **Faust**'ta da olduğu gibi trajedinin kendisidir. Çünkü **modern akıl**'da elden kaçan Tönnies'ci anlamda, **Gemeinschaft** ruhudur. Tönnies'in bakışından **Gemeinschaft** böylesi bir doğallık teşkil eder.

Çalışma boyunca Tönnies'in başyapıtı **Gemeinschaft und Gesellschaft** orijinal dilindeki şekliyle kullanılmıştır. Bu iki ifadenin Türkçede literal anlamda tam karşılıkları (cemaat ve cemiyet, topluluk ve toplum) bulunmakla birlikte, Tönnies'in bu kavramlara yüklediği anlam, bu Türkçe ifadelerin zihinde oluşturduğu anlamdan büyük ölçüde farklılaşır. Örneğin Tönnies'in eseri Almancadan İngilizceye çevrilirken **Gemeinschaft community**, **Gesellschaft** ise **civil society** kelimeleriyle karşılanmıştır. Sivil toplum anlamına gelen **civil society** ifadesinin Almancada net

karşılığı **bürgerliche Gesellschaft**'tır.⁹ Tönnies **bürgerliche Gesellschaft**'ı başka eserlerinde kullanmasına rağmen başyapıtında tercih etmez. Türkçedeki Tönnies'in ana eserinin çevirisindeki tercihlere bakıldığında ilkin **Gemeinschaft**'a karşı **cemaat** ifadesi önerilmiştir, daha sonra **topluluk** kelimesi tercih edilmiştir. **Gesellschaft** için de aynı şekilde ilkin **cemiyet**, sonra ise **toplum** kelimesi kullanılmıştır. Nitekim 2019 yılında yapılan Türkçe çeviride de **cemaat** ve **cemiyet** sözcükleri, çevirmenin bir dipnotta açıkladığı şekilde oturmuş ikili ifade olmasından tercih edilmiştir. Oysa çeviri kitabın içeriğine bakıldığında **Gemeinschaft** kelimesi bazı yerlerde **topluluk**, bazı yerlerde **cemaat** ile karşılanmıştır. Gerek bu kullanım farklılıklarının önüne geçmek, gerekse Tönnies'in kavramlara yüklediği anlam yükünün bütünsel olarak karşılanmasını engellemek adına bu çalışma boyunca kavramların Almanca orijinallerinin kullanımı tercih edilmiştir.

Bu çalışmada üç ana tema arasında Tönnies değerlendirilmiştir. İlk tema Tönnies'in iki biyografisi üzerinden şekillenmiştir. Bunlardan ilki Tönnies'in şahsi yaşamı, ikincisi ise toplumsal yaşamıdır. Tönnies'in kişisel biyografisinde doğrudan içine doğduğu dünya, büyüdüğü çevre, almış olduğu eğitim ve akademik hayatta nasıl bir yol izlediğine yer verilmiştir. Tönnies'in toplumsal biyografisi olarak nitelenen kısımda ise Tönnies'in Alman Sosyal Bilim dünyasındaki konumu karşılaştırmalı biçimde analiz edilmiştir. Çalışmanın ikinci teması Almanya'daki sosyolojinin kökeni üzerinden 19. yüzyıl ağırlıklı olarak tarihsel bir analiz etrafında belirlemektedir. Bu bağlamda Almanyada sosyolojinin kökenini felsefe üzerinden inşa edildiği önermesi öne sürülmüştür ve bu doğrultuda 19. yüzyıldaki Alman Felfesinin genel bir izleği öne sürülmüştür. Bu izleğin amacı Tönnies'i yaşadığı tarihlerdeki Almanyanın içerisinde bir konuma yerleştirme kargısından ileri gelmektedir. Çalışmanın üçüncü teması ise Tönnies'in sosyolojisinin ana hatları, **Gemeinschaft und Gesellschaft** eseri ve Tönnies sosyolojisinin dünyadaki etkileri olarak belirlenmiştir. Bu üç tema izinde çalışma nezdinde Tönnies sadece sosyoloji anlamında değil genel anlamda da belirli bir zemine yerleştirilme beklentisi mevcuttur.

⁹**bürgerliche Gesellschaft**: sivil toplum ya da burjuva toplumu. En nihayetinde Tönnies'ci anlamda modern toplum.

Bu çalışma içerisinde belirli kısıtlılıkları barındırmaktadır. Alman Klasik Sosyolojisinin önemli isimlerinden biri hakkında monografik yahut betimsel çalışma yapmak başlı başına zorlayıcı ve kısıtı bir evren teşkil ederken bu çerçeveye sosyoloji de eklendiğinde zorlayıcı ve kısıtlayıcı unsurlar daha da fazlalaşmaktadır. Tönnies'i bu bağlamda araştırırken yazmış olduğu eserleri Almanca okuyup irdeleme, anlama, yorumlama ve açıklama kısmındaki zorluk en büyük kısıtlayıcı olarak karşımızda durmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALMANYA'DA SOSYAL BİLİMLER GELENEĞİ

Almanyada sosyolojinin sınırları felsefe ile organik bağlarla çizilmiştir. Bu çalışma bağlamında Tönnies sosyolojisi açıklamak için Almanyada dönemin felsefi düşünce yapısına ve düşünürlerine yer vermek kaçınılmazdır. Tönnies içerisinde bulunduğu zaman sosyoloji ayrı bir disiplin olarak mevcut değildi. Tönnies almış olduğu geniş çaplı eğitim ile birlikte geliştirdiği anlayış onun sosyolojinin kurucu üyeleri noktasına taşımıştır. Tönnies'in bu uğraşısı içerisinde yaşadığı gelenek ile de bağlantılı şekilde gelişmiştir. Bu bağlantı noktası Tönnies'i hazırlayan koşullar göz önünde tutularak belirlenmiş, aynı doğrultuda tartışılmıştır.

1.1 Almanya'da 19. Yüzyılın İlk Yarısı: Romantizm, Tarihselcilik ve Muhafazakarlık

Almanya'da düşünce hayatının felsefe üzerinden gelişiminin kronolojik olarak önem ölçüsünde etkin alanlarını iki başlıkla sınırlandırabilir (Beiser, 2018). Bu sınırlama 19. yüzyılın ilk yarısı ve ikinci yarısı şeklindedir. 19. yüzyılın ilk yarısının şekillenmesi temelinde iki önemli düşünür vardır: Kant ve Hegel. Bu iki isim sadece Almanyanın kaderini değil, dünyanın da sosyal bilimler alanında kaderini derinden etkilemiştir. Bu iki düşünür kendi ekollerini, kendinden sonraki ekolleri büyük ölçüde belirlemişlerdir. Almanyanın toplumsal özerkliğini 19. yüzyılda aramak oldukça yerindedir ve bu tarih dilimi kendisinde zengin malzeme barındırmaktadır (Beiser, 2018a).

1784 yılında bir gazete köşesinde "Aydınlanma nedir" diye sorduğunda Kant bir ulusun yazgısını dönüştürecek itici fitillerden birini ateşlemişti. 1790 sonrası döneme bakıldığında Alman muhafazakarlığı ve Alman romantizminin değerler bakımından yükseldiği görülür. Hem romantikler hem de muhafazakarlar bazı noktalarda ortak yaklaşımlarda birleşir. Örneğin "*Genç romantiklere göre, toplum bireylerin toplamına indirgenemezdi ve kendine ait birtakım amaçları, her bireyin katkıda bulunması gereken bazı ortak hedef ve idealleri olmalıydı.*" (Beiser, 2018a: 39). Romantiklere göre birey kendisini bir cemaate ait hissetmezse toplumdan

soyutlanma olgusu bununla birlikte gelir. Toplumdan soyutlanma da bireyin kendisine ve kendi türündeki ötekilere karşı yabancılaşmasına neden olur. Muhafazakarlara göre ise “*Fransız devrimi ve modern ekonominin yıkıcı etkilerine karşı cemaatin bağlarını muhafaza etmenin tek yolu devletin veya zümrelerin gücünü, halkın refah, din ve ahlakıyla ilgili konularda yasa yapma yetkilerini korumaktı.*” (Beiser, 2018a: 40).

Muhafazakarların tanımladığı cemaat romantiklerin tanımladığı cemaatten farklıdır. Muhafazakar cemaat seçkin bir zümre tarafından, romantik cemaat halk tarafından idare edilir (Beiser, 2018a: 41). Romantikler aynı zamanda Alman halkını daha fazla eğitim ve aydınlanma yoluyla cumhuriyete hazırlamanın toplumsal fayda açısından yararlı olacağı umundadır (Beiser, 2018a: 361).

Bu tartışmalar gölgesinde sosyoloji atılım yapar. “*Sosyoloji, Almanya’da kurumsal olarak akademiye yerleşmesinden önceki yaklaşık 40 yıllık ön tarihinde, Almanya’nın 19. yüzyılın başlarından itibaren bir hayli güçlü olan felsefe, devlet bilimleri ve sosyal bilimler geleneği, ekolleri ve tartışmalarının oluşturduğu bir ortam içinde biçimlenmiştir*” (Akyurt, 2017: 8).

Almanya kendine has yolla modernleşme serüveni tamamen İngiltere ve Fransa’dan farklı sirayet eder. (Akyurt, 2017: 127). Almanya tarihinde yine sadece modernleşmede değil diğer fenomenlerde de kendine has yol izlemiştir. Örneğin “*Kayzer İmparatorluğu döneminde de “ulus devlet” ideolojisi Fransız İhtilali’ndeki gibi hürriyet, eşitlik ve dayanışma gibi değerlere değil, “halk oluş”a (Volkstum) dayandırılmıştı*” (Akyurt, 2017: 130).

Almanya’da edebiyattan hareketle çıkan romantizm akımı felsefeyi ve diğer alanları da etkilemiştir. Almanya kendine has modernleşmeyi edebiyatın ve felsefesinin açtığı yolda ilerleyerek bulur. Almanyada 1850’lere değin burjuvazi niceliği yetersizdir. Burjuva “*kimliğini kültür alanında arıyordu, bireyci/şahsiyetçi ve apolitik eğitim idealine bağlıyordu/dayandırıyor*du” (Akyurt, 2017: 140).

Kant’ın Alman düşüncesinde pek çok etki alanları mevcuttur. Almanyanın kendi modernleşmesi serüveninde bazı nüanslar kendini gösterir. Örneğin Kant ahlak’ı metafiziğe dayandırmak yerine metafiziği ahlak’a dayandırmamız gerektiği savıyla toplumun yasaları bir anlamda her şeyden üstte tutar (Beiser, 2018a: 55). Bir yandan da insanlar kendi yaptıkları yasaların kölesi haline geliyordu (Beiser, 2018a:

58). “İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur” önermesinin öngörüsü değişmiyordu (Rousseau, 2014: 30). İnsanın özgürlüğü yolundaki köleliğe doğru gitmeleri yasaların gücünü gösterir. Fakat Kant yine de ödev ahlakı’nı her şeyden üstün tutmaya devam eder (Beiser, 2018a: 92).

Alman Tarihselci Okulu üç kuşağa ayrılır. Bunlardan ilki 1848 Kuşağı Tarihselci İktisat Okulu’dur. Roscher, Hildebrand ve Knies’in temsil ettiği ilk kuşak kimlik ve millî birlik arayışındadır (Akyurt, 2017: 211).

İkinci kuşak, 1871 Kuşağı 1840-1871 tarihleri arasında etkilidir. “Schmoller’in temsil ettiği ikinci kuşağın temel derdi ise “toplumsal mesele” (soziale Frage) olmuştur. Almanya’da 1820’lerden itibaren “kitlesele yoksulluk” (Pauperismus) ve kötü hayat koşulları ortaya çıkmıştır” (Akyurt, 2017: 212).

Üçüncü kuşak ise 1890 Kuşağı 1860-1900 tarihleri arasında etkilidir, özgürlük ve bireyselleşme onlar için belirleyici etkenlerdir.

“Almanya’da 1870’lerden itibaren ağır sanayi hamlesi gerçekleşmiş, şehirleşme zirve noktasına ulaşmış; sosyal reform düşüncesi 1890’lardan itibaren yerleşmiştir. Büyük şehirlerde yeni bir hayat ortaya çıkmakta, sosyal bilimcilerin sırtına daha geniş çaplı bir teorileştirme vazifesi yüklemektedir. Böylece üçüncü kuşak, yöntem tartışmalarıyla Okul’u zirvesine ulaştıracak ve aynı zamanda çöküşünü de hızlandıracaktır. İkinci kuşak siyaset odaklı bir sosyal bilim pratiği ortaya koyarken; üçüncü kuşak bu eğilimden giderek uzaklaşmış; değer yargılarının belirleyicilik ve yönlendiriciliğinden azade kılınmış (wertfrei) ve sosyal ilişkilere odaklanan bir bilimin, yani sosyolojinin temellerini atmıştır” (Akyurt, 2017: 212).

Tönnies, Weber, Sombart gibi isimler de bu kuşağa aittir. Üçüncü kuşak bir anlamda sosyolojinin çağrısını yapar. Tönnies, Weber, Sombart gibi isimlerin 1909 yılında kurduğu **DGS** bunun ilk örneklerindedir. DGS ile birlikte sosyoloji Almanyada kendi özerk alanını inşa etmeye başlar ve kendisini ayrı disiplin olarak konumlandırmaya devam eder. Bu işleyişte başta Tönnies’in emeği inkar edilemez boyuttadır.

1.2 Almanlık Durumu ve Tönnies

Almanya kendine has bir modernlik serüveni yaşar. Komşusu Fransa’dan ve diğer Avrupa ülkelerinden farklılıklarına değinmiştik. Kendine has serüveni Almanyanın aramakta olduğu kimlikte anamlanır.

Almanlık ifadesinin kökü 1789 Fransız İhtilalinin ardından ortaya çıkan toplumsal dinamiklerde aranabilir. Bu yeni dinamiklerde Almanya kendine has kimliği bulabildiği ölçüde modernleşebilir. Tarihsel mekanizmada da bu süreç böyle ilerler. Kimlik krizi Almanların kendini aramasına sebebiyet verir. Kendini arayış edebiyat, felsefe gibi alanlarda yetkin şekilde gerçekleşince sosyoloji gibi ayrı disiplin olmayan mecraların da yolu açılmış olur.

Tönnies'in yaşadığı 19 ve 20. yüzyıl Almanya tarihi için oldukça önemli bir zaman dilimidir. Bugünkü Almanya'yı anlamak o tarihlerdeki Almanya'nın toplumsal ve siyasi durumunu göz önünde tutmayı gerektirir. Buna paralel olarak Tönnies de düşünsel olarak dönemin önemli figürlerinden nasibini almıştır. Nietzsche, Kant ve Hegel gibi meşhur Alman düşünürleri ile Tönnies'in doğrudan ve dolaylı etkileşimleri olmuştur. Tönnies'in başyapıtı **Gemeinschaft und Gesellschaft**'taki analizinde kendini gösteren düzen ve birlik arayışı izleği bahsi geçen bu dönem ve isimlerde de izlenebilir. Goethe'nin **Faust** eseri doğrudan bu arayışın sembolik karşılığını ifade eder.

Almanya'nın kendini bulma serüveninde bir anlamda şeytan ile yaptığı anlaşma gereği özsel değerleri çözülmeye uğramıştır. Tönnies'i rahatsız eden de böylesi bir çözülmüştür. **Gemeinschaft**'taki doğallığı kaybeden Alman toplumu kendisini **Gesellschaft** yapaylığında bulur. Bu durum zihinlerde **Faust**'un **Mephistopheles** ile yaptığı anlaşmada canlanır. Doktor **Faust** kanıyla imzaladığı o sözleşme vasıtasıyla aradığını bulma yolunda **Mephistopheles**'den yardım alır. Türlü maceralara atılır Faust ve efsanevi anlatı kendini bulur. **Faust**, Alman halk hikayesi geleneğinden gelen mirastır. Goethe'nin bu öyküyü edebiyatla harmanlayarak efsaneleştirmesi sonucunda dünya da bu yerel hikayeden haberdar olur. **Mephisto** ile **Faust**'un yaptıkları anlaşma gereğince **Faust** dünyevi zevklerle seyahat edecektir, eğer bir an olsun "*dur ey zaman, ne güzelsin*" (*Verweile doch! du bist so schön!*) diyecek olursa **Mephisto Faust**'un ruhunu ele geçirecektir. Kanla imzalanan sözleşme de bu anlaşmanın teminatıdır. Kitabın alt başlığında geçen "trajedi" (**Faust: Eine Tragödie**) burada başlar. **Faust Gretchen** olarak anılan genç kıza olan aşkı onu bu anlaşmayı yapmasına itmiştir.

Faust'un **Gesellschaft** ile ilişkisi nerededir? **Faust**'un yaşlılık zamanında akıyla ve bilgeliğiyle eriştiği konum kendisini aşktan, zevkten mahrum kalmasıyla birlikte yan

etki yapar. Bu anlamda **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişte bireyin arzu ettikleri, içerisinde bulunduğu toplum yapısının da değişimine neden olur

1.2.1 Almanlık Krizi

Almanya'da siyasi birliği sağlayamama olgusu krize yol açar. Bu krizi aşma yolunda ise, edebiyat, felsefe, sosyoloji filizlenir. Burada ortaya atılan güçlü bir sav mevcuttur: **Sonderweg**¹⁰ İdeolojisi.

“*Sonderweg ideolojisi*”nin temel bileşenleri şunlardır” (Akyurt, 2017: 151):

- *Güçlü devlet ideali*
- *Meclis karşıtlığı*
- *Bütünsel ve sınıfsız toplum anlayışı*
- *İmparatorluk hayalleri*
- *Görev ahlakı*
- *Aydınlanma karşıtlığı*

Görüldüğü üzere Almanlar Avrupanın geri kalanından, büyük ölçüde komşu olan milletlerden farklı oldukları kanısındadır. Bu farklılık hem siyasi hem toplumsal yaşamda benzeşmezlikler doğurur. Bu farklılığı özgün bir yolla kendi lehlerine çevirmeye çabalamaktadırlar. Bu çabalarını önemli ölçüde entelektüel düzeyde yaparlar. “*Alman 19. yüzyılı, **Bildung** yüzyılı veya **Bildungbürgertum** yüzyılı olarak anılabilir*” (Schnädelbach'dan akt. Akyurt, 2017: 175).

“*Ayrıca finansla uğraşan ve ekonomik krizlerin müsebbibi olan Yahudiler de 1873'ten itibaren düşman olarak görülmeye başlamışlardı. Giderek belirginleşen toplumsal parolalar şunlardı*” (Akyurt, 2017: 152):

- *cemiyete karşı cemaat*
- *akla karşı içgüdü*
- *karşıtlığa karşı organik birlik*
- *zıtlığa karşı uyum*
- *bireye karşı millet*
- *kozmopolit uluslararasılıca karşı millet*
- *büyük şehre karşı köy*
- *büyük sermaye ve proleterleşmeye karşı kendi ayağı üstünde duran küçük esnaf*

¹⁰Karşıt Yol

“Eğitim çocuğun “doğal” öznelliğinin desteklenip açığa çıkarılması değil, devlet adına düzene sokulmasıdır. Wilhelm Meister’in Seyahat Yılları, Wilhelm Meister’in Çıracılık Yılları kitabında büyük ölçüde öğrencinin öznelliğinin gelişimini vurgulayan Goethe’nin, eğitimin sosyal boyutunu işin içine kattığı, böylece bir senteze ulaşmaya çalıştığının bir ifadesi olarak değerlendirilir. Burada düzen ve disiplinin, kanun ve kuralların bireysellik üzerinde egemen kılınması üzerinde durulur (Aytaç’dan akt. Akyurt, 2017: 171).

1.2.2 Uzun 19. Yüzyıl

Alman tarihi Batı Avrupa ülkelerine göre nev-i şahsına münhasır özellikler içerisinde barındırır. Bu sadece Nazilerden ötürü değildir, kendi modernleşmesini farklı şekilde kurduğundandır. Örneğin bir burjuva devrimi yapmamıştır görünürde, fakat arka planda başka mekanizma mevcuttur (Blackbourn, 2003 :39)

Alman romantizmi yükselişe geçerken iki isim Alman düşünce dünyasından hareketle Almanları daha da ileri götürür: Fichte ve Nietzsche. **Bildungsburgertum** eğitilmiş alman burjuvazisi kendini kökleştirmeye başlar (Blackbourn, 2003: 161).

Alman toplumunun tabakalaşması içinde burjuvazinin konumu kendi içerisinde özgünlük taşır. “*Toplumsal tabakalaşmayı salt iktisadi bir bölümlenme olmaktan çıkarıp zihniyet etkenini de işin içine katan Alman sosyolog Theodor Geiger, 20. yüzyıl başı Almanya’ında 5 farklı sınıf tespit ediyor*” (Geiger’dan akt. Akyurt, 2017: 161):

- *Kapitalistler*
- *Küçük orta boy işletmeler*
- *Kendi hesabına çalışan yevmiyeli işçiler*
- *Yüksek nitelikli maaşlı işçi/memur*
- *Niteliksiz maaşlı işçi/memur*

David Blackbourn’a göre Almanya’da burjuvazinin 19. yüzyıl başından beri mevcuttur. Alman burjuvazisi “*sessiz burjuva devrimi*” gerçekleştirmiştir (Blackbourn, 2003: 160). “*Buna göre, burjuvazi sessiz devrimiyle toplumu “silahlandırmış” olmaktadır. İşçi, köylü ve küçük burjuvazi bu “silahları” kullanarak bir toplumsal muhalefet örgütlemiş, bu sayede büyük burjuvaziyi durdurabilmiştir. Zaten Alman büyük burjuvazisi de görece muhafazakardır,*

aristokrasi ve devletle iyi ilişkilere sahiptir, devlet ve toplumdaki kopuk bir çözüm peşinde değildir, ayrıca otoriter imparatorluk yönetiminden memnundur” (Blackbourn, ’dan akt. Akyurt, 2017: 136).

Almanya 19. yüzyıl başlarında küçük dünyaları ifade eden bir coğrafyaydı. Bölünmüş siyasi yapısı, merkezîyetçiliği ve kontrol etmesi güç olan politik kontrolü beraberinde getiriyordu. Prusya İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Germen Boyları... Almanya'nın durumunu anlatan Grimm Kardeşler masalı o dönemin dünyasını yetkin biçimde okuyucu gösterir (Blackbourn, 1998 :1). Bu masal dünyasında küçük dünyalar mevcuttur, dağınık siyasi birliksizlik arka planda görülmektedir. Açlık, safelet mevcuttur ve ortalama ömür oldukça düşüktür. Tüm bu olgular da kadenci bir bakış açısı küçük Alman topluluklarına ve genel Almanlık'a sirayet eder. Blackbourn, Uzun 19. Yüzyılı anlattığı **The Long Nineteenth Century: A History of Germany, 1780-1918** eserinde böylesi bir Almanyanın nasıl moderleşebildiğini merak ettiği sorusuyla araştırmaya başladığını söyler. 18. yüzyılın sonuna kadar bugün ki anlamda bir Almanya mevcut değildir, hatta Kutsal Roma'nın devamı olan bir yapı ortadadır (Blackbourn, 1998: 13). Değişim tam bu tarihlerde başlamıştır.

1750-1800 yılları arasında nüfus istatistiksel düzeyde anlam teşkil eden biçimde artış göstermiştir. Sanayileşmenin Alman coğrafyasında kuvvet kazanmasıyla birlikte teknoloji gelişmeye başlamış bu tarımsal devrimlere yol açmıştır. Ortalama insan ömrü de uzamaya başlamıştır (Blackbourn, 1998: 27). Bu gelişmeleri mevcut kılan tek itici güç olmamıştır. Bir taraftan felsefi atılımla Kant öncülüğünde yapılan düşünsel aydınlanma, diğer taraftan Goethe'nin öncülüğünde edebiyat ile yapılan kültürel aydınlanma itici önemli güçlendendir.

Edebiyatçı Goethe ve Schiller, 1770'lerde Sturm und Drang olarak adlandırılan kültürün Almanya üzerinde etkisi edebiyat ile sınırlı kalmamıştır, kültür dünyasını da derinden tetiklemiştir (Blackbourn, 37). Bu kültürel değişim Alman Aydınlanması temelinde şekillendi (Blackbourn, 34). Almanya'da Fransız Devriminin bir benzeri olmamıştır, bu durumun aksine Almanya'da sessiz bir devrim deringen gelişmiştir (Blackbourn, 1998: 47). Almanyanın uzun süre savaşlarla mücadele etmesi siyasi birlik kurma durumunu geciktirmiştir (Blackbourn, 1998: 64).

Sanayileşmenin artması ve teknolojinin ilerlemesi Almanya'nın kalkınmasında temel bileşenler olmuştur. Bu gelişmeler toplumu ve ekonomiyi dönüştürerek bugün ki Almanyanın kökeninin 19. yüzyılda atılmasına neden olmuştur (Blackbourn, 1998: 177). Kentleşme de bu gelişmeler ışığında gelişmiş kırsal kentsele doğru göç yaşanmıştır (Blackbourn, 1998: 191). Devamında gelen burjuva sınıfının belirginleşmesi de böylelikle kaçınılmaz olmuştur (Blackbourn, 1998: 207).

1.3 Almanya'da 19. Yüzyılın İkinci Yarısı: Geisteswissenschaften'dan Sosyolojiye

Beiser'e göre 19. yüzyılın ikinci yarısı Alman düşünce dünyasında Hegelden sonraki dönem adına oldukça çarpıcıdır. Beiser 19. yüzyılın ilk yarısının daha önemli isimler ve düşünceler taşıdığına yönelik ortak kanının tamamen yanlış olduğu kanaatindedir. Bu yüzyılın ilk yarısı bütünleşme uzlaşma gibi temellerde şekillenirken ikinci yarısı ise krizler ve anlaşmazlık temellerinde şekillenir. Bu sebepten de zengin ilk yarısına nazaran daha zengin nüveler içerisinde barındırır. Çünkü kriz zamanları sosyal bilimlere zengin malzeme imkânı sunar (Beiser, 2018b: 14)

Beiser Felsefe'de normal, olağan dönemlerde düşüncel devrimler çıkmayacağı kanaatindedir (Beiser, 2018b: 15). Almanya'da olağan dışı dönemin pek çok emaresi 1800'lerin ikinci yarısında mevcuttur. Örneğin Nietzsche 1880lerde tanrının ölümünü ilan ettiğinde, seküler çağ da dünya ve Almanlar için başlar. Nietzsche burada sadece önceden olağanlaşan bir durumu özgün dille aktarır (Beiser, 2018b: 16).

Burada önemli bir soru mevcuttur. Bu sorunun temelini Schopenhauer ve Nietzsche atar. “Yaşam kötülük ve acının varlığına rağmen yaşamaya değer mi?” (Beiser, 2018b: 18). 1860larda sadece filozoflar değil halk da bu soruyu soruyordu. Kötümserliğin nereye doğru evrileceği fikri artık o kadar sıradan değildi.

Beiser'e göre “Alman felsefesi, temelde, Hegel felsefesinin genç Hegelciler, Marx, Kierkegaard ve Nietzsche tarafından devrimci bir şekilde dönüştürülmesinin hikayesidir” (Beiser, 2018b: 19). 19. yüzyılı özgün kılan yanlardan bir diğeri ise Hegel, Marx, Kierkegaard'ı kapsamasındandır (Beiser, 2018b: 20).

Burada Windelband'ın sosyal bilimlere getirdiği yeni soluk özgündür. O doğa bilimleriyle sosyal bilimlerin arasında farkın net ayırdını izah etmiştir:

“Windelband'ın “Doğa Bilimleri ve Tarih”i (1894) Windelband'ın 1894 tarihli ve “Doğa Bilimleri ve Tarih” başlıklı rektörlük konuşmasında ortaya koyduğu nomotetik-idiografik yöntem ayrışması ise bilim ayırımında yöntemsel pozisyonu ifade etmektedir. Bu görüşe göre kültür bilimleri öbeği ile doğa bilimleri öbeği arasındaki ayırım, araştırma nesnesinin mahiyet farkından ziyade, bilim adamının malzemeye yaklaşırken taşıdığı bilişsel amaçlara bağlı olan yöntemle ilgilidir. Buna göre bilim adamı tarihsel dünyaya tekillikleri ısıtmak için, doğa dünyasına ise yasaları tespit etmek için yönelir” (Akyurt, 2017: 292).

Windelband'ın açmış olduğu yol dönemin sosyal bilimlerin kavrayışını büyük oranda şekillendirir. Tönnies özelinde bu normal tiplerle, Weber özelinde ideal tiplerle girilen uğraşıya sebebiyet verir. Tahayyül gücüyle toplumsal olayların iç dünyasına yönelik kavram setine ulaşma kaygısı modern anlamda sosyolojinin kurucu ögesi olur. Bu anlamda Tönnies'in sığındığı kimlik bahsedilen Almanlık ile kesişir. Kendine has kimliği Tönnies **Gemeinschaft** dediği tipte bulur. **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** analizinde geliştirdiği Tönnies'in Almanlık kimliğini sosyal bilimcilerin aramasına yiten temel tetkileyicidir: modernleşirken nasıl bir öz kurabilirizi yanıtlama girişimi. Bu anlamda Tönnies, bu soruyu yanıtlama girişiminde sosyolojinin kurumsallaşma yolunda önemli gelişmelere de ön ayak olmuştur. Şimdi onun hayat hikayesini sosyoloji tali yoluyla birlikte izini sürerek odaklanalım.

1.4 Tönnies'in Alman Sosyal Bilimler Geleneğindeki Konumu

Bir Alman sosyoloğun sosyolojik yaklaşımını fikrî zeminde anlamlandırmak için **Alman felsefesi** ve **Alman edebiyatı**yla kurduğu örtük ve açık ilişkilere odaklanmak elzemdir. Bu ilişkinin yanı sıra 18, 19 ve 20. yüzyıllarda yaşamış tüm Alman düşünürlerin ister eleştirerek ister benimseyerek miras aldığı **Almanlık durumu** da merkezde tutulmalıdır.

Tönnies'in sosyoloji ile anlattıklarını, Goethe kendine özgü tarzda edebiyatta, Kant ve Hegel felsefede, çeşitli bilim insanı ve sanatçılar da kendi alanlarında benzer izler bırakarak ele almışlardır. Bir toplumun içerisinde yaşayan bireyler olarak **Almanlık durumundan** gelen tetkileyici unsurlar yaratıcı nüve olarak ortaya çıkmış,

pek çok sanatçı, akademisyen ve bilim insanı bu zemin üzerinde kendi özgün inşasına ulaşmıştır.

Tönnies'in kişisel yaşamını bir bağlama yerleştirmek onun içerisinde yaşadığı toplumun tarihselliğindeki konumuna bakmak yerinde olacaktır. Bundan ötürü Tönnies'in Alman Sosyal Bilim Geleneği ile etkileşime göz atmakta fayda var.

Tönnies, çalışmada sıklıkla vurgulandığı üzere, içerisinde doğduğu toplumun, coğrafyanın ve tarihin tezahürünün bir simgesidir.

Tönnies'in Klasik Filoloji üzerine almış olduğu yoğun eğitimini tamamladıktan sonra Wilhelm Wundt'un yanında doçentliği almak üzere gittikten sonra birbirlerinin akrabasını olduğunu öğrenip psikoloji alanında uzmanlaşmaktan vazgeçer. Wundt'un psikolojisi dönemin Völkerpsychologie'sidir.

Tönnies'in içerisinde yaşadığı dönemde etkili olmuş belirli gelenekler mevcuttur. Bunlardan ilki, Tönnies'in de etkilendiği Yeni Kantçılıktır. Yeni Kantçılık 1870'lerde hegemonik hale gelmiştir. *“Kendisini “Kant'ın gerçek varisi” sayan Schopenhauer (1788-1860) ve “öznel idealizm” yaklaşımı, uzun yıllar unutulduktan sonra Schopenhauer'in öldüğü seneden itibaren yeniden popülerleşti. Yeni Kantçular felsefeye daha mütevazı, kısıtlı ve kısmen bilimin yedeğinde bir rol biçerken, Schopenhauer'e göre felsefe “varlık bulmacası”nın (olmak ya da olmamak) ilk ve öncelikli çözücüsüydü”* (Beiser'den akt. Akyurt, 2017: 207).

“Yeni Kantçılık Almanya'da 1860-1914 arasında altın çağını yaşamış ve baskın felsefi akım olmuştur. Yeni Kantçılığın ön habercileri sayılan kayıp gelenek 1800- 1840 yıllarında aktifken, 1840-1860 dönemi Yeni Kantçılığın fetret devri olarak görülmüştür. 1860-1880 arası olgunlaşan ve 1890'larda kurumsallaşan Yeni Kantçılığın etkileri II. Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş; akım 1950 sonrasında reddedildikten sonra 2000'lerde tekrar hatırlanmıştır” (Beiser'den akt. Akyurt, 2017: 203).

Sosyal Bilimler konularında analiz yapan her araştırmacının yolu bir şekilde Marx'ın durağından geçer. Tönnies'de de benzer izlek mevcuttur. Onun Marx ile kurduğu ilişki iki olguda görülür. Bu olgulardan İlki ünlü eseri **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ta Gesellschaft analizini Marksist terminoloji ile yapmasıdır, ikincisi ise 1921 yılında yazdığı **Marx. Leben und Lehre** adlı eseridir.

Tönnies Gesellschaft analizinde neredeyse Marx'ın Das Kapital'inin ilk cildinin bir özetini sunar. Bu anlamda ondaki Marx izleri görünür biçimde mevcuttur.

Tönnies, sosyoloji ile uğraşan herhangi bir bilimcinin yazgısı gereği siyaset ile bir şekilde ilişki içerisinde girmiştir. 1881 yılında tez olarak yazdığı eserini 1887 yılında basarken komünizm ve sosyalizm ifadelerini kullanması politik eleştiriler almasına neden olmuştur. Daha sonra 1930 yılında katıldığı Alman Sosyal Demokrat Partisi akademik anlamda üniversitedeki işinin Naziler tarafından sonlandırılması sonucuna yol açmıştır. Bu iki tarih aralığında Almanlar, siyasi iklimlerinin neredeyse o zamana değin yaşadıkları değişmelerin tamamına 50 yıllık sürede şahit olmuşlardır.

Tönnies'in sosyolojisini anlamak onun sürekli yinelediği kavramları idrak etmekle mümkündür. Her akademik çalışmanın yazgısında olduğu gibi, onun ölümüne değin yazmış olduğu kitapların, makalelerin ve sunmuş olduğu bildirilerin hepsine bu tezde yer vermek olanaksızdır. Yine onun hakkında İngilizce ve Almanca kaynakların hepsini tek tek zikretmek de olanaklı olmasına rağmen çalışmaya katkı sağlamayacaktır. Bu sebeple çalışma bağlamında Tönnies'in beş temel kitabına odaklanılmış ve sosyoloji anlayışını anlama doğrultusunda ana yardımcıları bunlar olmuştur:

- **Gemeinschaft und Gesellschaft**
- **Kritik der öffentlichen Meinung**
- **Einführung in die Soziologie**
- **Die Sitte**
- **Geist der Neuzeit**

Bu çalışmada, Tönnies üzerine çalışmalarda sıklıkla yapıldığı gibi, ünlü eseri **Gemeinschaft und Gesellschaft**'in değerlendirilmesiyle yetinilmemiştir. Burada seçilen kitapların, onun sosyoloji anlayışını ve Alman sosyal bilim geleneğindeki yerini anlaşılır kılmaya yarayacağı düşünülmektedir. Buna mukabil yazmış olduğu makaleler de göz önünde bulundurulmuş, özellikle de Tönnies'in ömrünün sonlarına doğru kaleme aldığı "Sosyoloji Anlayışım" (**Mein Verhältnis zur Soziologie**) başlıklı makalesinden yararlanılmıştır. Ayrıca hakkında Uwe Carstens tarafından yapılmış edebi ve kapsamlı biyografi çalışması ile Mitzman'ın akademik

biyografisiyle harmanladığı sosyoloji çalışması da Tönnies'i Türk okurlara aktarabilme hususunda oldukça faydalı olmuştur.

Tönnies, neredeyse bütün eserlerinde **Gemeinschaft-Gesellschaft** ayrımını vurgulamıştır. Bu ikilik onun için hayati öneme sahiptir. Onu özgün kılan katkıları da bu dikotomi sağlamıştır. Tönnies **Gemeinschaft-Gesellschaft** ikiliği ile bir hayli meşgul olmasına rağmen Amerikan ve Alman literatüründe çok fazla zikredilmeyen yahut önemsenmeyen bazı kavramsallaştırmaları da mevcuttur. **Kritik der Öffentlichen Meinung** (Kamuoyunun Eleştirisi) kitabında **bürgerliche Gesellschaft** (sivil toplum) fikrini tarihsel olarak etraflıca tartışmıştır. **Einführung in die Soziologie** (Sosyolojiye Giriş) eserinde ise sosyolojinin neler içermesi gerektiğini tartışmıştır, burada tam sistemini kuramasa da özgün bir fikrin peşindedir: **die reine Soziologie** (Saf-Teorik Sosyoloji). **Die Sitte**'de (Örf) gelenek, görenek ve örfün toplumsalda ne denli önemli olduğunun altını çizmiştir. **Geist der Neuzeit**'ta ise içerisinde bulunduğu “modern zamanın ruhu”nun peşinde koşmuştur.¹¹

1.4.1 Almanya’da Tönnies İzleri: Heberle, Simmel, Freyer ve Weber

Tönnies'in kıymeti Alman düşünce geleneğinde henüz yaşarken anlaşılmıştı. Gerek **DGS**'yi kurması gerekse yaşadığı dönemde sosyolojiye Almanya üzerinden önemli katkılar vermesi bakımından Tönnies'den Alman coğrafyası haberdar olmuştur. Tönnies'in sosyoloji dünyasında isim yapması dönemin diğer sosyologlarının da ilgisini Tönnies'e yöneltmiştir.

¹¹Tönnies “saf sosyoloji” bağlamında toplumun yapı taşlarına ilgi göstermiştir. **Die Sitte** (Örf), **öffentliche Meinung** (Kamuoyu), **Geist der Neuzeit** (Modern Zamanın Ruhu) eserlerine ve kavramlarına kısaca göz atmak bu hususta yeterli olacaktır. O toplumun yapısını oluşturan birimleri bu çizgilerde aramıştır. Aile, örf, gelenek, kamusal alan gibi kavramlar onun toplumun iskeletini çıkarmasında yardımcı olmuştur. Çalışmada da bahsedildiği üzere aile, örf ve ahlak arasındaki ilişkiyle ortaya çıkan kamusal fikri bugün modern toplumun yapısını ortaya serer. Ancak Tönnies'in bu analizleri betimleyici sınırların içerisinde dolaşmıştır. Saf sosyolojiden tamamıyla sosyolojik çıkarıma ulaşma noktasında tam adımını atamamıştır. Bunun da sebebi içerisinde bulunduğu zamanın sınırlarını açan yaklaşımıdır.

1.4.1.1 Heberle'nin Tönnies Değerlendirmesi: Hukuk Felsefesi ve Ampirik Çalışma Vurgusu

Heberle Tönnies'in kızıyla evlenip onun damadı olmasının yanı sıra Tönnies çalışmalarının daha da popülerlik kazanmasını sağlayan bir sosyolog olması bakımından önemli bir isimdir. Heberle analizini Tönnies'e yönelik üç temel yargıya dayandırır (Heberle, 1937: 9-10):

1. *Tönnies'in bütün çalışmalarında **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserindeki düşünceler hakimdir. **Die Sitte**'de ve **Kritik der Öffentlichen Meinung**'da da bu durum görülmektedir.*
2. *Tönnies'in sosyolojik problemlere karşı ilgisi genellikle Thomas Hobbes'un hukuk felsefesi ve devlet teorisi tarafından yönlendirilmiştir. Tönnies'in sosyolojisi erken dönem çalışmaları kavranmadıkça tam olarak anlaşılacaktır.*
3. *Tönnies masabaşı sosyologu değildir, ampirik çalışmalar da gerçekleştirmiştir. Hamburg'da gerçekleşen tersane grevinde etnografik gözlem yapması, Schleswig-Holstein intihar ve suç vakaları üzerine çalışmalarda bulunması, evlilik oranlarındaki değişimi takip etmesi, kız-erkek bebek doğum oranlarını karşılaştırması yaptığı ampirik çalışmalara örnektir.*

Tönnies'e göre üç tür sosyoloji mevcuttur (Heberle, 1937: 11):

1. **Reine, theoretische Soziologie** – Saf ya da Teorik Sosyoloji
2. **Angewandte Soziologie** – Uygulamalı Sosyoloji
3. **Empirische Soziologie** – Ampirik Sosyoloji

Tönnies'in “Saf Sosyoloji”den kastı genel sosyoloji olarak anlaşılabilir (Heberle, 1937: 11). Belirli bir durumda toplumsal olguların/varlıkların (**Wesenheit**) ideal tipleri ya da normal kavramının mantıksal sistemiyle ilgilenen sosyoloji türü bu sosyoloji anlayışına örnektir. Tarihsel süreçte toplumsal evrimin takibi ise “Uygulamalı Sosyoloji” alanına denk düşmektedir (Heberle, 1937: 12). Uygulamalı ve teorik sosyoloji arasındaki fark toplum teorisinde sadece statüğün veya dinamiğin analizine yönelik değildir, aynı zamanda yapıcı-inşacı (**constructive**) ve tümdengelimci yaklaşım ile alakalıdır. “Ampirik Sosyoloji”nin karşılığı ise bugünkü anlamda **Sosyografi**'de kendini bulmaktadır (Heberle, 1937: 12).

Heberle Tönnies'in Almanca'dan başka dile çevrilmesi güç **Samtschaft** kavramını da Tönnies'e atıfla açar. Toplumsal **Samtschaft**'ın kilise topluluğunda Ortodoks inananların dışında kalan bir grup olarak örneklendirir (Heberle, 1937: 16).

Türkçe’de bu kavramın doğrudan karşılığı mevcut değildir. Almancada Tönnies’in kullandığı bağlamda bir topluluğun içerisinde yer alan organize olmayan gruplar anlamına gelmektedir. Türkçe terminolojide yer edinmiş Fransızcadan Türkçeye geçme organize gruplar anlamına gelen **klik** ifadesinin tam zıddını ifade eder **Samtschaft** (Tönnies, 1981). Bu bağlamda **Samtschaft** kavramına **güdüsel grup** ifadesini öneriyorum. Tönnies’in verdiği örneklerden hareketle organize olmayan bu grubun temel birleştiği husus içerisinde buldukları topluluğun genel çizelgesinin dışarısında olmalarıdır. Bu durumdan hareketle ortak bir güdüyle farklılaşırlar, bu sebepten **güdüsel grup** kavramı bir anlamda **Samtschaft**’a uygun düşmektedir.

1.4.1.2 Modernliğin Sosyolojisi: Gesellschaft ve Metropol (Simmel)

Modern yaşamdaki birey kendi gerçekliğini zamanın ruhuna (**Zeitgeist**) uygun biçimde kurar. Alman sosyolog Georg Simmel’in bakışı açısından göre yeni toplumda modern birey bütün toplumsal ilişkilerini ve bağlarını alınıp satılabilir biçimde inşa eder. Simmel’in sosyolojisi ile Tönnies’in sosyolojisi arasındaki paralellik **Gesellschaft** analizinde görünmektedir. Tönnies’in **Gemeinschaft und Gesellschaft**’ta **Gesellschaft**’ı analiz ederken Marksist terminoloji ile dile getirdiği paranın tüm ilişki biçimlerini belirlediği savını Simmel daha sistematik halde kavrar. Simmel’e göre modern toplumda (yani Tönnies’ci anlamda **Gesellschaft**’ta) para toplumun temel mekaniği haline gelir, birey artık ticarete olduğu gibi şey’lerle ilişki içerisinde. Bu ilişki biçimini Simmel biçimler sosyolojisi dediği sistemattikte bulur. Ona göre tüm biçimler ve ilişkiler artık para temelli olarak mümkündür. Simmel bu bakış açısını 1900’lerin başındaki Berlin deneyiminde geliştirmiştir. Tönnies’in modern toplum analizini ısrarla **Gemeinschaft-Gesellschaft** düzlemine çekmesi Simmel’in sosyoloji anlayışını kurmasında belirleyici bir etkiye sahiptir.

1.4.1.3 İnterdisiplinerlik ve Pozitivizm Etkisi: Freyer'in Tönnies İncelemesi

Hans Freyer Türkiye'de Alman sosyolojisini tanıtan ilk isimlerden birisidir. Freyer, **Sosyoloji Kuramları Tarihi**¹² eserinde Tönnies üzerine düşüncelerini toplu şekilde zikreder ve genel olarak Tönnies'in sosyolojik yaklaşımını özetler. Freyer Tönnies üzerine çok sayıda makale de yazmıştır. Bunlardan "Ferdinand Tönnies ve Alman Sosyolojisindeki Yeri" (**Ferdinand Tönnies und seine Stellung in der deutschen Soziologie**) en kapsamlı Tönnies değerlendirmesini ihtiva eder. Bu bağlamda tekrara düşmemek adına, Freyer'in bu tezde zikredilmeyen yorumlarına değinmekte yarar var.

Freyer'e göre, eserleri ve **DGS** vasıtasıyla Alman coğrafyasında aldığı aktif rol vasıtasıyla sosyolojinin Almanya'da popülerleşmesini sağlayan (Freyer, 2015: 288). Tönnies insan iradesini toplumu yapan esas yapı olarak görür (Freyer, 2015: 288). Bu irade biçimi Tönnies'te "doğal irade" (**Wesenwille**) ve "seçim iradesi" (**Kürwille**) şeklindedir.¹³ "Tönnies'in doğal iradesi [**Wesenwille**] kavramı Schopenhauer (1788-1860) ve Wilhelm Wundt (1832-1920)'tan esinlenerek ortaya çıkmıştır. Gene, onun kullandığı seçim iradesi [**Kürwille**] kavramı ise Thomas Hobbes (1588-1679) ve genellikle doğal hukuk kuramcılarından gelmektedir." (Freyer, 2015: 288).

Tönnies, sosyolojiyi **demografi, toplumsal biyoloji ve toplumsal psikolojiyi** kapsayıcı bir alan olarak görür (Freyer, 2015: 289). Bu durum Tönnies'in sosyolojisini disiplinler arası bir çizgiye taşır. Tönnies'in almış olduğu eğitimlerin sınırlarının genişliği sosyolojisinin de çeşitlenmesine sebebiyet vermiştir.

Freyer'e göre Tönnies öncüllerinden fazlasıyla etkilenmiştir. Bu isimler Adam Ferguson (1723-1816), Saint-Simon, Lorenz von Stein, Karl Marx, Johann Jakob Bachofen (1815-1887), Lewis Henry Morgan (1818-1881), Sir Henry Maine (1822-1888), Otto von Gierke (1841-1921) ve Adolph Wagner (1835-1917) gibi düşünürlerdir (Freyer, 2015: 287).

¹²Eski adıyla **İçtimai Nazariyeler Tarihi**.

¹³**Wesenwille** kavramına doğal irade, **Kürwille** kavramına seçim iradesi ifadelerini öneriyorum.

Freyer Alman sosyolojisinin Tönnies'in de içerisinde yaşadığı zaman diliminde Fransız ve İngiliz pozitivizmi etkisinde şekillendiğini öne sürer (Freyer, 1936: 1). Bu bağlamda Freyer Tönnies'in de pozitivist çağın bir sosyologu olduğunu söyler ve Almanya'nın Tönnies ile birlikte ilk olarak bir **sosyolog** ile karşılaştığını iddia eder (Freyer, 1936: 2). Freyer'e göre Tönnies "biz neyiz, neredeyiz, nereden geldik, nereye gidiyoruz" gibi ontolojik sorularını sosyoloji mecrasında tartışmıştır.

"Tönnies'in ayrımı, buraya kadar söylenenlerden hareketle düşünülebileceği gibi biçimsel/formel bir analize denk düşmez. Esasen Tönnies'in bu girişimi, sosyolojik formalizmin tam karşısında yer almaktadır. Zira bu iki toplumsal grup tipini, esasen şekilleri itibariyle değil, onlarla birlikte işe katılan ruhi kuvvetler açısından ayırt etmektedir. Yine boyut da bu ayırım da önemli değildir. Zira cemaat, bir köy cemaati yahut kent cemaati şeklinde karşımıza çıkabilir. Burada önemli olan gruplaşma ve ilişkilerin altında yatan irade tipidir" (Freyer'den akt. Akyurt, 2017: 324).

"Freyer'e göre Tönnies'in eseri döneminin tarih felsefesinden gerçekçiliğiyle ayrılıyordu (1936, 3). Toplum tasavvuru itibariyle liberal bakıştan, burjuva toplumunun insan gruplaşmasının "doğal" hali olduğu düşüncesinden bütünüyle uzaktır (Freyer 1936, 5). Bu anlamda ontolojik doğalcılığın karşısında konumlandığı söylenmelidir. Fakat Tönnies "Cemaat ve Cemiyet" in üçüncü ve son edisyonunun alt başlığında da görülen "saf sosyoloji" vurgusuyla "biçimci (formalist) sosyoloji"ye yakın durmakta ve sosyal grup, yapı, kurum ve ilişkilerin bir sistematiğini kurmaya çalışıyordu. Sonraki dönem eserlerinde de uygulamalı ve ampirik sosyolojiye, bir başka deyişle sosyografi çalışmalarına önem verme eğilimindeydi. Tönnies'e göre sosyolojinin amacı, saf temel kavramları kullanarak tümevarımsal yollardan geçerek somut toplumsal fenomenleri kavramaktı" (Freyer'den akt. Akyurt, 2017: 329).

1.4.1.4 Dünyanın Büyüsü: Weber - Tönnies İlişkisi

Alman sosyolog Max Weber'e göre içerisinde yaşanılan dünya bir büyübozumuna uğramıştır. Bu bozulma durumunu Weber dinin kutsallığıyla akıl arasındaki çatışmanın tarihselliğinde bulur. Weber'e göre rasyonelleşmenin artışı bürokrasiye sebebiyet verir ve bir yandan da kapitalizm ve **protestan etiği** kendini sahnede gösterir. Tüm bu süreç sonucunda yeni bir dünya, büyüü kaçmış dünya,

merhaba der. Tönnies de doğrudan büyü kaçmış dünyanın büyüüne kapılır. **Gemeinschaft**, Tönnies'e göre büyüdü dünyanın kendisidir. **Gesellschaft** ise büyüünü yitirmiş dünyaya tekabül eder. Dünyanın büyü bozumu Tönnies'ci anlamda **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişe karşılık gelir.

Weber **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ı iyi bir çalışma olarak nitelendirmiştir (Toteff, 1995: 65). Weber'e göre rasyonelleşme sonucu modernleşen toplum, Tönnies'e göre bireyselleşmenin artmasının tezahürü olarak ilerlemektedir (Nisbet, 2013: 109).

“Weber'e göre milletleşme, değer-merkezli rasyonel eyleme dayalı bir cemaatleşmedir (Vergemeinschaftung)” (Akyurt, 2017: 161).

1.5 Tönnies'in Diğer Ulusal Sosyoloji Gelenekleri Üzerindeki Etkisi

Tönnies sadece Alman sosyal bilimler geleneğinde etkili olmamış, sosyolojiyi ulusal çizgilerde ayrı bir disiplin olarak kuran milletlerin sosyoloji geleneklerinde de iz bırakmıştır.

1.5.1 Fransa'da Tönnies İzleri

Almanya ile Fransa arasındaki ilişkiler Ortaçağ'dan itibaren belli bir yoğunlukta sürmüştür. İlişkinin başlıca aktörleri olan Ortaçağ şövalyeleri ve **lord**'ları zamanla güç kaybettikçe yerlerini modern ordulara, filozoflara ve bilim insanlarına bırakmıştır. Almanya ve Fransa arasındaki ilişkinin bu dönüşümünden nasibini sosyoloji de almıştır. İki ülkenin sosyal bilimcileri birbirlerinin dilinde okuyup yazma melekesine sahiptir. Bu durum karşılıklı etkileşime girip birbirlerinin teorilerinden haberdar olmalarını sağlamıştır.

1.5.1.1 Durkheim – Tönnies İlişkisi: 1889 tarihli bir Değerlendirme

Durkheim (1858-1917) ile Tönnies karşılıklı birbirlerinin eserleri hakkında değerlendirme yazısı yayımlamışlardır. Fakat bu kısa değerlendirmeler dışında ikisi de klasikleşmiş eserlerinde birbirlerine atıf yapmamıştır. Tönnies başyapıtı olan **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ı, üç yaş büyük olduğu Durkheim'ın **Toplumsal İşbölümü**'nden (1893) önce, 1881'de yazıp 1887'de yayımlamıştır. Durkheim bu eserin yayımlanmasından 2 yıl sonra 1889 yılında doğrudan esere yönelik bir

değerlendirme yazısı yazmış, fakat -sosyolojisinde Tönnies'in savlarının izleri görülse dahi- sonraki eserlerinde Tönnies'in ismini zikretmemiştir.

Durkheim değerlendirmesine Tönnies'in muhtevasını felsefe, sosyoloji ve psikoloji gibi alanlarla zenginleştirerek oluşturduğu savıyla başlar. Durkheim'a göre Schopenhauer, Marx, Kant, Sumner dönem dönem Tönnies üzerinde etkili olmuştur. Bu zengin arka planı onu okumayı zorlaştırmaktadır ve onun eklektik olmasına sebebiyet vermektedir (Durkheim, 1889: 416).

Durkheim'a göre Tönnies'in **Gemeinschaft**'ı bitki örtüsü gibidir, doğal bir şeydir ve aile olarak kabul edilir. Komünizmin mükemmel aşamasıdır. Onu **Gesellschaft**'tan ayıran doğallıktır, organik bir topluluk olmasıdır (Durkheim, 1889: 417). **Gemeinschaft**'ın ilkesi diğerlerini takip etmektir. Ortak mülkiyet olduğu için sahip olunan mallar dolaşıma girmez. Bu topluluk sözleşmelere ihtiyaç duymaz. **Gemeinschaft** yapısında bireysel takas dolaşımı mevcut değildir (Durkheim, 1889: 418).

Tönnies, Henry Maine'nin sözleşme (**contract**) toplumu fikrinden esinlenmiştir. Tönnies'e göre **Gesellschaft**'ı görebileceğimiz yerler büyük kentlerdir (Durkheim, 1889: 419). İnsanlar bütün farklılıklarına rağmen bir arada kalır ve kendi çıkarlarına bakarlar. **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a bu geçişi sağlayan şey bireydir (Durkheim, 1889: 419). **Gesellschaft**'ta insanlar birbirlerinden farklı ve çıkar çatışması içerisindedir. Bu çatışma bunu **a priori** kontrol edecek yapıyı, yani devleti gerektirir. **Gemeinschaft** Hegel ise **Gesellschaft** ise Jeremy Bentham'dır Durkheim'a göre. Bu ikisi birbirinden ortaya çıkmış karşı kutuplardır (Durkheim, 1889: 420). Durkheim bu bağlamda Tönnies'in **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** analizini **statüden sözleşmeye** geçiş ile pekiştirdiğini savlar. Durkheim'a göre Tönnies **Gesellschaft**'ta Marx ve Lassalle'den alınmış tabloyu bize betimler. Durkheim'ın Tönnies'e ilişkin özgün çıkarımlarından birisi, **Gesellschaft** tipi toplumların bir arada durması için muhakkak devletin gerektiği savıdır (Durkheim, 1889: 420).

Komünizm **Gemeinschaft**'tır, sosyalizm **Gesellschaft**'tır. **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçiş kaçınılmazdır. Durkheim'ın analizine göre sosyalizm aynı zamanda sonun başlangıcıdır (Durkheim, 1889: 421).

“Yazar (Tönnies) gibi ben de iki tip topluma inanıyorum” (Durkheim, 1889: 421) der Durkheim. **Gemeinschaft** fikrine tamamen katılır. **Gesellschaft** kısmında ise Tönnies’den ayrılır. Ona göre Tönnies’te **devlet** fazla dışsal bir şeydir, **Gesellschaft**’ın içerisinde de hala kolektif unsurlar mevcuttur ve bu içsel, herkesin hemhal olduğu, **Gemeinschaft**’ı bir arada tutan şeye benzeyen bir şeydir.

Durkheim “**Gemeinschaft**’tan **Gesellschaft**’a geçişte bu kadar organik birliktelik mevcudiyetini sürdürürken, **Gesellschaft** nasıl yapay olabilir?” sorusunu sorar (Durkheim, 1889: 421). Bu soru doğrudan Tönnies’e yönelik eleştiridir. Çünkü Tönnies, birbirine zıt iki toplum tipi analizinde birindeki **ruh**’un neden kaybolduğunu söylemez. Durkheim sorusunu ilerletir ve “**Gesellschaft**’taki kolektif hayat neye dayanır?” diye sorarak yazarın yaklaşımının tamamen ideolojik olduğu kanısına varır (Durkheim, 1889: 422).

Durkheim **Gemeinschaft-Gesellschaft** geçişine ilişkin analizinde Tönnies’in ideolojik davrandığı şeklindeki eleştirisinden sonra “*kitabın hakkını vermek zorundayız*” der ve “*Tönnies gerçek bir düşünce ürünü ortaya koymuştur*” diyerek eleştirisini tamamlar (Durkheim, 1889: 422). Durkheim **Gemeinschaft**’tan **Gesellschaft**’a geçişi daha sonra **anomi** kavramıyla açıklamayı deneyecektir.

Durkheim’a göre devlet bahsedilen genel ahlakı ortaya çıkarabilecek bir aygıt değildir, toplum bunu başarabilecektir. Durkheim özgürlüğün düzenlenmiş bir ahlak yasasıyla güvence altına alınmasını önermektedir. Bu öneri Hobbes, Rousseau ya da Locke’un toplum sözleşmesi fikrini anımsatmaktadır (Durkheim, 2018: 23). Genel çıkar için bireysel özgürlüğümüzden vazgeçmenin karşılığı toplumsal bir organizma içerisinde birey olarak kalma beklentisidir. Durkheim buna ek olarak genel ahlak yasası bir toplumda mevcut olmazsa özgür bireyler olarak bir arada yaşamayacağımızı öne sürmektedir (Durkheim, 2018: 24).

Durkheim ahlakın Ortaçağ’daki loncaların içerisinde gelişmiş olan mesleki pratiklerde oluştuğunu iddia etmektedir (Durkheim, 2018: 34-35). ¹⁴Durkheim kan bağına dayalı ilişkilerin toplum sözleşmesi fikriyle oluşan ilişkilerden daha önemli olmadığını söylemektedir (Durkheim, 2018: 37).

¹⁴Bu duruma bir diğer örnek Tönnies’in **Gemeinschaft**’ı eski Alman **Korporativ**’lerini (meslek birlikleri) anımsatır önermesini söyleyen Freyer’den (Freyer, 2015: 290).

Durkheim'a göre başlangıçta aile vardı. Aileler büyüdükçe loncalar ortaya çıktı. Loncalar modern dünyada çözülmeye uğradı. Aileler ve loncalar genel ahlak yasalarını oluşturucu kurumlardı. Modern toplumda böylesi bir kurum olmadığı için **anomi** yaşama yazgısı mevcuttur. Kitabın sonunda da Durkheim'ın söylediği gibi “bizim ödevimiz kendimize bir ahlak oluşturmaktır” (Durkheim, 2018: 465).

Durkheim toplumu hasta olarak görmektedir. Sosyolojinin görevi bu hastalığın semptomlarını teşhis etmek, bu semptomların bir haritasını çıkarmak ve toplumu ileriye sağlıklı bir biçimde götürmektir. “Demek ki ahlak, deneysel nitelikteki birtakım nedenlerle oluşur, değişir ve sürer. İşte ahlak biliminin saptamaya çalıştığı şey, yalnızca bu nedenlerdir” (Durkheim, 2018: 56).

Durkheim kolektif bilinci şöyle açıklar (Durkheim, 2018: 109-110):¹⁵ *Bir toplumu oluşturan üyelerin ortalamasında yaşayan inanç ve duyguların tümü, kendine özgü yaşamı olan belli bir dizge oluşturur; buna ortak bilinç denilebilir. (...) toplumun her yanında yaygın, dağılmış durumda bulunur; (...) bireylerin içerisinde bulunduğu özel koşullardan bağımsızdır; bireyler geçici, o ise kalıcıdır. O, kuzeyde de, güneyde de, büyük kentlerde de, küçüklerinde de, değişik mesleklerde de hep aynıdır.*

Durkheim toplumsal dayanışma tiplerini de hukuk anlayışlarıyla açıklamaktadır. **Onarıcı hukuk organik dayanışma** içerisinde mevcut olan yapı iken, **bastırıcı hukuk mekanik dayanışma** içerisinde bulunan anlayıştır (Durkheim, 2018). **İş bölümü** ile dayanışma arasındaki ilişkiyi Durkheim “*Ama iş bölümünün dayanışmaya yol açması, yalnız her bireyi iktisatçıların deyişyle bir değişimci yapmasından dolayı değildir; insanlar arasında onları sürekli biçimde birbirine bağlayan tam bir haklar ve ödevler dizgesi yarattığı için dayanışmaya yol açmaktadır*” diyerek netleştirir (Durkheim, 2018: 462).

Tönnies'in **Gemeinschaft**'ın doğal bir ahlak'ı tasvir ettiği şeklindeki yaklaşımına Durkheim bir anlamda “şimdiki ahlakın kimi yönleriyle sarsılmış

¹⁵ Nisbet Durkheim'in **komunitas** dediği ile kolektif bilinci kast ediyor olabilir. Bir bağlamda da Durkheim **societas**'ı överken **komunitas**'ı yüceltmesi ironiktir. İlişki değerler ve kurumlar konularında Tönnies ilişkilere ağırlık vermektedir. Durkheim ise değerlere odaklanmaktadır. Weber de kurumlar ağırlıklıdır.

olması, bizim için zorunlu ahlak anlayışının henüz oluşum aşamasında olmasındandır” (Durkheim, 2018: 465) savıyla yanıt verir.

Nisbet’in Tönnies eksenli en özgün yorumu Durkheim’in **toplumdan** kastının **societas (Gesellschaft)** olmadığı, aksine **communitas (Gemeinschaft)** olduğu kanaatinde ortaya çıkar (Nisbet, 2013: 114). Burada Durkheim’in **kolektif bilinç** kavramı tartışmayı netleştirir. Durkheim’in **kolektif bilinci** Tönnies’in **Gemeinschaft**’ının ruhuna benzerdir. Durkheim-Tönnies ilişkisi kendini kolektif bilinç kavramında belirginleştirir. Durkheim’in **kolektif bilinç** ile anlattığı Tönnies’in **Gemeinschaft**’ın ruh halininin resmidir.¹⁶ Tönnies ile Durkheim’in ortak noktası, **cogito**’nun hüküm sürdüğü ve bireyin Ortaçağ’dan farklı olarak baskılanmak yerine öncelendiği Aydınlanma zamanlarında toplumu başat görmeleri ve vurgulamalarıdır.

1.5.1.2 Raymond Aron’un Tönnies Değerlendirmesi

1935 gibi erken bir tarihte Fransızca olarak **Çağdaş Alman Sosyolojisi**’ni çıkaran Raymond Aron’a göre sosyolog insan tepkilerinin yasalarını bilmesi gereken kişidir (Aron, 2017: 15). Aron’ın bu ifadesi **sosyolojik tahayyül**’ün sınırlarını anımsatsa da pozitivist bir yaklaşımı da sezdirmektedir. Aron, Tönnies bağlamında bu ifadeyi kullanır. Savını ilerletir ve sosyologun bireyler üstü gerçeklerle ilgilenen kişi olduğunu öne sürer (Aron, 2017: 17).

Aron, bu çalışmada da iddia edildiği gibi, Tönnies’in **Gesellschaft** fikrini Hobbes’un **devlet** ve **Leviathan** fikirlerinden hareketle geliştirdiğini savlar (Aron, 2017: 25). “Bu eser Hobbes’un felsefesinin, doğal hukukun ve sosyalizmin derin bir biçimde düşünülmesinden doğdu.” ifadesini kullanarak **Gesellschaft**’taki insanların, Hobbes’un **Leviathan**’da tahayyül ettikleriyle benzer olduğunu vurgular.

“İki insani gruplaşma biçimi vardır; birincisi yaşayan organizma modelini, diğeri ise inşa edilmiş bir makineyi andırır, fakat ikincisi birincisinden kaçınılmaz bir süreç aracılığıyla türediğinden, biri diğeri kadar doğaldır” (Aron, 2017: 26). Buradaki doğal ifadesi Durkheim’in 1889 tarihli Tönnies üzerine yazdığı

¹⁶ABD’li sosyolog Charles Cooley’in Birincil Gruplar ve İkincil Grupları olarak açıkladığı durumdur. Simmel buna **metropolis** kavramını önerir..

değerlendirme yazısında **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** arasındaki ilişki karşısında Tönnies'e yaptığı eleştirinin tam tersidir, bir anlamda Durkheim'ın Tönnies'in bu ayrımında ideolojiye düştüğü eleştirisine cevaptır.

Aron'a göre Tönnies'in **Gemeinschaft und Gesellschaft** kitabı öncelikli olarak hukuk felsefesi sorununa odaklanıyordu. Fakat Tönnies kitabı sadece bu soruna bağlı kalmayıp saf bir sosyolojinin de izini sürmüştür (Aron, 2017: 26). Bu iz sürümünü Tönnies Aron'a göre **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** analizini geleneksel köydeki aile yaşamı ve bireyin ön planda olduğu kent yaşamını karşılaştırarak gerçekleştirir (Aron, 2017: 26).

Gemeinschaft und Gesellschaft eserinin 1912 yılında ikinci basımı yapılır, bu basımdan sonra toplam 6 yeni basım daha yapılır (Aron, 2017: 27). Tönnies kitabında temel sosyolojik argümanlar ile ilgilenir ve Weber'in bahsettiği ideal tipe çok yakın kavramlar kullanır (Aron, 2017: 27).

Aron'un Tönnies'e yöneltilen nasyonel sosyalistlerin **Gemeinschaft** kavramını "organik bütünlük" olarak kullanıp siyasi çıkarlarına alet ettiği şeklindeki eleştirine karşı cevabı şöyledir:

*"Mekanikleşmiş uygarlıklara ve soyut düzene karşı oluşan tepki cemaate [**Gemeinschaft**'a] geri dönüş konusundaki istemi arttırır. Fransa'da siyasal dilde yadrganan bu sözcüğün, Almanların kulaklarında olduğu kadar bizim "adalet ve eşitlikte" de aynı yankıya sahip olduğunu anlamak gerekir. Mevcut topluma karşı bütün ayaklanma hareketleri Almanya'da aynı duygusal dayanışma, özüne uygun birleşme, doğayla uzlaşma idealini hedefler. (...) Nasyonel sosyalizm gibi bir gençlik hareketi de otantik bir cemaate [**Gemeinschaft**'a] başvurur. (...) Schmalenbach doğal bir birliği temsil eden cemaatin [**Gemeinschaft**'in] karşısına duygusal, coşkusal anlaşmaya dayanan birliği (**Bund**) yerleştirdi. Biri ortak kan veya yaşam temelinde kurulu, tinsel ve bilinçsizdir; (...) diğeri aksine ansızın ortaya çıkan bir anlaşmadan, bir yenilenmeden, kolektif bir duygudan doğar. Kilise cemaattir, mezhep ise birliktir (**la ligue**). (...) Birlik (**la ligue**) kavramı dinsel yaşamın kimi ilksel biçimleri kadar gençlik hareketlerini veya nasyonel sosyalizmi de anlamamıza imkân verir" (Aron, 2017: 29-30).*

Schmalenbach'ın **birlik (Bund)** kavramı, doğrudan nasyonel sosyalistlerin beslendiği yere işaret eder. Tönnies ise **Gemeinschaft** kavramı ile doğal bir birlikteliğe gönderme yapar ve Tönnies **Gemeinschaft**'ın mevcut politik aşırı sağ ile bağlantısını görmez. Ayrıca Aron'a göre Tönnies, Weber'ci anlamda "bilgin kalmak istiyor, peygamber veya demagogluğa düşmek istemiyordu" (Aron, 2017: 29).

1.5.1.3 Julien Freund'un Tönnies Değerlendirmesi

Fransa'da Alman sosyolojisini tanıtan ve Weber mütercimi olarak da bilinen Fransız sosyolog Julien Freund Alman sosyolojisinin ayırt edici özelliği olarak Hegel'in sunduğu devlet (**Staat**) ve toplum (**Gesellschaft**) ayrımını öne çıkarır (Freund 2014: 176). Bu ayrım önemlidir, çünkü Alman düşünce tarihinde devlet ve toplum iki ayrı tezahüre karşılık gelir. Bu sebepten Freund “yeni kurulan Alman sosyolojisinin resmini çizebilmek, Almanlar için klasik olan devlet ve toplum arasındaki ikiye bölünmüşlüğü anlayamadıkça bence olası değildir.” (Bottomore, 2014: 177) savını ileri sürer. Ona göre Alman sosyolojisi daha çok psikolojiden, daha az tarihten etkilendi ve esas olarak **Völkerpsychologie** (Halk Psikolojisi) terimi altında gelişti (Bottomore, 2014: 177). Wundt, Lazarus ve Steinthal gibi yazarlar toplumu bir halk kategorisi içerisinde düşünmüşlerdi. Freund'a göre Tarihsel Okulun sosyolojiye derinlemesine nüfuz etmesi ancak daha sonra Max Weber sayesinde olmuştur. Bunda Rickert ve Windelband'ın etkisi de mevcuttur.

Tönnies de dönemin Alman düşünce ikliminde esen rüzgarların tesiriyle psikoloji temelli yaklaşımı eserlerine yansıtmıştır. Tönnies'e göre iki tür irade biçimi vardır (Bottomore, 2014: 180). Doğal irade varoluşun derinden gelen halidir. Spontandır, hareketlidir. Bireysel özgünlüğün kaynağıdır. Zevk, alışkanlık ve bellekte kendini gösterir. Geçmişe yöneliktir. Seçim iradesi ise kişinin yapay dünya üretebilme kapasitesini belirler. Geleceğe yöneliktir. Makineye güç veren motor gibidir. Doğal irade düşüncüyü belirler, bunun tam tersi olarak ise düşünce seçim iradesi tarafından belirlenir. Bu iki irade iki farklı yapıyı oluşturur. Doğal **Gemeinschaft**'ı, seçim ise **Gesellschaft**'ı. “*Bu iki kategori Tönnies'in saf sosyoloji dediği şeyin ana fikirleridir*” (Bottomore, 2014: 180).¹⁷

Freund'a göre insanların tarihin başından beri nasıl bir araya geldiğinin araştırılması yerine iki farklı toplumsal yapıyı ideal tip ile anlatmak mantıklıdır. Fakat Tönnies **Gemeinschaft** analizinde hep olumlu taraflara odaklanır, olumsuzlukları göz ardı eder (Bottomore, 2014: 180).

¹⁷Bottomore'un ve Nisbet'in Sosyolojik Çözümleme Tarihi adlı eserini Türkçeleştiren çevirmenler **wille** ifadesini **istenc** ile karşılamışlardır. Bu çalışmada **wille** kelimesini **irade** ile karşılamak önerilmiştir. İngilizceye bu kavrama karşılık olarak çevirmenler ise **will** kelimesini kullanmışlardır.

Gemeinschaft toplumsal bir arada yaşayışın özü, toplum ise sadece meydana oluş (**appearance**) (Bottomore, 2014: 181) diyerek Freund **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** arasındaki keskin ayrımın aradaki bu özsel farkta yattığını savlar.

1.5.2 Amerika’da Tönnies İzleri

Amerika Birleşik Devletleri’nin sosyoloji ile kurduğu derin ilişki 19. yüzyıl sonları ve 20. yüzyıl başlarında doğrudan Alman düşünce geleneği temasıyla başlamıştır. Tönnies de bu ilişki kurulma biçiminden nasibini almıştır. ABD’nin kendi sosyolojisini kurmak için giriştiği bu ilişki biçimi artçı paydaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Parsons’ın 1937 yılında yazdığı iki ciltlik **Toplumsal Eylemin Yapısı** eseriyle dünya bugün klasik sosyolog olarak Weber, Durkheim ve Marx isimlerini tanımıştır.

1.5.2.1 Louis Wirth’in Tönnies Değerlendirmesi

Chicago Okulunun önemli temsilcilerinden biri olan **Alman asıllı Amerikalı sosyolog** Louis Wirth Tönnies’in sosyolojisini Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere İngilizce konuşulan dünyaya tanıtmaya işlevini görmüştür. Chicago Okulunun yoğun göç alan ve hızla sanayileşen ABD’nin 20. yüzyılının başlarında yaşadığı toplumsal sorunların çözümüne bir anlamda Alman toplumunun dinamiğinin 19. yüzyılda iz sürümüyle ulaşılabilecekleri beklentisinden ileri gelmektedir. Bu uğurda Tönnies Wirth’in tanıtıcı işlevi bakımından örnektir.

Tönnies’in “Alman ruhu”ndan nasiplendiğinin Wirth’teki karşılığı belki de Tönnies’in tarihin içerisinde bulunduğu konumun cilvesi olarak çıktığı yorumudur. Tönnies’in bakışlarını çevirdiği nokta, çağdaşı diğer Alman sosyologlarının bakış açılarını ve odak noktalarını da belirlemiştir. Tönnies’in her mevzuyu ısrarla aktardığı **Gemeinschaft-Gesellschaft** düzlemi Simmel gibi Wirth’in de sosyoloji anlayışını kurmasında belirleyici bir etkiye sahiptir. Bu yüzden Tönnies, ardılları başka fikirler geliştirebilsinler umuduyla kendi düşüncesini ısrarla vurgulamıştır. Tarih de bize onun bu umudunun nafile olmadığını göstermiştir.

Wirth yazdığı 9 sayfalık kısa değerlendirmede Tönnies’in “öz”ünü okuyucuya sunar. Bu **Amerikan pragmatizminin** en belirgin vasıflarındandır. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği, otantik kaynağa kendi derdi çerçevesinde başvurması ve merak

ettiği konunun özünü olgunlaşmış yere düşmüş meyveler gibi toplamasıdır. Bu bağlamda Wirth'in bibliyografyasına kısa bir bakış atmak Tönnies'i değerlendirmesindeki temel derdi ve Amerikan sosyoloji özelinde Tönnies'le nasıl bir ilişki kurduğunu gösterir. 1938 yılında tamamladığı **Urbanism as a Way of Life** (Bir Yaşam Biçimi olarak Kentlilik) eserinin odak noktasındaki kent Tönnies'in yahut Simmel'in üzerinde durduğu **bürgerliche Gesellschaft**'tan farklı olduğu iddia edilemez. Wirth'in diğer çalışmalarında da benzer eğilim görülür. Örneğin Wirth'in bahsi geçen değerlendirmesi Tönnies sosyolojisinin özünü aktarması açısından önemlidir. Öz bölümünde (Wirth, 1946): "*Tönnies Hobbes'tan, Spencer'dan ve Sir Henry Maine'den etkilenmiştir. Tönnies'in sosyolojiye yaptığı en büyük katkı kurmuş olduğu **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** dikotomisidir. Bu ikilik doğal ve yapay karşıtlıkları ifade eder. İki tür sosyoloji vardır: genel ve özel. Özel sosyoloji kendi içerisinde saf, uygulamalı ve ampirik sosyoloji olarak üçe ayrılır. Tönnies'in en büyük üç eseri ise **Gemeinschaft und Gesellschaft**, gelenekleri anlattığı **Die Sitte** ile toplumsal hareketleri ve kamuoyunu anlattığı **Kritik der öffentlichen Meinung**'dur*".

Wirth Amerikan sosyologlarıyla Alman sosyologları (antropolog ve psikologlarıyla da) arasındaki ilişkinin yeni olmadığını; Schaeffle, Lilienfeld, Gumplowicz, Ratzenhofer, Wundt, Bücher ve Sombart isimlerini zikrederek vurgular. Daha sonra Simmel'in ismini anarak Amerikan sosyolojisinde onun ayrıcalıklı bir yer işgal ettiğini aktarır. Fakat Alman sosyolojisini kurumsallaştıranların Max Weber, Ernst Troeltsch, Othmar Spann, Franz Oppenheimer, Alfred Vierkant, Leopold von Wiese ve Ferdinand Tönnies gibi isimler olduğunu da ekler. Wirth'in bu değerlendirmesinde önemli bir nüans daha vardır. Bu, Alman sosyologlarının felsefeyle kurdukları ilişkiden (Kant'ın mevcudiyetinden beri) kopamadıkları, metafizik ya da epistemolojik sayılıtlara kapılıp orayı aşamadıkları vurgusudur:

"Kant'ın varlığından beri Almanya'daki sosyal bilimler; bakış açılarını, metodolojilerini, kavramsal sistemlerini ve günün hâkim felsefi düşüncesi ekseninde sorunlarını belirlemeleri konusunda katı bir şekilde koşullandırılmıştır. Her sosyolog, kendisini dönemin hâkim felsefe kuramlarına atıfta bulunarak çalışmalarını oluşturmayı ve çalışmalarını dönemin önde gelen felsefi düşüncelerinden birine ya da bir başkasına uygun yörengeye yerleştirmeyi uygun bulmuştur. Sonuç olarak sosyologlar, yazdıkları her bir sosyolojik esere iyi kötü metafizik bir mantıkla ya da

epistemolojiyle önsöz eklemiştir. Bu durumu aşamayanlarsa Amerikan sosyolojisinde kendilerine yer bulamamışlardır” (Wirth, 1926: 414).

Wirth Almanya’da sosyolojinin I. Dünya Savaşından sonra dönemin toplumsal koşullarını kapsamlı bir şekilde kavrayan bir bakış açısı geliştirdiğini ileri sürer. Ardından Alman sosyologlarının bazı kavramlarının İngilizceye çevrilmesinin zorluğundan yakınır.

“Geçtiğimiz Temmuz’da 70 yaşını dolduran Emektar ya da Almanların değimiyle der Altmeister olan Tönnies’i Amerikalılar ‘St. Louis Congress of Arts and Sciences’ etkinliğinde “Toplumsal yapının çağdaş sorunlarının ana hatlarını” aktaran konuşmasında tanımıştır” (Wirth, 1926: 415).

1.5.2.2 Paustian: Tönnies Üzerine İlk Tez

1943 yılında Erwin Carl Paustian’ın ABD’nin Illinois eyaletinde yazdığı **The Sociology of Ferdinand Tönnies** adlı doktora tezinde yazar Tönnies’in sosyolojisinin genel hatlarını çıkarmıştır. ¹⁸Paustian yazmış olduğu önsözde bünyesinde tezi çalıştığı Northwestern Üniversitesinin kütüphanesine, Tönnies’in dağınık biçimde kütüphanelere yayılmış irili ufaklı bütün çalışmalarına ulaşmasında yardımcı oldukları için teşekkür eder. Bu teşekkür bize Tönnies’in neredeyse tüm çalışmalarının 1940’lı yılların başında, yazarın ifadesiyle “kaotik zamanlar”da, ABD üniversite kütüphanelerinde bulunabiliyor olması üzerinden, Alman sosyolojisiyle Amerikan sosyolojisi arasında kurulmuş ilişkinin bir boyutunu gösterir.

Önsözde tezini Tönnies’in metinlerinden Almandan İngilizceye yaptığı çevirilerle harmanladığını ve okuyucu bunu gördüğünde kendisine malumatfuruşluk yaptığı suçlamalarıyla geleceğinin farkında olduğunu belirtir Paustian. Tönnies’in, kendi çalışmalarında kendi ana düşüncelerini kimi zaman değiştirerek, kimi zaman ise manipüle ederek aktarmasının, bu suçlamanın tarafına yönlendirilmesine sebebiyet vereceğini ifade ederek suçlamaları bertaraf etmeyi düşünür. Paustian’a bu konuda nispi olarak haklıdır.

¹⁸Tönnies hakkında yapılmış iki diğer tez: **Between Gemeinschaft and Gesellschaft: The Rise of the German Modernism and the Question of Jewish Identity 1995**, Noah William Isenberg. **Ferdinand Tönnies: Public Opinion**, 1991 Mildred Schachinger.

Tönnies klasik “Alman ruhu”yla bezenmiş ve zihninde bu doğrultuda belirli dertleri olan bir sosyologdu. Sosyolojisini ve felsefesini geliştirirken bu ruh onun her daim yanındaydı. Paustian’ın iddia ettiği gibi kendini tekrara düşmesi bununla da ilgiliydi.

Paustian’ın Tönnies’i **Amerikan pragmatizminin** müjdeleyecisi olarak konumlayan tezinin en önemli vurgusu, tezinde Birinci Bölümün başlığı da olan “19. Yüzyıl Almanyasında Toplumsal Düşüncenin Yükselişi” noktasındadır. Bu başlık, Tönnies’in neden Alman Sosyolojisinde önemli bir konuma sahip olduğunu, neden daha sonraları Amerikan Sosyoloji tarafından alımlandığının sorularını zihinde uyandırır. Paustian’ın bu başlıkta vurguladığı hususlar yazmış olduğu tarihte önemli bulgulara işaret eder; fakat günümüzde 19. yy. Alman düşünce geleneğine bakışımızın gerekli tarihsel uzaklığından noksan olmasından ötürü belirli vasıflardan muaftır. Bu noksanlığın en belirginini, tam da önsöz de savuşturmaya çalıştığı malumat aktarımı kısmında Paustian’ın kalmış olmasıdır. 19. yüzyılda kimin ne yaptığını aktarması onun tezinin sosyolojinin sınırlarına yaklaşmasına izin vermemektedir. Tezinin diğer bölümlerinde de Tönnies bahislerinde de benzer malumat çizgisine gelir; fakat bunu yapan ilk kişi olması itibariyle sosyoloji bağlamında yaptığı bu çalışmayı önemli bir konuma yerleştirir.

1.5.2.3 Sosyoloji ve Yabancılaşma üzerinden Arthur Mitzman’ın Tönnies Değerlendirmesi

Mitzman’ın Tönnies okuması **Gemeinschaft und Gesellschaft** eseri özelinde başlar. İlkel insan toplulukları arasındaki kan bağına ve **doğal iradeye** bağlı olarak **Gemeinschaft** meydana gelir, **Gesellschaft** ise ticari topluluğa karşılık gelir ve **seçim iradesine** sahiptir. **Gesellschaft**’ın odak noktası zevkin-kârın maksimize edilmesi ve acının-kaybın minimize edilmesindedir. **Gemeinschaft**’ın yasalarını geleneksel-örfi hukuk düzenler, **Gesellschaft**’ın yasaları doğal hukukun bir yorumu biçiminde mevcut (legal) pozitif hukuki düzlemde belirlenir (Mitzman, 1973: 39). Mitzman’a göre devlet ve **Gemeinschaft** ateş ve su gibidir, aynı kefeye konulamaz. **Gesellschaft** ise kapitalisttir (Mitzman, 1973: 40).

Tönnies, Nietzsche’nin modern topluma karşı geliştirdiği eleştiriyi kendi eleştirisine paralel görmüştür (Mitzman, 1973: 43). Dolayısıyla Nietzsche’nin

düşünceleri dönemin diğer Alman düşünürlerinde olduğu gibi Tönnies üzerinde de etkili olmuştur. Nietzsche gibi Tönnies de Alman romantikleriyle Antik Grek dünyası arasındaki ilişkiye saygı duyuyordu (Mitzman, 1973: 44).¹⁹ Tönnies Spinoza'nın Hobbes'un düşüncelerini fiziğin temel prensipleri ve akli etiğin temelleri düzleminde geliştirdiği düşüncesi özelinde irdelemiştir (Mitzman, 1973: 48). İyi-kötü (**good- evil**) antagonizması Tönnies'in hep ekseninde olmuştur (Mitzman, 1973: 48). Bu bağlamda Tönnies'in **Wesenwille** ile **Kürwille** kavramları Tanrının varlığı ve onun dünya ile kurduğu ilişkilerde gizlidir (Mitzman, 1973: 48).

Tönnies güçler ayrılığı ilkesine ve demokratik merkezîyetçiliğe inanıyordu (Mitzman, 1973: 54). Tönnies bir aristokratik demokrasi ya da demokratik aristokrasi istiyor, toplumun önde gelenlerinin kendi aralarında seçeceği kişilerin yönetimde olacağı bir yönetim biçimi arzuluyordu (Mitzman, 1973: 54).

Hobbes genel olarak Tönnies'in **Gesellschaft** fikrinde belirleyici olmuştur (Mitzman, 1973: 62). Tönnies'in dünya görüşü (**Weltanschauung**) modern topluma karşı bir yabancılaşmayı içeriyordu. Bu yabancılaşma Mitman'a göre Tönnies'i Ortaçağ romantizmi içerisinde bulduğu **Gemeinschaft** kavramsallaştırmasını geliştirmeye itti (Mitzman, 1973: 65).

Tönnies'in Ortaçağ'ın şövalye ruhuna dair yaptığı derinlemesine analiz ile **Gesellschaft** kavramı arasında bir yakınlık mevcuttur. Bunlardan en barizi olan **Willkür** kavramı, Mitman'a göre bir keyfilik halini içerir. Bu keyfilik durumu Ortaçağ lord ve despotlarının tebaları karşısında takındığı tutumun keyfiliğiyle yakın anlamlıdır (Mitzman, 1973: 81). Lordun veya şövalyenin Ortaçağdaki konumu toplumsal yaşamda Mitman'ın bahsini ettiği keyfilik ile bezelidir. Örneğin ilk gece hakkı lord'un vassallarından birisi evlendiği zaman evlenen çifte yönelik gerdek gecesine yönelik hakka sahip olduğu toplumsal teamülde oturmuş olması bu keyfiliğin doruk noktasıdır (Huizinga, 1997).

Mitzman'a göre, bu çalışmada da vurgulanan, **Gesellschaft** bir anlamda İngiltere toplumunu imlerken, **Gemeinschaft** Almanya toplumunu simgelemektedir (Mitzman, 1973: 130).

¹⁹Tönnies **Saf Akılın Eleştirisi**'ni okumuştur (Mitzman, 1973: 44).

1.5.2.4 Toteff: “Ütopyacı Hayalperest” Olarak Tönnies

Tönnies üzerine yapılmış diğer bir nitelikli çalışma Toteff’in **Utopian Visionary**’sidir (Ütopyacı Hayalperest). Toteff, Simmel’in **Paranın Felsefesi** kitabında tanımladığı ve Weber’in “demir kafes” kavramıyla nitelediği modern çağın ruhunu teşhis etmede Tönnies’in yalnız olmadığını vurgular (Adair-Toteff, 1995: 59).

“Tönnies’in Modernlik Eleştirisi: **Die Gesellschaft**” başlığını atar Toteff (Toteff, 1995: 60). Başlıktan da anlaşılacağı üzere Tönnies’i modernlik eleştirmeni olarak görür. Bu eleştirisine ek olarak Tönnies’in **Gemeinschaft**’ı geleceğe dair bir umut olarak gördüğünü de belirtir (Toteff, 1995: 61, 64): “*Tönnies, Weber ve Simmel gibi kendisini karamsar yapan modernlik eleştirisini ele almıştır. Fakat Tönnies Weber ve Simmel’in aksine geleceğe umut ile bakıyordu. O, **Gesellschaft** çağının sadece geçici bir evre olduğunu, **Gemeinschaft**’in en iyi özelliklerini taşıyan parlak bir geleceğin olanaklı olduğunu görebilmiştir.*”

Toteff Tönnies’in bazı kavramlarının çevrilme gücüne de değinir. Örneğin Toteff’e göre **Die Sitte**, **custom** (örf, görenek) ya da **morality** (ahlak) ile karşılanabilir ama tam anlamıyla İngilizceye çevirmek güçtür (Toteff, 1995: 62). Toteff’in kadınlar örfün **Gemeinschaft**’ta sürdürülmesinde aktif rol oynar önermesi onun Tönnies analizinde yaptığı özgün bir yorum olarak görülebilir (Toteff, 1995: 62).

1.5.2.5 Nisbet’in Tönnies Değerlendirmesi

Nisbet Tönnies’in **Gemeinschaft-Gesellschaft** tipolojik ayrımının kökenini Hegel’in aile toplumu ile kent toplumu arasında yaptığı ayrımında görmektedir (Nisbet, 2013: 98). Tönnies üç temel eserden etkilenerek büyük çalışmasını oluşturmuştur. Bunlar Otto von Gierke’nin 1868 tarihli **Das Deutsche Genossenschaftsrecht** (Alman Kooperatif Hukuku), Sir Henry Maine’nin 1861 tarihli **Ancient Law** (Kadım Hukuk) ve Fustel de Coulanges’in 1864 tarihli **Ancient City** (Kadım Şehir) başlıklı eserleridir (Nisbet, 2013: 100). Nisbet’e göre bu üç kitapta şu temel geçiş konusunda düşünsel bir yakınlaşma mevcuttur (Nisbet, 2013: 101):

1. Batı siyasasında **müşterek ve komünal olandan bireyci ve rasyonel olana** geçiş
2. Batılı sosyal örgütlenmede **miras alınmış statüden sözleşmeye** geçiş
3. Batılı fikirlerde **kutsal-komünal olandan seküler-ilişkisel olana** geçiş

Nisbet Tönnies'in başyapıtına derin bir nostalji yüceltmesi suçlaması yöneltildiğini ve Tönnies'in bunları **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ın son baskısının önsözünde şöyle cevapladığını ekler (Nisbet, 2013: 102): *Yöntem veya yönelim olarak 50 yıl önce de şimdi de bu kitapta ahlakî ya da siyasî bir deneme yazma niyetim olmadığını burada ilâve etmek isterim. Bu minvalde ilk baskının önsözünde de fikirlerimin yanlış yorumlanmasına ve zekice ama yanıltıcı şekillerde uyarlanmasına karşı ikazlarda bulunmuştum* (Tönnies, 1963'ten akt. Nisbet, 2013: 102).

Nisbet'e göre Tönnies'in çalışmasının en büyük başarısı onun **Gemeinschaft-Gesellschaft** ayrımının alt metnine kapitalizmin ve modern ulus devletin doğuşunu saklamış olmasından ileri gelmektedir (Nisbet, 2013: 108).²⁰ Nisbet'e göre Tönnies'in **Gemeinschaft**'ı tipolojik olarak kullanması, bu kavramı bağımsız değişken, hatta neden statüsünde değerlendirmesinde ifadesini bulmaktadır (Nisbet, 2013: 108).

1.5.2.6 Talcott Parsons'ın Tönnies Değerlendirmesi

Parsons Tönnies'i Weber üzerinden ve **Gemeinschaft-Gesellschaft** kavramları üzerinden değerlendirir. Parsons'a göre Tönnies'in **Gesellschaft**'ı "faydacı toplumsal düşünce okulunda formüle edilmiş toplumsal ilişki tipi"dir ve **Gesellschaft**'ın dayanağı bireyin rasyonel olarak kendi çıkarının ardına düşmesidir (Parsons, 2015: 745). Tönnies'in ilişkileri "dostça/yoldaşça" (**genossenschaftlich**) ve "iktidara/zora dayalı" (**herrschaftlich**) ilişkiler olarak ikiye ayırması da Parsons için ilgi çekici

²⁰"Asıl önemli nokta, sosyal örgütlenme tipleri olarak **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** ayrımıyla ve onun bu tipleri tarihî ve mukayeseli olarak kullanımıyla kapitalizmin, modern devletin ve bütün bir modernist zihin halinin sosyolojik izahının yapılmış olmasıdır. Başkalarının ekonomik veya teknolojik ya da askerî nedensellik alanlarında buldukları şeyi Tönnies, tam olarak sosyal alanda bulmuştu. (...) Tönnies için kapitalizmin ve modern ulus devletin doğuşu bizim için **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** terimleriyle teşhis ettiği çok daha temel bir sosyal değişme sürecinin iki boyutudur. İşte Tönnies'in çalışmasının en büyük başarısı budur." (Nisbet, 2013: 108)

detaylardandır (Parsons, 2015: 745). Parsons Tönnies'in vurduladığı önemli durumların altını çizmeye devam eder. Dostluğun **Gemeinschaft** ilişkisinin bir örneği olduğu savı bunu doğrular niteliktedir (Parsons, 2015: 750).

Parsons'ın, bu çalışmada da vurgulandığı üzere, ahlak'ın **Gemeinschaft**'in içerisinde yer alan bir değişken olduğu savı da önemlidir (Parsons, 2015: 752). Öte yandan Parsons Tönnies'in **Brauch** (âdet, teamül) kavramının da kendi genel eylem kuram ve şemasıyla ilişkilendirilebileceğini öne sürer (Parsons, 2015: 753).

1.5.3 Türkiye'de Tönnies İzleri

Türkiye'de Tönnies üzerine yapılmış son derece az sayıda çalışma vardır. Buna karşılık bu çalışmalar nitelik açısından, an azından Tönnies'den haberdar olma anlamında görece tatmin edici görünmektedir. Tönnies'i düşünce coğrafyamızda ilkin Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1944 tarihinde yaptığı "Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi" başlıklı seçme çevirisiyle tanıtmıştır (Fındıkoğlu, 2011). 37 sayfalık bu seçme Tönnies'in **Gemenischaft und Gesellschaft** eserindeki temel derdi tanıtmaya bakımından doyurucudur. Fındıkoğlu **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**'nda yayımlanan bu çevirinin temel kaygısının hukuk felsefesi ve sosyolojisi bağlamında olduğunu vurgulamıştır (Fındıkoğlu, 2011: 712).

Fındıkoğlu'nun cümle içi açıklayıcı notlarıyla zenginleştirdiği bu tercümenin ardından Tönnies hakkında Türkiye'de yapılan bir diğer önemli çalışma Hilmi Ziya Ülken'in 1955 tarihli **Sosyolojinin Problemleri** çalışmasıdır. Bu eserin içerisinde Tönnies ismini sıklıkla zikreder. Ülken, bu çalışmada Tönnies'i Fransızca çeviri kaynaklar üzerinden değerlendirmiştir. Ülken **cemiyet (Gesellschaft)** kavramının kökenini Antik Grek dünyasına kadar götürür (Ülken, 1955: 1). Ülken'in burada atıfta bulunduğu kavram doğrudan **oikos**'tur (hane, sülale). Grek dünyasında **oikos** toplumunun yapı taşı, toplumu oluşturan her bir birim, **monad** gibidir. Grek toplumunda **oikostan** sürgün edilmek ölümden beterdir. Ülken **cemiyetin** kökenini Aristoteles'in insana ilişkin **zoon politikon** (toplumsal hayvan) önermesinde arar. Ülken **Gemeinschaft** kavramına tıpkı Fındıkoğlu gibi "cemaat" karşılığını önerir. Ülken ve Fındıkoğlu'nun "Cemaat ve Cemiyet"i tercih etmesi Türkçe literatürde Tönnies mevzubahis olduğunda bu kavramların yerleşmesine neden olmuştur. Fakat 1987 yılında Nilgün Çelebi'nin yazmış olduğu "Ferdinand Tönnies'in Hayatı ve

Görüşleri” makalesinde Çelebi’nin **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** kavramlarını - Tönnies’in başyapıtının İngilizce çevirisinden²¹ hareketle- sırasıyla **topluluk** ve **toplum** olarak çevirmesi cemaat ve cemiyet kavramlarının zihinlerde tam bir karşılığının bulunmadığının ufak bir göstergesidir. İngilizce **Gemeinschaft**’ı karşılayan **community** ifadesi hem **cemaat**, hem **topluluk** anlamına gelmektedir ve **Gesellschaft**’ı karşılayan **Civil society** ifadesi ise Türkçede **toplum** ve **sivil toplum** gibi ifadelerle karşılanabilecektir.²² Fakat Almanca’da **civil society**’yi karşılayabilecek **bürgerliche Gesellschaft** kelime öbeği de mevcuttur. Bu kullanım Tönnies tarafından tercih edilmemiştir.

Çelebi’nin 1987 yılında Tönnies hakkında yazdığı makale, Türkiye’de doğrudan Tönnies üzerine yapılmış ilk kapsamlı değerlendirme olması bakımından önemlidir (Çelebi, 1987). Fındıkoğlu’nun yaptığı Tönnies çevirisi, Ülken’in toplumsal meseleleri analiz ederken Tönnies’in kavramlarını kullanması, doğrudan Tönnies’in analiz edilme güdüsüyle hareket edilmiş çalışmalar olmadığını imlemektedir. Her ne kadar Fındıkoğlu Tönnies’le ilgili “mütefekkirin hayat ve eserleri hakkında hazırlamakta olduğumuz bir araştırmayı ileride bu sahifelerde neşredeceğiz.” (Fındıkoğlu, 1944: 712) demekteseyse de böyle bir yayına tesadüf edilmemiştir.

Türkçe’de Tönnies’e odaklanan ilk çalışma olan makalesinde Çelebi değerlendirmesini ağırlıklı olarak Tönnies’in Loomis tarafından yapılan İngilizce çevirisine dayandırmıştır. Çelebi’nin vurguladığı anlamda Tönnies’in **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserindeki analizinin temel kaynağı ‘biz kimiz’ sorusu odağında şekillenmiştir (Çelebi, 1987: 81). Çelebi Tönnies’e yöneltilen romantizm yönündeki eleştirileri bir anlamda cevaplamış, kullandığı ideal tipleri göz önünde bulundurarak Tönnies’i titiz bir sosyolog olarak nitelemiştir (Çelebi, 1987: 87). Çelebi’nin makalesinin sonunda ortaya attığı soru, Tönnies’in bir kültür eleştirmeni olarak değerlendirilmesi gerekliliğine işaret etmektedir. Çelebi kendi çalışmasının önemini bu çıkarımıyla vurgulamıştır (Çelebi, 1987: 87).

²¹1955 tarihli ilk İngilizce çevirisi Community and Association: (Gemeinschaft und Gesellschaft) şeklinde yapılmıştır.

²² Çelebi **Wesenwille** için organik irade, **Kürwille** için rasyonel irade kelimelerini kullanmıştır.

Tönnies'in izleri Türk sosyoloji tarihinde Gökalp'e kadar uzanır. Bu izler kolayca görünür durumda olmasa da Gökalp'in **Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak** adlı eserinde vurguladığı Türk ortak kültürünün dayandığı yer Tönnies'ci anlamda bir **Gemeinschaft**'tır. Gökalp'in tahayyül ettiği Türk ortak kültürü Tönnies'in anlattığı **Gemeinschaft**'ta cisim bulur. Gökalp Türk kültüründe bahsini ettiği ortak değer bireyselleşmenin zıddı istikamettedir. Gökalp'in muasır medeniyetinde bireysellik geri planda olmak durumundadır. Buradan hareketle Gökalp'çi medeniyetin Tönnies'ci **Gemeinschaft**'ta modern toplum nezdinde inşası mümkün müdür sorusu Tönnies'ci analizle çatışma durumuna girecektir. Bu bağlamda Gökalp'in neden Tönnies'i değil de Durkheim'ı derinlemesine analiz ettiği ortaya çıkmaktadır. Durkheim'ın modern toplumun temeli olarak gördüğü artan iş bölümü, kolektif bilinç gibi kavramlar bireyselleşmenin asgari düzeyde olmasına neden olmaktadır. Tönnies'de ise Durkheim'ın iş bölümü ve kolektif bilinç kavramlarıyla çizdiği toplumsal dünya Gemeinschaft'ta bulunmaktadır. Durkheim ile Tönnies tam bu noktada farklılaşır.

Türkiye'de doğrudan Tönnies hakkında hiç tez yazılmamıştır. Tönnies'in kavramları ya da bir konu bağlamında Tönnies'e başvurma anlamında birkaç çalışma mevcuttur. Ramazan Yelken'in 1998 yılında "Geç Modern Dönemde cemaat olgusuna teorik bir yaklaşım (Cemaat sosyolojisi)" başlığıyla yaptığı çalışma bu anlamda Tönnies'i bilimsel tez bağlamında zikreden ilk çalışma olmuştur. Ahmet Aydoğan'ın 2001 tarihli ve **Şehir ve Cemiyet** başlıklı tercüme derlemesinin girişinde yaptığı karşılaştırmalı Weber, Simmel, Tönnies analizi Tönnies bahisli diğer bir çalışmadır. (Der. Aydoğan, 2000: 185-219). Fethi Nas tarafından 2003 yılında yapılan "Türkiye'de topluluklar sosyolojisi: Midyat örneği (Süryaniler, Yezidiler, Araplar ve Kürtler)" araştırma bir başkasıdır. Mehmet Ali Akyurt imzalı 2017 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyoloji bölümü bünyesinde yapılan "Alman Sosyolojisinde Yöntem Tartışmaları (1870-1914)" başlıklı doktora tezinde Tönnies'e yer verilmiştir (Akyurt, 2017). Son zikredilen çalışma ise Dilek Arlı Çil'in Boğaziçi Üniversitesi Felsefe bölümünde yaptığı ağırlıklı olarak Gemeinschaft ideal tipi

üzerinden kavramdan yararlandığı **“Reconsidering the distinction between community and society and the possibility of unity in civil society”**²³ adlı tezdır.

²³Topluluk ve toplum ayrımını ve toplumda birliğin imkânını yeniden düşünmek.

İKİNCİ BÖLÜM

FERDINAND TÖNNIES'İN BİYOGRAFİSİ

Tönnies'in hayatını Alman Sosyal Bilimler camiası içerisinde konumlandırmaya çalışmak içerisinde zorlukları barındırır. Bu zorluk esasında Alman Sosyolojisinin kurucu ismi bir düşünürü yaşadığı yoğun hayatı takip etmekten ileri gelir. Bu çalışmada, Tönnies'in sosyolojik biyografisi oluşturma çabası denenmiştir. Bu çaba onun sosyolojisini hayat hikayesiyle birleştirerek daha rahat anlaşılmasının önüne açma kaygısından ve Tönnies'i Türk Sosyoloji dünyasına tanıtmaya kaygısından ileri gelir. Bu anlamda Carstens'in hakkında yaptığı araştırma Tönnies hakkındaki pek çok zengin malzemeyi içerisinde bulundurduğundan ağırlıklı bu çalışmaya yer verilmiştir.

2.1 Tönnies'in Çocukluk Yılları: *Gemeinschaft*'ta Bir Yaşam

Ferdinand Julius Tönnies (1855-1936) 1855 yılında Almanya'nın kırsal bölgesinde küçük bir kasabada -Oldenswort'ta- büyük bir çiftliğe sahip August Tönnies'in (1822-1883) üçüncü çocuğu olarak dünyaya gelir, ailenin toplam yedi 7 çocuğu vardır (Falk, 2004: 47). Tönnies'in babasının isminin August olması ve kendi oğluna da **Ferdinand** ve **Julius** isimlerini vermesi Alman klasik sosyolojisine katkılar yapacak Tönnies'in yazgısının nereye doğru yöneleceğinin ilk emaresidir. 1503-1564 yılları arasında yaşayan Kutsal Roma İmparatoru I. Ferdinand'da en meşhur simalarından birini bulan Ferdinand isminin kökeni Batılı kaynaklarda 15-16. yüzyıllara dayanır. **Frith** (korumak), **frið** (barış, huzur), **farð** (yolculuk yapmak) anlamlarına gelirken Proto-Almanca'da ise **farthi** (bir yerden bir yere varmak, yolculuk etmek), **nanth** (cesaret, hazır) anlamlarına gelmektedir. Germanik dillerde bu ismin anlam bulması "**Fridunand**" kelimesiyle olmuştur. Kelime Türkçe ifadede anlamını "barışın koruyucusu" söz öbeğinde bulurken, cesareti de içerisinde barındırmaktadır. Tönnies'in, sosyolojinin kurumsallaşmasında bir çeşit **Ferdinand**'lık yapmış olmasıdır. Tönnies'in içerisinde yaşadığı dönemde kendine kürsü bulmuş, disiplin olarak ayrı bölüm olarak kendini kurmuş bir sosyoloji mevcut

değildi. Tönnies ve çağdaşı sosyologların çabalarıyla ve çalışmalarıyla Almanya’da o yıllarda bir sosyolojiden bahsedilebilmişti.

Tönnies’in diğer ismi ise ileride yapacağı akademik bir çalışmayla ilginç bir yakınlık taşır. Julius ismi, Roma İmparatoru Gaius Julius Caesar (M.Ö 100-M.Ö 44)²⁴’a²⁴ akla getirmektedir. Kelimenin kökeni itibariyle Grekçeye dayandığı tahmin edilmektedir: **ἰουλος (íoulos)** kelimesi “*tüyü bitmemiş genç oğlan*” anlamına gelirken Latin dünyasında **Jobilius** “kendini Jove’ye -Jüpiter’e- adanmış kimse” anlamına gelir. Tönnies’in 1877’de filoloji alanında yazdığı doktora tezi (**De Jove Ammone quaestionum specimen**) de **Jove** (Jüpiter) üzerinedir. Tönnies’in ortanca isminin de aynı kökene dayanması ilginç bir tesadüf teşkil eder. Bu etimolojik girişten sonra aşağıda Tönnies’in özellikle sosyoloji kimliğinin oluşmasına odaklanan sosyolojik bir biyografi denemesi yapılmıştır.

Tönnies’in babası yaşamış oldukları muhitte önde gelen bir çiftçidir. Baba Tönnies aynı zamanda Londraya sığır eti ticareti yapan bir tüccar ve borsa spekülörlüğünde başarılı biridir (Falk, 2014: 47). Aile kökeni baba soyunun **Husum** yakınlarında **Halbinsel-Eidelstadt**’tan geldiği bilinmektedir. Anne kökeni ise seçkin bir Lutheryan geçmişe sahiptir. Tönnies annesinin kültürel sermayesiyle **Das Bildunsburgertum**’a²⁵dahil olur (Falk, 2004: 47). Husum 1860’ta 4816 nüfusa sahip küçük bir kasabadır (Mitzman, 1973: 41). Ailesi dönemin diğer sosyal bilimcilerinin ailelerinin aksine kır kökenlidir, buna rağmen Tönnies sosyo-ekonomik düzey açısından alt gelir kesimine mensup olmayan bir aileye sahiptir. Tönnies annesinin kültürel sermayesiyle ve babasının ekonomik sermayesiyle dönemin sosyologlarıyla arasındaki farkını asgari düzeye çeker.

Bu çalışmada da sıkça atıf yapılan Uwe Carstens’in, 2013 tarihli Tönnies biyografisinin “çocukluk ve gençlik yılları”nı ele alan ilk bölümüne “**Gemeinschaft**’ta Bir Yaşam” başlığını vermesi Tönnies’in yaşadığı coğrafyaya doğrudan göndermedir (Carstens, 2013: 15). Çünkü Tönnies’in yaşamına bakıldığında ilk gençlik yıllarını aile evi olan kırsal bölgede geçirmesi ve sonra bugünkü anlamda büyükşehirlerle tanışması onun sonradan kuracağı teorisinde etkili

²⁴Babasının ismi de Roma imparatoru Augustus (M.Ö 27 – M.S 14)’u akla getirmektedir.

²⁵Eğitim Burjuvazisi. (Schnädelbach 1983, 29)

olur. Carstens de bu bağlamda **Gemeinschaft** atfında bulunarak Tönnies'in kurduğu bu bağı gösterir. Tönnies bir **Gemeinschaft** içerisinde dünyaya gelir ve içerisinde dünyaya geldiği **Gemeinschaft** onun sosyal bilimler dünyasında varlık bulmasına yardımcı olur. Fakat içerisinde yaşarken **Gemeinschaft**'ı tanımlayamayacak oradan ayrılıp bir **Gesellschaft**'a gittiğinde, bir anlamda yitirilmiş olduğunu düşündüğü **Gemeinschaft**'ın soluk hatırasını gözünün önüne getirdiğinde, bu **Gemeinschaft**'ı kavramsallaştırabilir.

Tönnies'in kırsal kökeni ve “köylü” olma durumu onun iyi bir eğitim almasına engel olmaz. Tönnies çocukluğu boyunca babaevi olan **Oldenswort**'ta aldığı özel derslerle çeşitli disiplinlerin müfredatını edinir. 1863 yılında, 8 yaşında iken, kiliseden ayrılmış bir teolog olan Friedrich Wilhelm Christian Hußmann'dan bir yıl boyunca özel ders alır, ondan Latince ve Grekçe öğrenir. Tönnies bu öğreniminin meyvelerini üniversite yıllarında filoloji eğitiminde toplar²⁶. Buna ek olarak ise daha sonra hayatının bir bölümünde uğraşacağı istatistiğe dair ilk bilgilerini de kendisinden edinir (Carstens, 2013: 25). Tönnies ailesi komşuları olan Storm ailesi ile dostluk içerisindeydi. Tönnies ailesi 1843 yılında Storm ailesi tarafından kurulan Musikişinas Derneğine (**Singverein**) katılır. Ferdinand Tönnies de Musikişinas Derneğinin toplantılarına ara sıra iştirak eder (Carstens, 2013: 32). Bu iki aile arasındaki temas Tönnies ile ünlü Alman yazar Theodor Storm (1817-1888) arasındaki yakın ilişkiyi tetikler.

Theodor Storm, dönemin önde gelen edebiyatçı simalarındandır. Storm'u, Tönnies, doğduğu coğrafyanın insanını ve çevresini kendine özgün edebi dille anlatan alman realist gelenekten bir yazar olarak tanımlar. Storm Tönnies'in bu ilk gençlik yıllarında hocalığını da yapmıştır ve dolayısıyla Storm'un Tönnies üzerinde etkileri de olur (Falk, 2014: 47).

²⁶“Eğitim burjuvazisi Fichte'den beri milletin manevi önderleri yahut “manevi aristokrasi” (Geistesaristokratie) sayılıyordu” (Akyurt, 2017: 164).

2.2 Tönnies'in Üniversite Eğitimi Yılları: Gemeinschaft'tan Gesellschaft'a Doğru

Tönnies aldığı özel derslerin katkısıyla 1872 yılında 17 yaşına gelince Şubat ayında **Abitur**'u²⁷ başarıyla tamamlar. Tönnies 1872 yılında hocası Friedrich Max Müller (1823-1900) referansı ile yeni kurulan **Strazburg** Üniversitesine üniversite eğitimi almak üzere gider. Fakat **Strazburg**'da eğitim almaz, aklı Jena Üniversitesine takılır ve dolasıyla Strazburg'taki üniversite serüveni başlamadan sonlanır. Tönnies **Strazburg**'da tanıştığı anne tarafından kuzeni olan Friedrich Mau (1850-1919)'nun etkisiyle **Jena**'da **filoloji** okumaya karar verir (Carstens, 2013: 45). Tönnies babasına da mektup yazarak Jena'da filoloji okuma konusunda onun gönlünü alır. Bu onay alma eylemi Tönnies'in babasına duyduğu saygının tabii bir göstergesidir. Ardından Jena'ya kuzenini yanına uğrayarak üniversite eğitimine başlar (Carstens, 2013: 43). Tönnies burada 1872 yılı yaz döneminde Jena Üniversitesine kaydolur. 1558 yılında Teoloji Fakültesi olarak kurulan 1934'de adı Friedrich-Schiller-Universität olan bu okulun isminde Teoloji ifadesi bulunmasından Tönnies rahatsızlık duyar, bir mektubunda *“teolojiyi yakından öğrenmeye karşı bir ilgi duymuyorum”* ve *“teoloji bende olumsuz güçlü duygular uyandırıyor”* ifadeleriyle bu rahatsızlığını dile getirir (Carstens, 2013: 50). Üniversite eğitimin ilk yılından sonra memleketine yaz tatili içi döndüğünde Tönnies bir Husum Kütüphanesinde Nietzsche'nin **Die Geburt der Tragödie aus dem Geister der Musik** (Müziğin Ruhundan Tragedyanın Doğuşu) adlı kitabı bulur ve Nietzsche'ye hayran kalır (Carstens, 2013: 51). Nietzsche ile Tönnies modernliğe karşı benimsedikleri eleştirel sorgulayıcı tavır noktasında benzeşir.

Tönnies'in üniversite eğitimi boyunca aldığı derslere geri dönecek olursak: Tönnies 1872 yılının Yaz döneminde Jena'da Kuno Fischer (1824-1904)'den²⁸ **Mantık** ve **Metafizik**, Wilhelm Adolf Schmidt (1821-1887)'den **Fransız Devrim Tarihi**, Berthold Delbrück (1842-1922)'den **Latince Gramer** derslerini alır. Bu dönemde sıklıkla öğleden sonraları Kuno Fischer'in **Yeni Felsefe Tarihi** derslerini de takip eder. Tönnies Fischer'i donanımlı olarak görmesine rağmen kişiliğini

²⁷Abitur Alman eğitim sisteminde liseyi bitirip üniversiteye başlama ehliyeti veren sınavdır.

²⁸Tönnies'in erkek çocuklarından birinin ismini Kuno koyması ilginç bir tesadüftür.

sempatik bulmadığını söyler (Carstens, 2013: 51). Fischer'in Alman sosyal bilimlerdeki önemi Genç Hegelci ve Yeni Kantçı kökten gelmesindedir. Onun Yeni Kantçı ve Genç Hegelci kökü, Almanyanın kriz döneminde Alman milletinin kendisini kimlik arayışı içerisinde yöneldikleri düşünce gelenekleri olması bakımından önemlidir. Tönnies'in henüz gençken Yeni Kantçı gelenekle doğrudan temas kurması onun sosyal bilimlerdeki kaygısının ilerleyen dönemlerde gelişiminde etkili olur.

Tönnies, daha sonra, üzerine tez ve kitap yazacağı, hatta uluslararası derneğin başkanlığı olacağı ve kendisinin **Gemeinschaft und Gesellschaft** adlı en büyük eserinin **Gesellschaft** ideal tipinde temelini üzerine kuracağı Thomas Hobbes'u ilk defa bu derslerde duyar. Böylelikle onun sosyal bilimler perspektifi şekillenmeye başlar. Tönnies'in kendi **Gemeinschaft**'ından ayrılmış bir birey olarak kendini yeni bir **Gesellschaft**'ta bulduğu anları ilk gençlik yıllarında aramak yerindedir. Üniversite eğitimi aldığı 17-22 yaş aralığı, dünyaya geldiği küçük köyünden ayrılıp dünyayı tanımaya başladığı, büyük yaşam alanlarını gördüğü ilk zaman dilimidir. Bu değişim, daha spekülasyon ifade ile bu trajedi, sosyal bilim anlayışını geliştirirken ömrünce onun yanında olur. İçerisinde yaşadığı dönüşüm trajiktir çünkü o kendine ait olan ile kendinden olmayanın arasında bir yeredir. Kendisini anlamlandırdığı **Husum**'dan çıktığında genç iken, üniversite eğitimi alma maksadıyla o tarihlerde Almanya'da yaygın olduğu şekilde Almanya'yı dolaşması onu olgunlaştırır. Yaklaşık 150 yıl sonra Tönnies'in yaşadığı zamanın ruhuna ve coğrafyanın sosyopolitik konumuna bakıldığında trajedinin kendisi de buradan doğmuş gibi görünür. Almanya özelinde yerelleşme evrenselleşme arasında sıkışmış, çekiştiği ve küresel piyasada birlikte tahakküm yarışına girdiği Fransa'nın tek merkezliliğine gıpta eden bir yapı söz konusudur. Tönnies özelinde ise bu durum şöyle tezahür etmiştir. İçerisinde doğmuş olduğu kırsal dünyadaki yapıyı Tönnies deneyimledikten sonra kent hayatını da tecrübe etmiştir. Bu ikili deneyimi Tönnies Almanya'nın toplumsal siyasi dinamiklerinde de gözlemleyince Almanyanın konumu ile kendi kişisel yaşamı arasında paralellik olduğunu düşünmüştür.

Jena'da daha sonra Tönnies Wilhelm Adolf Schmidt'in danışmanlığında 1872-1873 Kış döneminde; Conrad Bursian (1830-1883)'dan **Aristophanes-Kuşlar** ve **Yeni Filoloji Tarihi** derslerini, Moritz Schmidt'ten **Metrik** dersini, **Evrensel Tarih**

dersini, Berthold Delbrück'ten **Sanskrit Grameri** dersini ve Richard Adelbert Lipsius (1830-1892)'tan **Kilise Meseleleri** dersini alarak başarıyla tamamlar. Almış olduğu bu derslerden Tönnies'in klasik filoloji, edebiyat ve tarih gibi alanlarda yetkinleştiği görülür. 1873 Yaz döneminde ise Jena'da beş ders alır. Bunlar: Conrad Bursian'dan **Grek-Roma Sanat Tarihi**, Moritz Schmidt'ten **Filoloji Ansiklopedisi** ve **Eshilos Agamennon**, Francisko Gaedechens'ten **Herculanum Ciprino** ve son olarak Walter'dan **Grek Felsefe Tarihi**'dir (Carstens, 2013: 52). Bu dönemde aldığı derslerden Tönnies'in Grekçe, Latince, Sanskrit gibi kadim dillere de hâkim olduğu görülür. Tönnies ilk gençlik yıllarında yaptığı çalışmalardan ve aldığı derslerden bahsi geçen dilleri orijinal dillerinden rahatlıkla okuyup kavradığı anlaşılmaktadır.

Jena'da üniversite okumaya devam ederken Tönnies'in karakteri de şekillenmeye başlar. Annesine Mart 1873'te yazdığı bir mektupta "Zaman ne çabuk yitiyor. Bir buçuk yıldır buradayım (Jena)... tamamen bambaşka bir adam oldum, bunun bilincini benliğimde taşıyorum." (Carstens, 2013: 53) diyerek Tönnies kendi içerisinde geçirmiş olduğu dönüşümün farkında olduğunu gösterir.

Tönnies 1873-1874 Kış dönemi için Almanya'nın en eski üniversitesi **Heidelberg** Üniversitesine ve **Leipzig** Üniversitesine kaydolar. Leipzig'te Friedrich Karl Theodor Zarncke (1825-1891) ile **Almanca Grameri**, Alman filolog Georg Curtius (1820-1885) ile **Grek Edebiyat Tarihi**, Fridrich Wilhelm Ritschl (1806-1876) ile **Latince Grameri** derslerini tamamlayarak **filolog** unvanını alır (Carstens, 2013: 53).

Tönnies Nietzsche'nin çalışmalarını yoğun şekilde Leipzig'teki son zamanlarında okur²⁹ ve böylece daha sonra yazacağı **Nietzsche Kultus** (1897) eserinin öncü buluşması gerçekleşir. Nietzsche Tönnies'den 11 yaş büyüktür ve Nietzsche'nin bu tarihlerde Almanca konuşulan coğrafyalarda ismi duyulmuştur.

Tönnies **Leipzig**'ten mezun olduktan sonra **Bonn** Üniversitesine geçer. Burada Arnold Dietrich Schaefer'den **Grek Tarihi** ve **Tarih Semineri** derslerini alarak mezuniyet aşamasına gelir ve bitirme çalışması olarak **Lysandros**'u yazar (Carstens, 2013: 55). Tönnies 1875 yılında 20 yaşında iken ilk akademik yazısını yayımlar.

²⁹Nietzsche Leipzig Üniversitesinde 1865-1867 yılları arasında dersler vermiştir.

Eine höchst nötige Antwort auf die höchst unnötige Frage: Was ist studentische Reform? (Gereksiz bir soruya gerekli bir cevap: Öğrenci Reformu nedir?) (Carstens, 2013: 58). Bu çalışmasında Tönnies Almanya'nın genel durumunu eğitim sistemi üzerinden değerlendirir. Çalışmasının önermesi, eğitim sisteminin iyileştirilmesinin Almanya üzerinde reform etkisi yaratacağıdır.

Tönnies'in sosyal bilimler heybesini doldurarak kendi akademik kimliğini oluşturduğu bu yıllarda yoğun bir klasik filoloji eğitimi aldığı görülür. Klasik filoloji ilkin onun filoloji alanında akademik çalışmalar yapmaya iterken daha sonraları psikoloji-sosyoloji alanına yönelmesine de vesile olur. Grek dünyasını, Roma dünyasını iyi bilmesi onun insan doğası üzerinde zıtlıklarla düşünmesinin tetikleyicisi olur. Daha başka bir ifade ile bu ikiliklerin kullanımı insanın anlamlandırma sürecini de netleştirir. Bu dikotomiler hususunda Antik Grek ve Roma dünyalarının cevheri sınırsızdır. Tönnies'in de bu zenginlikten birincil kaynaklardan yararlanmış olması onun sonraki çalışmalarını kurgulamasında faydalı bir etken olarak yer alır. Dikotomilerin önemini kavramak üzere yapısalcılık teoremine göz atmak yerindedir. Yapısalcılığın temel olarak cevaplarını aradığı şekilde birey bir şeyi o şey olmayan ile anlamlandırmaktadır. Örneğin, iyi kötü olmayandır. Hasta sağlıklı olmayandır. Bu dikotomiler bir şekilde hayatı kolaylaştırıcı işleve sahiptir. Tönnies'in Weber'ci anlamda ideal tip olarak kullandığı, çalışmanın ileri kısımlarında geniş olarak ele alınacak olan **Gemeinschaft-Gesellschaft** ikiliği de bununla ilişkili olarak anlaşılabilir.

Düşünce tarihinin cilvesinin bir yansıması Tönnies üzerinde görülebilir. Nasıl Grek düşüncesi sonrası gelen Roma düşüncesi halefi Ortaçağ Kilise düşüncesine vesile olmuş ve oradan Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, John Locke gibi düşünürler ortaya çıkmış ise, tarih sahnesinde Tönnies de kendi içerisinde minyatür bir şekilde düşünce tarihini yaşamış ve yaşatmıştır. Kronolojik olarak 150 yıl sonradan Tönnies'in ürettiklerine bakıldığında sosyolojiye ulaşmak için Tönnies tarihi en baştan yaşar. Burada klasik çalışmaların ne denli önemli olduğu görülür. Tönnies düşünce tarihini en baştan içselleştirerek çalışmasa idi belki de kendi teorik düzlemini inşa edemeyecekti. Aldığı klasik filoloji eğitimi onu sosyolojiye yöneltiyordu. Günlük toplumsal ilgilerini teorik bir zemine oturtması için son derece zengin bir kavramsal malzeme sunuyordu. O tarihlerde bir disiplin olarak

sosyolojiden bahsedilemeyeceği aşıkardı. Fakat sosyolojiye ulaşmak için aşılması gereken engelleri Tönnies edindiği filolojik donanımın yardımıyla aşmaktaydı.

1875-1876 Kış dönemi için Tönnies **Berlin** Königliche Friedrich Wilhem Üniversitesine (Humboldt) kaydolmuştur. Burada dostu ve hocası Yeni-Kantçı gelenekten filozof Friedrich Paulsen (1846-1908) ile birlikte Kant'ın **Saf Aklın Eleştirisi** eseri üzerine yoğunlaşır. Tönnies'in sosyoloji ve felsefe anlayışının ilk filizleri bu yıllarda görülür. Klasik filoloji alanında eğitim alması, yukarıda da değinildiği gibi, çocukluk yıllarında öğrendiği Grekçe ve Latince ile gençlik yıllarında uzmanlığına ulaştığı Grek dünyası ve Latince konuşulan Roma dünyası ile kurduğu ilişkiye bağlı görünür. Daha sonra Berlin'de Kant üzerine yaptığı çalışmalar da sosyoloji yorumlarını geliştirirken Yeni-Kantçı bir çizgi benimsemesinde etkili olmuştur. Tönnies dönemindeki neredeyse bütün Alman sosyal bilimciler gibi çok yönlü bir birikim kazanır. Bu birikimini sosyoloji anlayışını kurarken yoğun şekilde kullanır. Sosyoloji virajına girişinin ilk kıvılcımı Paulsen'e 1877 yılında yazdığı bir mektupta "şimdiye kadar aldığım eğitimi kaybedilmiş zaman olarak görüyorum" minvalindeki hayıflanması ile görülür (Carstens, 2013: 67).

Tönnies **Berlin**'de öğrenimine devam ederken antropolojiye merak kesilir ve araştırmalarını bu alanda yoğunlaştırır. Alman tarihçi ve arkeolog Ernst Curtius (1814-1896)'tan **Grek Mitoloji Semineri** ve **Arkeolojik Yükselme (Hebungen)** olarak dersleri başarıyla tamamlar (Carstens, 2013: 60). Curtius aynı zamanda Tönnies'i **Zeus Ammon** konulu doktora tezine odaklanma konusunda da teşvik eder (Carstens, 2013: 61).

Tönnies 1876 Yaz dönemi için **Kiel** Üniversitesine kaydolur. Burada Eduar Lübbert yanında **Roma Edebiyat Tarihi** ve **Büyük Trajediler Üzerine Eleştirel ve Yorumlayıcı (exegetische) Çalışmalar** derslerini başarıyla tamamlar. Bu esnada yoğun bir baş ağrısından da müzdarip olur (Carstens, 2013: 61). Neyse ki bu rahatsızlık hayatı boyunca onu çok sık rahatsız etmeyecek bir sağlık problemidir.

Tönnies 1876-1877 Kış döneminde **Berlin**'de Latince **Jupiter Ammon** başlıklı doktora bitirme tezini yazar. Tezini bitirmeden evvel Karl Wilhelm Nitzsch'den (1818-1880) **Alman Tarihi**, Karl Richard Lepsius'den (1810-1884) **Mısır Tarihi ve Anıtları**, Georg Treu'dan (1843-1921) **Grek Heykel Sanatının Tarihi** derslerini alır. 1876 yılında tezini teslim ettiyse de tezinin başarısından en ufak şüphe

duymamasına rağmen, tezi fakültece başarılı bulunmaz (Carstens, 2013: 62-63). Daha sonra, **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserini kendisine adadığı dostu Friedrich Paulsen, Tönnies'e tezinin başarısız olmasındaki temel gerekçenin, sınava yeteri kadar çalışmaması (ya da kendine aşırı güvenmesi) olduğunu söyleyen bir yorumda bulunur. Tönnies de ona ilgili tez çalışmasının akademideki asıl amacına hizmet etmediğini (başarısız olduğunu), (**promotion**, sınavlar gibi) bu rahatsız edici engelleri ne kadar zor olsa da başından savması gerektiğini bildiğini belirten bir cevap verir (Carstens, 2013: 63).

Bu bölümü tamamlamadan evvel Tönnies'in akademik hayatının evrelerine topluca göz atmakta fayda var. **1872-1877** Yılları arasında aldığı dersler: 1872 Yaz Dönemi: Strazburg Üniversitesi (Üniversiteye kayıt olmadı). 1872 Yaz Dönemi 1872: Jena Üniversitesi kayıt oldu ve dersler aldı. 1872 Yaz Döneminde şu dersleri şu hocalardan aldı:

1. *Kuno Fischer (1824-1907) - Logik und Metaphysik*
2. *Wilhelm Adolf Schmidt (1812-1887) - Geschichte der Französischen Revolution*
3. *Berthold Delbrück (1842-1922) - Lateinische Grammatik*

1872/73 Kış Dönemi, Jena Üniversitesine kayıt oldu. Sırasıyla şu dersleri şu hocalardan aldı:

1. *Wilhelm Adolf Schmidt (1812-1887) - Philosophie der Universalgeschichte*
2. *Conrad Bursian (1830-1883) - Aristophanes Vögel*
3. *Conrad Bursian (1830-1883) - Geschichte der neueren Philologie*
4. *Moritz Schmidt (1823-1888) - Metrik*
5. *Berthold Delbrück (1842-1922) - Sanskritgrammatik*
6. *Richard Adelbert Lipsius (1830-1892) - Kirchliche Zeit- und Streitfragen*

1873 Yaz Dönemi Jena Üniversitesinde devam etti, sırasıyla aşağıdaki dersleri bu hocalardan aldı:

1. *Conrad Bursian (1830-1883) - Griechisch-Römische Kunstgeschichte*
2. *Moritz Schmidt (1823-1888) - Enzyklopädie der Philologie*
3. *Moritz Schmidt (1823-1888) - Aeschylus Agamemnon*
4. *Cipriano Francisco Gaedechens (1818-1901) - Herculaneum*
5. *Julius Walter (1841-1922) - Geschichte der griechischen Philosophie*

1873/74 Kış Dönemi Leipzig Üniversitesine kayıt oldu. Sırasıyla şu hocalardan bu dersleri aldı:

1. *Friedrich Karl Theodor Zarncke (1825-1891) - Deutsche Grammatik*
2. *Georg Curtius (1820-1885) - Griechische Literaturgeschichte*
3. *Friedrich Wilhelm Ritschl (1806-1876) - Lateinische Grammatik*

1874 Kış Dönemi Bonn Üniversitesine kayıt oldu, sırasıyla bu dersleri aldı:

1. *Arnold Dietrich Schaefer (1819-1883) - Griechische Geschichte*
2. *Arnold Dietrich Schaefer (1819-1883) - Historisches Seminar*
3. *Wilhelm Theodor Bergk (1812-1881) - Römische Staats- und Privatalterthümer*
4. *Hermann Usener (1834-1905) - Geschichte der gr. Litteratur seit Platon*
5. *Hermann Usener (1834-1905) - Philologisches Seminar*

1874/75 Kış Dönemi Jena Üniversitesine kayıt oldu. *Hermann Schaeffer (1824-1900)*'den - *Über Telegraphie* dersini aldı. 1875 yaz dönemi bir üniversiteye kayıt olmadı. 1875-1876 Kış Dönemi Berlin Üniversitesine kayıt oldu. Hayatı boyunca yanında olacak Paulsen ile burada tanıştı. Sırasıyla şu dersleri aldı:

1. *Friedrich Paulsen (1846-1908) - Erkenntnislehre*
2. *Friedrich Paulsen (1846-1908) - Kants Kritik der reinen Vernunft*
3. *Ernst Curtius (1814-1896) - Griechische Mythologie*
4. *Ernst Curtius (1814-1896) - Archäologische Hebung*

1876 Yaz Dönemi Kiel Üniversitesine kayıt oldu, sırasıyla şu dersleri aldı:

1. *Eduard Lübber (1830-1889) - Geschichte der römischen Literatur*
2. *Eduard Lübber (1830-1889) - Kritische und exegetische Übungen in den gr. Tragödien*
3. *Christian August Volquardsen (1840-1917) - Römische Geschichte te julisch-claudisches Kaiserhaus*
4. *Christian August Volquardsen (1840-1917) - Historisches Seminar*

1876/77 Kış Dönemi Berlin Üniversitesine tekrar kayıt oldu, şu dersleri aldı:

1. *Karl Wilhelm Nirzsch (1818-1880) - Deutsche Geschichte*
2. *Karl Richard Lepsius (1810-1884) - Ägyptische Geschichte*
3. *Karl Richard Lepsius (1810-1884) - Ägyptische Denkmäler*
4. *Georg Treu (1843-1921) - Geschichte der griechischen Plastik*

1877 Yaz Dönemi Tübingen Üniversitesinden şu dersleri aldı:

1. *Christoph Eberhard von Sigwart (1830-1904) - Grundprobleme der Philosophie*
2. *Ludwig Schwabe (1835-1908) - Griechische Kunstmythologie*
3. *Alfred Freiherr von Gutschmid (1831-1887) - Geschichte und Alterthümer des Orients*
4. *Alfred Freiherr von Gutschmid (1831-1887) - Tacitus Annalen Buch XIII*
5. *Alfred Freiherr von Gutschmid (1831-1887) - Historische Übungen*

2.3 Tönnies'in Tez Yazma Yılları: Filolojiden Sosyolojiye Doğru

Tönnies 1877'de **Tübingen**'de son öğrencilik (bugünkü anlamda lisans öğrenimi) dönemini yaşamıştır. Tönnies Alfred Freiherr von Gutschmid'ten **Tacitus Annalen Buch XIII** ve **Tarih Okumaları**, Christoph Eberhard von Sigwart'tan **Felsefenin Temel Problemleri** derslerini alır. Ludwig Schwabe'den (1835-1908) **Greksanat Mitolojisi** dersinden haberdar olur ve böylelikle doktora babasını bulur (Carstens, 2013: 64). 1877 yılında Tübingen Üniversitesine **De Jove Ammone quaestionum specimen** (Jupiter Ammonda Soru Fikri) başlıklı tezini sunar ve bu sefer tezi kabul edilir, Antik filoloji alanından mezun olur. Tezinin başarıyla sonuçlanması ile birlikte Tönnies'in klasik öğrencilik hayatı tamamlanmış olur. Artık uzmanlaşacağı alana yönelecektir (Carstens, 2013: 65).

Carstens Tönnies biyografisinde bu doktora sonrası evreyi "Doktoradan Doçentliğe 1877-1881" başlığı altında ele alır (Carstens, 2013: 67). Tönnies doktorasından sonra yaşamış olduğu sağlık probleminden ötürü İsviçre'de bir süre istirahat eder (Carstens, 2013:67). Bu esnada -1878 yılında- iyileştikten sonra **Husum**'a, oradan da **Londra**'ya geçerek Hobbes üzerine çalışmalar yürütür (Carstens, 2013: 67-70). Husum'a geldiğinde Hobbes üzerine çalışmaya karar verir. Aynı zamanda Tönnies 1878 kışında Husum'da iken David Ricardo (1772-1823), Johann Karl Rodbertus (1805-1875), Wilhelm Roscher (1817-1894), James Mill (1773-1836) okumaları yapar ve bu esnada Karl Marx'ın **Das Kapital**'ini de bitirir (Carstens, 2013: 68).

Tönnies Londra'ya ailesinden izin alarak ve ailesinin kültürel sermaye bağlarını kullanarak Hobbes'u araştırmak üzere gider. Londra'ya British Museum'a araştırmak için geldiğinde dostu Paulsen'e yolladığı mektupta modern toplum

karşısında karamsar olduğunu yazar (Mitzman, 1971: 55). Londra ona “zevkinin peşine düşmüş bir medeniyet” izlenimi vermiştir (Mitzman, 1971: 56). Dolayısıyla Mitzman’a göre **Gemeinschaft und Gesellschaft** fikri Londra’da kurulur (Mitzman, 1971: 60). Tönnies’in **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserinin 1878 yılındaki Londra deneyiminden kronolojik olarak sonra meydana çıktığı düşünüldüğünde, Mitzman’ın bu iddiası makul görünmektedir. Tönnies’in Londra’da gördüğü anne ve babasının coğrafyasında gördüğü toplumdan çok farklı özelliklerdir. Tönnies British Museum’da Karl Marx ile aynı kütüphanede çalışır, ama doğrudan Marx ile tanışmaz (Carstens, 2013: 69). Tönnies burada Hobbes’un **Elements of law nature and politic** (1640) adlı eserini el yazmasından okur. Bu eser ilk baskıda (1650) “**Human Nature**” olarak çıkmıştır ve “**De Corpore Politico**” olarak da bilinmektedir (Carstens, 2013: 69). Tönnies bu zaman diliminde Hobbes’un doğal hukuk felsefesinin üzerine yoğun mesai harcar.

Tönnies bu tarihlerde, birkaç kaynakta belirtildiği gibi 1878 yılına kadar **Gemeinschaft** kavramına dair bir sempati beslemez. **Gemeinschaft**’ın farkına varması ya da bu kavrama tutunmasının kırılma noktası 1878 yılıdır.³⁰ Tönnies Bismarck (1815-1898) ilkelerine yönelik, Bismarck’ın sebep olduğu aşırı hızlı toplumsal değişmeden kaynaklanan karşıtlığına kadar, baba evine dair herhangi bir nostalji fikrinden uzaktır (Mitzman, 1971: 41). Bu fikrin gelişmesi de 1878 yılına isabet eder. 1878’e kadar Tönnies üzerinde etkisi olmayan memleketinin rüzgarı Almanya’daki yeni yönetimin Tönnies’i kırsal geçmişine bakmaya yönlendirmesiyle 1878 yılında Hobbes araştırmak için Londraya gitmesiyle değişir (Mitzman, 1971: 50).

Bu Tönnies’in hayatında **Husum**’dan **Jena**’ya gittiğinde teneffüs ettiği şehir havasının ötesinde, akciğerlerine metropol havasının dolmasına neden olur. Londra’da deneyimledikleriyle büyük eserinde kurgulayacağı **Gesellschaft**’ın tohumlarını eker. Bunu da Hobbes vasıtasıyla gerçekleştirir.

³⁰Tönnies 1878 yılında yaşadığı kırılma toplumdaki gelişmelerle etkileşim sonucu meydana gelir. “(...) Bismarck’ın 1878 Sosyalist Karşıtı Yasalar’ı çıkarmasıydı. Bu yasa sosyalizm propagandası yapan hiçbir parti faaliyetine izin vermiyordu (Akyurt, 2017: 147). “İşçiliğin topluma entegre oluşu ise ancak sosyalist faaliyetlere yasak koyan 1878 Sosyalist Karşıtı Yasalar’ın (**Sozialistengesetze**) 1890’da kaldırılmasıyla başlayacaktı” (Akyurt, 2017: 142).

Tönnies daha sonra 1878-1879 Kış döneminde Londra'dan Berlin'e geçerek **İstatistik Semineri** alır. Burada Sosyal Politika Derneği (**Verein für Sozialpolitik**) ve Alman Tarihselci İktisat Okulu kurucularından Alman iktisatçı ve devlet bilimci (**Staatswissenschaftler**) Adolph Wagner (1835-1917)'in uygulama derslerine katılır. 1860-1882 yılları arasında Prusya İstatistik Bürosunun başkanlığını yapan Ernst Engel (1821-1896)'in de dersler alır (Carstens, 2013: 74). Berlin'de Tönnies, Friderich Paulsen tarafından candan şekilde karşılanır (Carstens, 2013: 74). Bu ikinci **Berlin** deneyimi **Jena** ve **Londra**'dan sonra Tönnies için **Gesellschaft**'ı görmesi için üçüncü büyük örnek olur. Burada Paulsen ile dostlukları gelişir ve onunla uzun felsefi sohbetler-yazışmalar yapar. Bu yazışmaların Tönnies'in düşünce hayatı ve sosyolojik-felsefi düşünceleri üzerinde büyük etkisi olur. Örneğin Tönnies Paulsen'e yazdığı 1878 tarihli mektupta içerisinde bulunduğu zamanı "kötülüğün altın çağı" olarak niteler. Bu kötülüğün kaynağını da mevcut eğitim sisteminde, sorumluluk anlayışının dönüşüme uğramasında ve kendi genç meslektaşlarında bulur (Mitzman, 1979: 52). Mitzman'a göre Paulsen Tönnies'in Hobbes üzerine çalışmasının tohumunu eker, Descartes ile Spinoza'nın ve Hobbes'un kavrayış ve irade teorileriyle ilişki kurmasını Tönnies'e önerir. Paulsen ile Tönnies'in kurduğu entelektüel ilişkinin etkileri Tönnies'in hayatı boyunca devam eder.

Tönnies 1879 yazında **Husum**'a dönerek **Anmerkungen über die Philosophie des Hobbes** (Hobbes Felsefesi Üzerine Notlar) adlı çalışmasını tamamlar (Carstens, 2013: 75). Ayrıca Paulsen Tönnies'in 1877'de Zürih'te kurulan **Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie** dergisinde yazdığı **Anmerkungen über die Philosophie des Hobbes** (Hobbes Felsefesi Üzerine Notlar) eserine de Paulsen yardım eder. İsmi anılan bu dergi ilk olarak Yeni Kantçı ekolün sistematik felsefelerini geliştirmek için kurduğu bir dergidir. Tönnies'in Yeni Kantçı gelenekle ilişkisi Kuno Fischer'den aldığı derslerin yanı sıra bu dergiyle kurduğu ilişkide de kendini gösterir. 77 sayfa olarak yazdığı Hobbes üzerine geniş kapsamlı dipnotlar içeren esere dair Tönnies'in derin şüpheleri mevcuttur. Şöyle der bir keresinde dostu Paulsen'e: "*Felsefe alanındaki bilimsel çalışmalarımın hepsinin noksan olduğu duygusunu kafamdan atamıyorum ve bu beni sürekli rahatsız ediyor*" (Carstens, 2013:75). Paulsen bunun üzerine Tönnies'in hayal kırıklığına uğramış duygu halini değiştirecek sert ve net bir yanıt verir:

“Sana bir şey söylemek istiyorum, gerçekten düşündüğün ve gerçek olan bir şey bu. Sende çok az insanda görülebilecek iyi bir muhakeme yeteneği ve mükemmel şekilde fikir geliştirme vasfı var. Dün aldığım Hobbes üzerine çalışman biçim ve içerik olarak şimdiye kadarki okuduklarımın en iyisi. Çalışmanı büyük bir keyifle okudum. Biçimsel olarak açık ve netti, her cümlede bunu gördüm. Eğer bu yeteneğin doğuştan gelmiyorsa, bunu Hobbes’tan öğrenmişsin. Artık kendini üzmeyi bırak ve çalışmalarına odaklan! Düşünmek için kendine ayırabileceğin oldukça fazla zamanın var (kendini üzerek bu zamanını israf etme). Bu meleke ve imkanlar sana bahşedildi, onların kaynağı tek başına sen değilsin.” (Carstens, 2013: 76)

Tönnies arkadaşına yanında olduğu için, içten sözleri ve tavrı için teşekkür ederek dediği gibi çalışmalarına odaklanacağını söyleyerek bu diyalogu tamamlar.

Tönnies Hobbes üzerine çalışmalarını **hukuk felsefesi** ve **hukuk tarihi** rotasına çevirir. Bu da onu doğal hukukçulara, Samuel von Ruffendorf (1632-1694), Christian Wolff (1679-1754), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) ve Immanuel Kant (1724-1804)’a yöneltir. Eş zamanlı olarak Friedrich Engels (1820-1895)’in **Anti-Dühring** çalışmasından da haberdar olur (Carstens, 2013: 77). Doğal hukuk üzerine iki adet konferans vermek için tarih kürsüsünde bulunan Eduard Meyer (1855-1930) tarafından **Die Erneuerung des Naturrechts** (Doğal Hukukun Yenilenmesi) başlıklı konu hakkında konuşma için **Felsefe Derneğine (Philosophischer Verein)** davet edilir, bunun üzerine Tönnies Meyer’in tarih kürsüsünde kendine yer bulabileceği umudunu taşımaya başlar (Carstens, 2013: 77).

2.4 Tönnies Doçentliğe Doğru: Psikoloji-Sosyoloji Arasında bir Seçim

Tönnies Wilhelm Wundt (1821-1920) ismi duyduğunda psikoloji alanına doğru ilgisi olduğunu fark eder, Wundt’un yanında doçentliğini (**Habilitation**) almaya kararlı bir şekilde 1879-1880 kışında Leipzig Üniversitesine gider (Carstens, 2013: 76). Tönnies Wundt’tan psikolojiyi detaylı şekilde öğrenir ve sosyal bilimler yolunda rotasını o yöne çevirmeye karar verir (Carstens, 2013: 76). Klasik filolojiyle başlayan serüveni önce Hobbes’un Hukuk Felsefesiyle kesişmiş, sonra Wundt ile birlikte psikolojiye yönelmiştir. Dönemin Almanyasında Wundt’un psikoloji öğretisi **Völkerpsychologie** olarak anılan halk psikolojisi alanında yer alır, bu da öğretinin bugün ki sosyal psikoloji sınırlarında bulunduğu göstergesidir. Fakat Tönnies’in Wundt’un yanında doçentlik alma çalışması başarısızlıkla sonuçlanır. Bunun sebebi Tönnies ile Wundt’un eşinin akraba olmasındandır. Tönnies buradaki doçentlik

çalışmasını bırakmasını, adam-akraba kayırmacılık (**Vetternwirtschaft**) olarak algılanma riskiyle temellendirmektedir (Carstens, 2013: 79). Tönnies Husum'daki evinde 1879 yılında yaşamaya başladığında Paulsen'den Benno Erdmann (1851-1921)'dan Kiel'de doçentlik bulabileceği haberini alır. Kiel rotasına geçmeden evvel Tönnies'in psikoloji ile ilişkisini derinleştirmekte fayda var. Tönnies, Hobbes üzerine yoğun çalışmalar yaptıktan sonra kendisini bu alana doğru yönlendirmesinin altındaki temel neden “insan doğasına” olan merakıdır. Kendini ve içerisinde yaşadığı toplumu anlama kaygısı onun rotası sosyolojiye gidene kadar çeşitli alanlara götürür. O tarihlerde Almanyada kurumsal olarak aynı ayrı bahis edilen disiplinler mevcut olmadığından Tönnies'in yazgısı sosyolojinin kurumsallaşması yolundadır.

Bu sıralarda, Tönnies akraba kayırmacılığı tereddütüyle Wundt'un yanından ayrılmaya karar vermiştir Benno Erdmann³¹ ismini işitmiştir. Erdmann 1879'dan beri kadrolu profesör (**ordentlicher Professor**) olarak çalıştığı Kiel Christian Albrecht Üniversitesi Felsefe Kürsüsü kadrosunu bırakıp Breslau Üniversitesine geçmeyi düşünüyordur, bu esnada Paulsen de boşalan bu kadroyu Tönnies'e yakıştırır (Carstens, 2013:79). Tönnies bu vesile ile doçentlik tezi olarak daha sonra ona büyük ününü kazandıracak olan **Gemeinschaft und Gesellschaft** başlıklı eserine odaklanır.

Benno Erdmann Tönnies'in Kiel'de doçentliğini (**Privatdozent**) almasına yardımcı olur.³² Tönnies 1881 yılında doçentlik tezi (**Habilitation**) olarak yazdığı **Gemeinschaft und Gesellschaft. Theorem der Kultur-Philosophie** ve **Anmerkungen über die Philosophie des Hobbes** ile doçentliğe başvurur, ama Erdmann Tönnies'in fakülteye ilkinin **Gemeinschaft und Gesellschaft: Theorem der Kultur-Philosophie** taslak sayılıp daha sonra kitap olarak basılması şartıyla kabul edilmesini ve Tönnies'in ikinci çalışmasının ise **Anmerkungen über die Philosophie des Hobbes** çalışmasını doçentlik metni olarak kabul edilmesini önerir (Carstens, 2013: 83). Erdmann'ın önerisi kabul edilerek Tönnies deneme dersine (**Probevorlesung**) davet edilir. Tönnies deneme dersinde **Platon'un Devleti** dersini

³¹Erdman da tıpkı Kuno Fischer gibi Yeni Kantçı ve Genç Hegelci geleneğe mensuptur (Beiser, 2018b: 21).

³² Alman üniversitelerinde akademik unvan sıralaması şu şekildedir: sözleşmeli doçent (**Privatdozent**), sözleşmeli profesör (**außerordentlicher Professor**), kadrolu profesör (**ordentlicher Professor**). Tezler ise sırasıyla doktora (**Promotion**) ve doçentlik (**Habilitation**) şeklindedir.

verir. Fakülte dekanı onun geleceğin etik hocası olması yönünde bir kanaate sahipse de, Tönnies etik hocası olmasa da 26 yaşında devlet bilimleri (**Staatswissenschaften**)³³ alanında sözleşmeli doçent (**Privatdozent**) olur.

2.4.1 Privatdozent Yılları

Tönnies 1881/82 Kış Döeniminde Kiel Üniversitesinde akademik görevine Etik Doktoru unvanıyla başlar. Burada 1891 Aralık ayına kadar Dr. unvanıyla dersler verir, 1891 yılında ise Profesör ünvanını yine aynı üniversiteden alacaktır. Akademiyle tanışınca Tönnies doçentliğinin ilk yıllarında üniversite yapısına karşı eleştirel düşünceler geliştirir.³⁴ Paulsen'e üniversite ile ilgili yazdığı bir mektupta üniversite yapısının kendi doğasına ters olduğunu açıkça belirtir (Carstens, 2013: 87). Tönnies bu esnada Kopenhag'a giderek bir "körler yuvası"nı ziyaret ederek sosyolojinin saha araştırmaları kısmında da kendisini eksik bırakmaz. Burada sadece bir sosyologun, pedagoğun ve psikoloğun bir şey öğrenebileceğini ileri sürerek sahanın kıymetini gözlemler. Sözleşmeli doçentliğinin (**Privatdozent**) ilk icraatı olarak **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserinde de ayrı bir başlık olarak işlediği doğal hukuk dersi verir. Buna ek olarak 8 öğrenciye Platon'un **Devlet**'inin ilk kitabını okutur.³⁵ Tönnies aynı zamanda bu yıllarda Alman üniversitelerinde Marx okutma cesareti gösteren ilk akademisyenlerden biri olur (Carstens, 2013).

1883 Mayısında Tönnies 27 yaşında iken, babasını kaybeder (Carstens, 2013: 87). Tönnies'in babasının ölümünden "sadece 15 saat sonra" amcası da tifüsten vefat eder (Carstens, 2013: 87). Tönnies o yıllarda üst üste kötü haberler almaya devam eder. En yakın arkadaşı Paulsen'in eşi de ölür. Art arda gelen kötü haberler üzerine Tönnies 1883 yılında kendini dinlemek amacıyla İsviçre seyahatine çıkar. Bu seyahatinde Lou Salome'ye gönlünü kaptırır (Carstens, 2013: 90). O yıllarda Salome'nin gönlü felsefe tarihinde yaşamış olduğu ihtiraslı ve ilginç ilişkilerin başında gelen Friedrich Nietzsche'dedir. Nietzsche ile Salome'un kurduğu gönül ilişkisi Nietzsche'nin arkadaşı Paul Ree ile birlikte **menage a trois** "üçlü" bir aşk

³³19. yüzyılda Almanya'da ortaya çıkan "devlet bilimleri" (Staatswissenschaften) geleneği ise özellikle 1850-1900 arasında gelişme gösterdi (Akyurt, 2017: 186).

³⁴ "**Leider war seine Vorlesung so wie ungenießbar.**" Tr. "Dersleri neredeyse yavandı."

³⁵ O yıllarda Alman üniversite sisteminde öğrenciler ders başı harç ödemekteydiler.

ilişkinde evrilmektedir. Salome'nin **femme fatale** olma yolundaki hızlı adımlarla ilerleyişinde ufak bir mola olarak değerlendirilebilecek bir evresinde Tönnies, Salome hakkında "21 yaşında bir kızcağz için oldukça fazla zeki" der ve arkadaşına yazdığı mektubu "o bir dahi" diyerek bitirir (Carstens, 2013: 89). Tönnies'in Salome'ya karşı etkilenmiş bakışının altında Salome'un döneminde toplumsal cinsiyet anlayışının tersi çizgideki karakteri etkili olmuştur.

Tönnies'in Nietzsche metinleriyle ilişkisi yukarıda da değinildiği gibi 1883 yılında Salome ile karşılaşmasından çok önceleri başlar. Daha sonra Nietzsche ile muhabbet etme şansı varken ona yazmadığından üzüldüğünü belirten ifadeler kullanır ve artık Nietzsche'nin onu yatağa düşüren rahatsızlığından ötürü böyle bir şansı kalmadığını ekler. Tönnies'in yaşamında bu tesadüflerin ilginçliği şuradadır: Marx ile aynı kütüphanede yan yana ders çalışır, onla tanışmaz. Nietzsche ile aynı kadına gönlünü kaptırır ama onla tanışmaz. Her iki düşünürün de neredeyse tüm eserlerini okumuştur, hatta Marx onun Gesellschaft analizinin temellerini oluşturmuştur, Nietzsche de modernite eleştirisi hususunda Tönnies'i etkilemiştir. Bu düşünürlere bu kadar yakın olup da tanışmamak Tönnies'in ilgi çekici yanlarından biridir.

Tönnies 1884 yılının yaz döneminde ikinci kez Londraya gider (Carstens, 2013: 95). Burada Hobbes uzmanı olan George Croom Robertson Tönnies'e Hobbes arşivini açar, Tönnies de okumalar konusunda eksiklerini böylelikle gidermiş olur (Carstens, 2013: 96).

1887 yılına gelindiğinde Tönnies -esas ününü kendisine birkaç on yıl sonra kazandıracak olan- **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ı kitaplaştırır. 1881 tarihli tez versiyonunda **Theorem der Kultur-Philosophie** şeklinde olan alt başlık, kitap versiyonunda **Abhandlung des Kommunismus and Sozialismus als empirische Kulturformen** olarak değiştirilir. Bu isim değişikliği Tönnies'in eserinin o yıllarda kamuoyunda çok yankı yapmamasını da beraberinde getirir. Sosyalist Parti'nin 1878-1880 döneminde Almanya'da yasaklanması ve bu yönelimin 1880'lerde de devam etmesi, Tönnies'in **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserininin alt başlığından ötürü 1912 yılına kadar üne kavuşmamasının sebeplerinden biri olarak görülebilir (Mitzman, 1971: 49).

Tönnies'in **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserini neden **Abhandlung des Kommunismus and Sozialismus als empirische Kulturformen** alt başlığıyla yayımladığı sorusuna yanıt olarak Tönnies “*bu kavramları fantezi olarak kullanmadığını, kavramları ideal ve ütopya kavramı olarak tercih ettiğini*” belirtir (Carstens, 2013: 105). Dönemin siyasi durumuna ek olarak, kitabın ilk olarak 1000 adet basılacağı şeklindeki anlaşmaya rağmen kitap sadece 750 adet basılmıştır. Bunun nedeni Bismarck çağının “**Gemeinschaft**”ı kaale almamasında gizlidir. Bu da dönemin siyasetinin toplumsal (**gesellschaftlich**) devrimi koruma tavrından ileri gelmektedir. Kitabın 1912 tarihli yeni baskısıyla **Weimar** döneminde ün kazanması Carstens'in yaptığı bu yorumu doğrular niteliktedir (Carstens,2013: 106).

1888-1889 dönemi Tönnies için akademik hayatı hususunda olumlu geçmez. Basel Üniversitesi ve Kiel Üniversitesinde Privatdozent olarak kendisinin düşündüğü kadrolara alınmaz (Carstens, 2013: 114). 1889 yılında Tönnies saha çalışmalarına ağırlık verir, Moralstatistik çalışmalarında bulunur (Carstens, 2013: 116). 1891 yılında

Tönnies Profesör unvanı almaya hak kazandığını Kieler Zeitung'dan öğrenir. Bu gelişme üzerine Paulsen Tönnies'e yürekten sevindiğini ve kendisini kutladığına dair bir mektup yazar (Carstens, 2013: 121). Tönnies Kiel Üniversitesi Felsefe Fakültesinde profesör unvanını almış bir Privatdozent olarak akademik hayatına devam eder. Alman üniversite sisteminde kalıcı kadro olan ordentlicher hakkını kazanması 1908 yılında olacaktır.

Tönnies 1893 yılında Marie Sieck'e aşık olur ve onla mektuplaşmaya başlar (Carstens, 2013: 129). Mayıs 1894'de ikili evlenir (Carstens, 2013: 131). “Tönnies'in adım adım sosyolojiye yaklaştığı bu yıllar Almanya'da henüz terra incognita'dır” (Carstens, 2013: 134). 1896 yılında Tönnies'in Hobbes Leben und Lehre eseri basılır (Carstens, 136). Bu esnada Tönnies ailesi Hamburg'a taşınır. Hamburg, kentin tarihçesi itibaren limanı bulunmasından ötürü metropole yakın nüveler içerisinde barındırmaktadır (Carstens, 2013: 136). Tönnies 1886/87 tarihlerinde gerçekleşen Hamburg liman işçilerinin katılımıyla yaklaşık 4000 kişiyle gerçekleştirilen greve katılarak yerinden gözlemlerde bulunur (Tönnies, 2013: 138). 12 Ocak 1897 tarihinde bu grev ufak çaplı bir sıkıyönetimle sonlandırılır (Carstens, 2013: 140). Tönnies Ethische Kultur eserinde bu grevden de bahseder (Carstens, 2013: 142).

1897 yılında Tönnies Nietzsche Kultus eserini tamamlar (Carstens, 2013: 144). Nietzsche üzerine yaptığı bu çalışma Tönnies'in kültür temelli yaptığı sosyolojik bir çalışma olmuştur.

Tönnies ailesiyle birlikte 1901 yılında Eutin'e taşınmıştır (Carstens, 2013: 158). Burada 1902 yılında Das freie Wort, die Ethische Kultur, die Soziale Praxis, Der Lotse, Schmollers Jahrbuch, Heinrich Brauns Archiv, Mind adlı çalışmalarını tamamlamıştır. Tönnies "Koalitionsfreiheit der Arbeiter" adlı çalışmasını kaleme alır. Dönemin popüler sosyal politika çalışmalarında popüler olan Werner Sombart (1863-1941) ve Hans Freiherr von Berlepsch (1857-1933) tarafından kurulan "Gesellschaft für soziale Reform" derneğinde de bu çalışma anılmıştır (Tönnies, 2013: 161). 1902 yılının Mart ayında Mayıs'ta Londra ve Paris'te Hobbes üzerine çalışma yapmak üzere üniversiteden 1100 Mark ödenek almıştır (Carstens, 2013:161). Ekim 1902 yılında Eutin'de Alman filozof Tredelenburg'un (1802-1872) 100. doğum günü şerefine bir kutlama düzenlendi (Carstens, 2013: 163). Bu anmadan sonra 20 Nisan 1903 tarihinde **Eutiner Lirerarische Gesellschaft** kurulması kararlaştırıldı. Tönnies Eylül 1904 tarihinde düzenlenmesi planlanan "World Congress of Arts and Science" katılmak üzere Missouri, Abd'ye davet edildi (Carstens, 2013: 171). Tönnies bu sempozyumun ABD'de düzenleneceğinden oraya gitmekte tereddüt yaşıyordu. Harvard Üniversitesinde profesör olan Wilhelm Wundt'un okuldan arkadaşı Hugo Münsterberg (1863-1916) Tönnies'e bu seyahat masrafları için 500 dolar alabileceği bilgisini paylaşınca Tönnies'in tereddütü ortadan kalkar (Carstens, 2013: 171).

Tönnies; Marianne Weber, Max Weber, Harald Höffding, Werner Sombarr, Georg Simmel, Gustav Ratzenhofer, Wilhelm Ostwald, Adolf Furrwängler, Karl Lamprecht, Ernst Troeltsch, Eugen von Phillippovich gibi isimlerle kongre için ABD'ye gitmiştir Carstens, 2013: 172). Hugo Münsterberg Almanya'dan ABD'de düzenlenecek bu konferansa katılımda iki toplumun farklı karakteristik özelliği hakkında şu yorumda bulunur (Carstens, 2013: 172): "*Amerikalıların kendi kimlik kartlarından isimden önce Almanlardaki gibi doktor veya profesör unvanlarının yazmasına alışık olmadığından kimliklerimizi görünce tuhaf karşılayacaklar.*"

21 Eylül 1904 tarihinde Tönnies kongrede "The Present Problems of Social Structure" adlı bildirisini sunar (Carstens, 2013: 172). Bu bildiri kongreden 1 yıl

sonra American Journal of Sociology’de yayınlanır. Bu bildiriyle Tönnies Alman sosyolojisindeki kendi konumunu İngilizce konuşulan dünyaya da tanıtılmış olur (Carstens, 2013: 173).

Tönnies’e Amerika tecrübesinde edindiği izlenim bazı çıktılar getirir. Chicagoyu görünce ABD’nin Avrupa’dan çok farklı olduğunu görür. Chicago gibi toz ve duman ile örülü bir kent silüeti ona karamsar bir tabloyu anımsatır (Carstens, 2013: 173).

1905 yılı Schiller’in (1759- 1805) ölümünün 100. yılıydı, Tönnies ünlü Alman şairinin anısına bu yıl **Schiller als Zeitbürger und Politiker** adlı ufak çaplı çalışmasını tamamlar (Carstens, 2013: 177).

Rudolf Goldscheid (1870- 1931) Viyana’da 1907 yılında **Soziologischen Gesellschaft** derneğini kurmadan önce Tönnies’i davet eder.

14 Ağustos 1908 tarihi Tönnies için unutulmayacak anlardan biridir. Akademik hayatında ve kişisel hayatında dostu, yoldaşı Paulsen’i kaybetmiştir. Paulsen’in ölümüyle 33 yıllık arkadaşlıkları böylelikle sona ermiş olur (Carstens, 2013: 188).

1908 Eylül başında Tönnies 3. Uluslararası Felsefe Kongresine katılmak üzere Heidelberg’e gider. Üç bildiri sunar burada. Bu bildiriler “Comte’un Sosyolojisinin Kavramları”, “Hobbes’un Biyografisi” ve “İstatistiksel Verilerin Karşılaştırılması” başlıklıdır. Heidelberg’te konferans için bulunurken Tönnies Max ve Marianne Weber çiftinin evinde konaklar (Carstens, 2013: 189).

1908 yılının Aralık ayında Tönnies kalıcı kadro unvanını Kiel Üniversitesi Felsefe Fakültesinden **ordentlicher Honorarprofessor** ile alır (Carstens, 2013). Kadro tanımının değişmesiyle birlikte Tönnies’in maaş geliri yarı yarıya artar (Carstens, 2013: 190).

1909 yılında Die Sitte yayınlanır (Carstens, 2013: 186).

Tönnies de diğer klasik sosyolog meslektaşları gibi 53 yaşında profesörlük unvanını alabildi. Profesör olması 1909 yılının yaz döneminin başında gerçekleşti. “*Karl Marx (akademik unvan alamadı bir üniversiteden), Auguste Comte (Profesörlüğü engellendi), Norbert Elias (Profesör unvanı alamadı), Herbert Spencer (Profesör unvanı alamadı), Robert E. Park (59 yaşında profesör olabildi), Georg Simmel (56 yaşında profesör olabildi), Alfred Schütz (53 yaşında profesör olabildi), Raymond Aron und Theodor W. Adorno (50 yaşında profesör olabildiler).*”

(Carstens, 2013: 190) Bu durum dönemin Alman akademik yapısının nasıl şekillendiğini gösterir. Tönnies Aynı yıl DGS'yi Sombart ve Weber gibi isimlerle kurar.

2.5 Ordinaryüs Yılları (1909-1916)

Tönnies 1908 yılında kadrolu profesör (ordinaryus, **ordentlicher Professor**) unvanını alır ve 1909-1916 yılları arasında çeşitli unvanlar ile Kiel Üniversitesinde iktisadi devlet bilimleri (**wirtschaftliche Staatswissenschaften**) kürsüsünde çalışmaya devam eder. Tönnies 3 Ocak 1909 tarihinde 39 bilim adamıyla birlikte Alman Sosyoloji Derneğini (**Deutsche Gesellschaft für Soziologie, DGS**) kurar (Carstens, 2013: 195). Bu tarihte Tönnies **DGS**'ye başkan olarak seçilir ve 1933 yılında Naziler tarafından görevden alınmaya değin görevini icra eder. Derneğin kuruluşunda Georg Simmel, Genel sekreter Max Weber, Werner Sombart, Alfred Weber, Franz Oppenheimer, Ernst Troeltsch, Paul Bart, Friedrich Herkner, Hermann Cohen, Rudolf Goldscheid ve Hermann Kantorowicz gibi isimler de yer alır (Carstens, 2013: 195).

1910 yılında Frankfurt am Main'de DGS'nin ilk kongresi gerçekleşir. Tönnies'in de açılış konuşmasını yaptığı I. Alman Sosyologlar Günü (**I. Deutscher Soziologentag**) adlı sempozyum sosyolojinin bir disiplin olarak belirginleşmesinin kanıtıdır (Carstens, 2013: 197). Bugünkü ifade ile 1. Ulusal Sosyoloji Kongresi olarak nitelendirilebilecek bu toplantı Alman sosyoloji tarihinde ilktir. Sosyoloji bu ilkler etkinliğindeki konuşmasının teması "*Sosyolojinin Mevcudiyeti ve Hedefleri*"dir (Carstens, 2013: 197).

Tönnies 26-29 Temmuz 1911 tarihlerinde Londra'da düzenlenen ilk uluslararası ırk sempozyumuna (**Weltrassenkongreß**) Almanya temsilcisi olarak katılır (Carstens, 2013: 198). Tönnies'in sosyolojinin kurumsallaşmasına yönelik ilk girişimleri sadece bunlar değildir. 27 Mart 1881 yılında dostu Paulsen'e yazdığı bir mektupta **Denkergemeinschaft** (Düşünür Topluluğu) kurmaktan bahseder, bu girişimi sonradan başarısızlığa uğramıştır (Carstens, 2013: 134).

1912 yılında Tönnies **Gemeinschaft und Gesellschaft** kitabının alt başlığı değiştirerek ikinci baskısını yapar. Kitabın ilk alt başlığında yer alan komünizm ve sosyalizm kelimeleri dönemin ruhu ile ilişkili olarak toplumsal düzlemde "siyasi"

mesajlar verdiği düşünülerek çıkarılır. Sosyolojinin ayrı disiplin olarak filizlendiği zamanın izdüşümü gereği kitabın alt başlığı “Saf Sosyolojinin Temel Kavramları” (**Grundbegriffe der reinen Soziologie**) olarak değiştirilir. Daha önce 750 baskı yapan kitap bu sefer ün kazanır ve gözle görülür derecede fazla satış gerçekleşir (Carstens, 2013: 200). Ayrıca Tönnies’in Hobbes üzerine yazdığı ve “Hobbes: Hayatı ve Öğretisi” (**Hobbes. Leben und Lehre**) adıyla kitaplaştırdığı tezinin de “Thomas Hobbes: Kişi ve Düşünür” (**Thomas Hobbes. Der Mann und der Denker**) şeklinde güncellenmiş yeni baskısı yapılır (Carstens, 2013: 201). 2. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Ekim 1912 tarihlerinde Berlin’de gerçekleşir. Bu kongrede tema “Millet ve Halk” (**Nation und Volk**) olarak belirlenir (Carstens, 2013: 201).³⁶ Bu temadan da anlaşılacağı üzere kongrenin ana metni “Alman” fikrinin araştırılması hususunun ulusal düzlemde sosyoloji vasıtasıyla gerçekleştirilme denemesidir. Millet ve halkın ne olduğu, Tönnies’in çalışmalarına bakıldığında **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** ayrımının da temel dayanak noktalarıdır. Halk (**Volk**), Tönnies’in pek çok yerde ifade ettiği şekliyle **Gemeinschaft**’a karşılık gelmektedir. Millet (**Nation**) ise Tönnies’ci bir dikotomi ile **Gesellschaft**’ı teşkil etmektedir.

1913 yılında Kiel’de Tönnies **Staatswissenschaft**³⁷ alanında ordentlicher Professor unvanını alarak ikinci kürsüsüne sahip olur (Carstens, 2013: 203). Böylelikle Tönnies’in kadrosu aynı fakültede devlet bilimleri alanına kayar.

1914-1918 yılları arasında I. Dünya Savaşı yaşanmasına rağmen Tönnies’in akademik üretkenliği etkilenmez. Tönnies’in bu yıllarda yaptığı yayınların adedi sırasıyla şöyledir (Carstens, 2013: 206): 1914 = 18, 1915 = 26, 1916=29, 1917 = 55, 1918 = 38.

1916 yılında Prusya Devlet Bakanı Tönnies’e **Geheimen Regierungsrates**³⁸ verir (Carstens, 2013: 213). Tönnies’in kalıcı kadro alamamasının diyeti gibi bir harekettir bu. 1918 yılında Weimar Cumhuriyeti ilan edilir.

³⁶Tönnies Gemeinschaft ile Volk’u (halk’ı) eş düzeyde görür (Tönnies, 2019: 131). Ona göre Gemeinschaft’ı oluşturan değerler halk’ta da bulunur

³⁷Tam adı **der wirtschaftlichen Staatswissenschaften**

³⁸Gizli bir yönetim görevi gibi.

1 Mayıs 1920 tarihinde Jena’da küçük bir grupla DGS savaş sonrası Tönnies başkanlığında ilk oturumunu gerçekleştirir (Carstens, 2013: 218). Tönnies en son 1917 yılında buluştuğu Max Weber’i de 14 Haziran 1920 kaybeder, derin üzünte içine düşer (Carstens, 2013: 220).

2.5.1 Kiel Üniversitesi Yılları

Tönnies 1921 yılından 1933 yılına, Naziler tarafından görevden alınmaya değin Kiel Üniversitesinde kadrolu profesör olarak çalışır. 1921 yılında Kültür Bakanı tarafından yapılan davete iştirak eder ve Kiel Üniversitesinde Hukuk-Devlet Bilimleri Fakültesi himayesinde sosyoloji derslerini yürütür, böylelikle üniversitede sosyolojinin ayrı disiplin olarak belirginleşmesinin yolunu açar (Carstens, 2013: 221).

DGS tarafından düzenlenen 3. Alman Sosyoloji Günleri 24-25 Eylül 1922 tarihlerinde Jena’da gerçekleşir (Carstens, 2013: 228). 1923 yılında Tönnies, damadı olacak Rudolf Heberle (1896-1991) ile tanışır, bu yıl Heberle doktorasını tamamlamıştır (Carstens, 2013: 230). 6 Haziran 1924 tarihinde Tönnies’in kızıyla Rudolf evlenir (Carstens, 2013: 233). Heberle 1926 yılında Rockefeller bursuyla Amerika’ya gider (Carstens, 2013: 252). Mart 1929’da ABD’den Almanyaya geri döner Rudolf Heberle ve Kiel Üniversitesinden doçentliğini³⁹ alır. Kiel Üniversitesi Heberle’den deneme dersi için Sosyolojide Nitel Araştırma Metodu dersi vermesini ister, Heberle de bu dersi verir ve Schmollers Jahrbuch’da Sosyografi adı altında yayımlar (Carstens, 2013: 258).

Tönnies’in eşi Marie Tönnies 22-29 Nisan 1924 tarihleri arasında Romada düzenlenecek sosyoloji kongresine Tönnies’i de götürür. Tönnies burada edindiği izlenimleri 1925 yılında **Archiv für Sozialwissenschaften und Sozialpolitik**’te yayımlar (Carstens, 2013: 231).

DGS’nin 4. sempozyumu 29-30 Eylül 1924 tarihlerinde Heidelberg’de gerçekleşir. Tönnies bu sempozyumda da DGS’nin başkanı olarak açılış konuşmasını yapar (Carstens, 2013: 233). 9 Mayıs 1925 tarihinde Tönnies dede olur, torunun adı

³⁹Habilitation

Jügen Wilhelm'dir. Tönnies 26 Temmuz 1925 yılında 70. yaş dönümünü ilk torun sahibi olmanın mutluluğuyla kutlar (Carstens, 2013: 233).

Tönnies 1927 yılında **Der Selbstmord in Schleswig-Holstein. Eine statistisch-soziologische Studie** ve 1929 yılında **Die schwere Kriminalität von Männern in Schleswig-Holstein in den Jahren 1899- 1914** adlı iki çalışması yayınlanır. Bu çalışmalarda Ernst Jurkat'ın da katkısı mevcuttur (Carstens, 2013: 250).

1927 yılında Tönnies Hollandalı ünlü filozof Spinoza'nın 250. ölüm yıl dönümü şerefine **Societas Spinozana** tarafından davet edilir ve bunun üzerine Den Haag'a giderek Tönnies bu davete icap eder (Carstens, 2013: 252). Burada topluluk Tönnies'e **sodalis exuaordinarius**⁴⁰ unvanını layık görür.

1927 yılının baharında Nürnberg'e DGS'nin başkanı olarak **Deutschen Statistischen Gesellschaft**'a katılmak üzere gider. Tönnies'in bu ziyareti tesadüfi değildir; çünkü o Sosyografi üzerine yoğunlaşmak ister (Carstens, 2013: 256). Bunu da demografinin, istatistiğin ve sosyolojinin kesişiminde bir perspektifte olabileceğinin farkındalığıyla gerçekleştirme peşindedir.

17-19 Eylül 1928 tarihleri arasında Zurich'te 6. Alman Sosyoloji Günleri düzenlenir. Tönnies burada da açılış konuşmasını DGS başkanı olarak gerçekleştirir. Bu sempozyumun teması Rekabet ve Göç'tür (Carstens, 2013: 256). Zurich'teki kongrede bilgi sosyoloji alanında tanınan Karl Mannheim (1893-1947) da **Die Konkurrenz im Gebiete des Geistigen** adlı bildirisini sunar, 1 yıl sonra ise 1929'da **İdeoloji ve Ütopyanın ilk baskınını** yayınlar (Carstens, 2013: 257).

1929 yılında Cay von Brockdorff **Hobbes-Gesellschaft**'ı temsilen Hobbes'un ölümünün 250. yılı sebebiyle Tönnies'i Oxford'a davet eder, 4 Aralık 1929 yılında ölümünün 250. yılında Hobbes anması Tönnies'in iştirakiyle gerçekleşir (Carstens, 2013: 259). Tönnies burada Uluslararası Hobbes Derneği'nin başkanı seçilir, Cay von Brockdorff da başkan yardımcısı seçilir. Derneğin yerel uzantısı da kurulmasının bu toplantıda önu açılır, Kiel'de 1930 yılında bu derneğin yerel uzantısı Tönnies tarafından kurulur (Carstens, 2013: 260).

⁴⁰Bir çeşit fahri üye.

1930'un başında Almanyada Nazi hakimiyeti kendisini hissettirmeye başlar. Tönnies hem kişisel yaşamında hem de akademik yaşamında anti-demokratik duruma karşı tavır almış bir kişilik olarak Nazilerin hakimiyeti altındaki yaşamdan rahatsızlık duymaya başlar (Carstens, 2013: 262). Bu rahatsızlığını simgesel ve radikal şekilde göstermek için Tönnies ve eşi Marie önce Mart 1930 tarihinde Protestan Kilise'den kendi rızalarıyla ayrılırlar, ardından yine eşiyle birlikte Nisan 1930 tarihinde SPD'ye katılırlar (Carstens, 2013: 263). 75 yaşına değin yaşamı boyunca siyasi bir partiye katılmamış Tönnies, kendi safının Nazilerle aynı konumda olmadığını göstermek için bu iki hareketi gerçekleştirir. Bu harekete Naziler tarafından tepkinin sonucu üç yıl sonra kendini gösterecektir.

Tönnies'in eşi ve Marie'nin kiliseden ayrılışını kızı Franziska Kiel'deki protestan kilisesinin nazi taraftarı olmasından dolayı gerçekleştiğini ileri sürer (Carstens, 2013: 264). Kiliseden üyeliğini iptal etmek dönemin toplumsal koşullarında büyük yankı getirir. Sadece dini boyutuyla olmaz bu yankı, siyasi Nazileri desteklemeyen bir Tönnies profili tam anlamıyla belirginleşir.

DGS tarafından düzenlenen 7. Sosyoloji Günleri 28 Eylül – 1 Eki 1930 tarihleri arasında Basın ve Kamuoyu başlığıyla Berlin'de düzenlenir (Carstens, 2013: 269).

Tönnies Nazilere karşı mücadelesini sürdürmeye devam eder. **Schleswig-Holsteinische Volkszeitung** ve **Vossische Zeitung** gazetelerinde yazılarını yazar (Carstens, 2013: 271). Bu gazetelerde yazdıklarından ilki "**Ist es wirklich so schlimm**" başlıklıdır, ikincisi "**Das Flugblatt der Verleumdung. Ein Denkmal der Schmach für den nationalsozialistischen Studentenbund**" başlıklıdır Bir taraftan aktif politik yaşamına devam ederken Tönnies'in iki torunu daha doğar (Carstens, 2013: 273).

2.6 Tönnies'in Son Yılları ve Tönnies'ten Sonra

Tönnies'in 1933 yılında Naziler tarafından üniversitedeki profesörlüğüne son verilir, maaşı kesilir ve emeklilik ödeneğine bağlanmaz (Carstens, 2013: 288). Tönnies **DGS**'de artan Nazi destekçiliğine göz yumamayacağını düşündüğünden oradaki başkanlığından da istifa eder (Carstens, 2013: 286).

1933 yılında Adolf Hitler Almanyanın Şansölyesi olur. Bu esnalarda Tönnies DGS'nin 8. oturumunda veda konuşması yapmaya karar vermiştir (Carstens, 2013: 289). Tönnies 1933 yılında DGS'deki görevinden ayrılır, DGS'nin bir sonraki başkanı hakkında rejim yanlısı olduğu iddia edilen Hans Freyer (1887-1969) olur (Carstens, 2013: 294).

1933 sonrası Hitler'in iktidara gelmesiyle Tönnies'in yayınlarında da gözle görülür düzeyde azalma olur, bu durum Tönnies'in az üretken olmasıyla alakalı değildir. 1930 =20 1931 = 36 1932 =31 1933 = 7 1934= 2 1935= 5 1936 = 2 yayın yapmıştır (Carstens, 2013: 301).

Tönnies Nisan 1935'de Geist der Neuzeit'in ilk cildini yayınlar.

Tönnies'in en büyük oğlu Dr. Gerrit Tönnies Kimya alanında uzmanlaşır ve ismini duyurur. İkinci büyük oğlu Dr. Jan Friedrich Tönnies bilim adamlığı, piyasa gibi birçok alanda adını duyurur. Diğer oğlu Kuno Tönnies ise avukat olarak hayatını idame ettirir. Kızı Franziska devlet bursuyla ABD'ye gider, eşi Heberle ile sosyal bilimler alanında çalışmalar yapar. En küçük çocuğu Carola ise okulunu bitirdikten sonra çalışmaz (Carstens, 2013: 308).

“Tönnies 9 Nisan 1936 tarihinde yeşillikler içindeki bir Perşembe sabahı saat 8'de vefat eder” (Carstens, 2013: 311).

1956 yılında “die Ferdinand-Tönnies-Gesellschaft (**FTG**)” Larc Cluasen öncülüğünde kurulur (Carstens, 2013: 318), bünyesinde hemen giriş katta Ferdinand Tönnies müzesi bulunur, binanın üst katlarında ise kadın ve erkek öğrenciler için yurdu mevcuttur. Tönnies'in ölümünden sonra bu dernek tarafından şu sempozyumlar düzenlenir:

- Internationales Tönnies-Symposion „**Zu Ehren des 125. Geburtstages von Ferdinand Tönnies**“ 1980 in Kiel
- Internationales Tönnies-Symposion „**Zur Aktualität von Ferdinand Tönnies**“ 1983 in Kiel
- Internationales Tönnies-Symposion „**Hunden Jahre Gemeinschaft und Gesellschaft**“ 1987 in Kiel
- Internationales Tönnies-Symposion „**Öffentliche Meinung zwischen neuer Wissenschaft und neuer Religion**“ 2004 in Klagenfurt

Akademik hayatı kronolojik şekilde şöyle ilerledi. Haziran 1877'de Doktorayı Tübingen Üniversitesinde tamamladı. Tezi **De Jove Ammone quaestionum**

specimen idi. Ernst Curtius ile tezin konusunu netleştirdi. Doktorva danışmanı Ludwig Schwabe idi. Haziran 1881’de doçentliğini toplamda iki tezle Kiel Üniversitesinden aldı. İlki **Anmerkungen über die Philosophie des Hobbes** idi. İkincisi **Gemeinschaft und Gesellschaft. Theorem der Cultur Philosophie**" idi. Doçentliğini Benno Erdmann (1851-1921)‘nın yanında başarıyla kazandı.

1881-82 döneminde Kiel Üniversitesinde Kış Döneminde *Etiğin Bileşenleri* dersini verdi. Privatdozent olarak akademik hayatına başladı. 1891 yılında Profesör unvanının Kiel Üniversitesi Felsefe Fakültesinde aralık ayında aldı. Aralık 1908 tarihinde Felsefe fakültesinde yine aynı üniversiteden **ordentlicher Honorarprofessor** unvanını aldı. 1913 yılı Eylül ayında ise Alman Üniversite sisteminde kalıcı kadronun karşılığı olan **ordentlicher Professor** unvanını Kiel Üniversitesi Felsefe Fakültesinden ekonomik devlet bilimleri alanından aldı. Böylelikle 58 yaşında garanti akademik işe sahip oldu.

Akademik hayatta geç gelen garantinin bedeli olarak gizli bir unvan olan **Geheimer Regierungsrat**’a 1916 Eylülünde hak kazandı. 1916 sonbaharında Kiel Üniversitesinde **Emeritus** unvanına hak kazandı, artık emekli olabilirdi ama çalışmaya devam etti. 1921 yılından İtibaren Kiel Üniversitesi Hukuk ve Devlet Bilimleri Fakültesinde ders vermeye başladı. Hamburg Üniversitesi Kasım 1921’de kendisine fahri doktora verdi. Bonn Üniversitesi Hukuk ve Devlet Bilimleri Fakültesi kendisine Haziran 1927’de fahri doktora verdi. En son Alman akademik sisteminde edindiği unvanların toplamı şu şekilde oldu: *Tönnies, Ferdinand, Dr. phil., Dr. iur. h. c., Dr. rer. pol. h. c., Geh. Reg.-Rat, Soziologie*

Ferdinand Tönnies hayatı boyunca şu lakapları ve isimleri kullandı: Anrithenes - Ignotus - Julia v. Egge-Weichling - Julius Tönnies - Justus - Kritias - Krito - Magus - Normannus.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÖNNIES'İN GEMEINSCHAFT UND GESELLSCHAFT ANALİZİ

Bu bölümde Tönnies'in meta çalışması olan Gemeinschaft und Gesellschaft eserinin analizi yapılmıştır. Bu analizde ağırlıklı olarak eserin orijinalinden yararlanılmış olup İngilizce ve Türkçe çevirileri de bazı kısımlarda göz ardı edilmemiştir.

3.1 Tönnies'in Büyük Çalışması

Almanca'da **Gemein** (birlikte, yekûn) kökünden **-schaft** son ekiyle oluşturulan **Gemeinschaft** kelimesi Türkçe'de **cemaat**, **topluluk**, **birliktelik**; İngilizce'de **community**, **solidarity**, **collectivity**; Fransızca'da ise **communauté** anlamına gelmektedir. **Gemeinschaft** kelimesinin Türkiye'deki sosyoloji literatüründe yaygın olarak karşılandığı **cemaat** kelimesini ilk kullanan Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'dur (Fındıkoğlu, 2011). Bunun yanı sıra Almanca'da en bilindik anlamda cemaat kelimesini karşılayan; mahalle, belde, belediye, tebaa, topluluk gibi anlamlara da gelen **Gemeinde** şeklinde bir kelimenin daha bulunması **Gemeinschaft**'in anlamını salt **cemaat** ile bütünleştirmek konusunda tereddüde yol açmaktadır. Buna karşılık **Gesellschaft** Türkçe'de toplum ve cemiyet, İngilizce'de **society** ve **civil society**, Fransızca'da ise **société** anlamına gelmektedir. **Geselle** sözcüğü modern Almanca'da **Freund** (arkadaş) anlamına gelmektedir, **-schaft** son ekiyle birlikte oluşan kelime cemiyet, toplum, topluluk gibi anlamlar ifade etmektedir. Yaygın olarak uzlaşmış karşılıklarının olmayışının yanı sıra, mevcut karşılıkların çeşitli karışıklık ve yanlış anlamalara yol açma potansiyeli taşıması sebebiyle, bu çalışma boyunca **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** kelimeleri orijinal halleriyle, çevrilmeden

kullanılmıştır.⁴¹ Kelime tercihlerine ve etimolojiye ilişkin bu kısa girişten sonra, Tönnies'in sosyolojisinin temellerini teşkil eden Gemeinschaft ve Gesellschaft kavramlarının felsefi köklerine eğilebiliriz.

3.1.1 Tönnies'in Doğal Hukuk Düşüncesi ve Hobbes'la İlişkisi

Tönnies'in özgün yanlarından biri onun İngiliz düşünce dünyasıyla kurduğu ilişkide kendini gösterir. Henry Maine'nin statü (**status**) ve sözleşme (**contract**) kavramları üzerine, Thomas Hobbes'un devlet ve siyaset anlayışından fazlasıyla yararlanarak inşa ettiği **Gemeinschaft und Gesellschaft** eseri bunun tipik örneğidir.

İnsan hayatındaki yapılar belirli bir düzene bağlı olarak mevcudiyetlerini sürdürürler. Bu düzenin dayanak noktası doğal hukuktur (**Naturrecht**). Doğal hukuk, pozitif yasalarla ilişkili değildir, kendisi gizli olarak doğrudan insanın doğasında bulunur. Doğal hukuk daimi ve değişmezdir, kökü insanın özündedir (Freyer, 2012: 22). İnsanların doğuştan ve kendilerine özgü yasaları olduğu fikri Stoacılar tarafından gelmiş ve buradan Roma hukukuna geçmiştir (Freyer, 2012: 23).

17 ve 18. yüzyıl gibi çalkantılı yüzyıllarda, insanların rasyonalite vasıtasıyla tümdengelimci bir yolla doğal yasalardan hareketle birliktelik ve beraberliği kurarak toplumsal paydaşlığa gidip gidemeyeceği sorusu gündeme gelmiştir. Dilthey buna “doğal düzen” der (Freyer, 2012: 23). Freyer'e göre doğal hukukun temel odak noktaları şunlardır (Freyer, 2012: 25):

- *İnsan doğası nasıl bir yapıya sahiptir?*
- *Topluluk (**Gemeinschaft**) gerçekleri insanın doğal niteliklerinden hangilerine dayanır? **Kürwille** mi **Wesenwille** mi? (Tönnies)*
- *Topluluk (**Gemeinschaft**) düzeninde insanların hangi doğal hakları kesinlikle güvenlik altında bulundurulmalıdır?*

“Doğal hukukçular” başlığı altında ele alınan pek çok düşünür vardır. Freyer'in tasnifinden hareket edildiğinde şu isimler öne çıkmaktadır: Hugo Grotius (1583-1645) insan, doğası gereği birlikte (kendi türdeşleriyle) yaşamaya ve hem cinslerine yardımda bulunmaya eğilimlidir, der. John Locke (1632-1704) meşrutiyet

⁴¹ **Gemeinschaft und Gesellschaft**'in Mart 2019'da yayımlanan Türkçe çevirisinde **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft**'a karşılık başlıkta “cemaat” ve “cemiyet” kullanılmış, kitabın içinde ise “topluluk” ve “toplum” tercih edilmiştir.

yönetimine vurgu yapar. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) insanın değişmez doğası ve doğal hakları noktasından hareket ederek halk egemenliğine odaklanır. Thomas Hobbes (1588-1679)'a göreyse insanın en kuvvetli özeliği varlığını sürdürme güdüsüdür. Toplumsal düzen bencil bireyleri birbirinden korumak için vardır. Bazı haklar koruma altına alınmıştır. Kişisel özgürlük feragat edilemeyecek doğal hakların başında gelmektedir. Hobbes mutlak monarşiyi olumlamaktadır (Freyer, 2012: 25).

İngiliz filozof Thomas Hobbes Tönnies'in sosyoloji anlayışının oluşmasında etkili olan isimlerin başında gelmektedir. Bu etki Tönnies'in sosyolojisinin temelini Hobbes'un felsefesi üzerine inşa etmesinde kendini göstermektedir. Hobbes felsefesinin Avrupa siyasi düşünceler tarihinde pratik zemine sağlam biçimde oturmasında millet (**Nation**) kavramının önemli bir rolü olmuştur. Milletın temel dayanağı olan devlet, Hobbes'a göre insanları savaşıll doğa durumlarından koruyarak bir arada barış ve huzur içerisinde yaşamalarını sağlayan aygıttır. Bu aygıt sözleşme (**Vertrag**) olarak nitelendirilen ideal tip vasıtasıyla ortaya çıkmıştır. Hobbes'a göre insan, doğa durumu gereği "insan insanın kurdudur" (**homo homini lupus**) halindedir. Kendi türünü yemeye fırsat kollayan kurt(çuk) (**lupus**) kurtuluşunu özgür iradesini, özgür iradeye üstün saydığı bir **irade**'ye teslim etmekte bulmuştur.

Tönnies "Toplu Eserler"inin (**Gesamtausgabe**) 22. cildinde yer alan "Almanya'da Filozof Thomas Hobbes" (**Der Philosoph Thomas Hobbes in Deutschland**) başlıklı makalesine genel olarak Hobbes'un çalışmalarını ve Almanya'da kimlerin onu zikrettiğini anarak başlar. Hobbes hakkında Almanya'da yapılan en erken çalışmanın 1660 yılında Samuel Pufendorf tarafından yapıldığını belirtir. (Tönnies, 1998: 321) Pufendorf'tan sonra zikrettiği ikinci isim Thomasius'tur. Thomasius "tipik bir Alman Aydınlanmacısıdır" (Tönnies, 1998: 322), Hobbes'un **Leviathan** eserini Latince'den Almanca'ya çevirerek onu Alman düşünce geleneğine tanıtmıştır. Tönnies, Almanya'da Hobbes etkilerini tartışırken kendisi üzerinde, İngiliz olmasına rağmen, Hobbes'un etkisi olduğunu inkâr edemeyeceğini söyler. (Tönnies, 1998: 322)

Tönnies'in Hobbes ile kurduğu ilişki onu **Gesellschaft** fikrini geliştirmesi noktasında etkilemiştir. Hobbes'un "toplum sözleşmesi" veya "sözleşmecı toplum"

anlayışı Tönnies'in geliştirdiği cemiyetsel ilişkileri ifade eden **Gesellschaft** kavramının anlattıklarını karşılıyordu. Doğası gereği bir arada yaşayamayacak insanlardan oluşan bu toplumu bir arada tutacak olan, Hobbes'un bir canavar/dev (**Leviathan**) olarak adlandırdığı **devlettir**. Hobbes'un bu fikrini benimseyen Tönnies'in ayrıldığı nokta, sözleşmenin varlığıyla ilgiliydi. Tönnies'e göre **Gesellschaft**'ın varlığı **Gemeinschaft**'ın yokluğunda gizliydi. **Gemeinschaft** ise kendisini “yapay” sözleşmelerle kurmamıştı. Bu kurma işlemi alabildiğine doğal biçimde birliktelik güdüsüyle gerçekleşmişti. Bu sebeple Tönnies yapay yollarla bir arada kalmanın koşulu olarak, doğallığın karşısına bir **Gesellschaft** yapısı çıkarmıştır. Tönnies'e göre Hobbes haklıdır ama Tönnies yine de Hobbes'un haklı olmayacağı bir resim çizme niyetindedir.

Hobbes'un analizinde doğası gereği eşit yaratılmış insanların tabiatlarından eşit olmalarından ötürü çıkar çatışmalarına gireceği dolayısıyla huzur ortamının bozulacağı düşüncesinin aksine (Cevizci, 2019: 299) Tönnies eşit olma durumunun doğallık getireceği, dolayısıyla Gemeinschaft toplumunun iyi olacağı kanısındadır. Tönnies yine “Toplu Eserler”inin (**Gesamtausgabe**) 22. cildinde yer alan “Hobbes ve Spinoza” (**Hobbes und Spinoza**) başlıklı makalesinde 16. ve 17. yüzyılda sosyal bilimler alanında önemli katkılar sağlamış olan Hobbes ve Spinoza'nın hangi noktalarda benzedikleri üzerine bir tartışma yürütmektedir. İki ismin benzeştiği en belirgin nokta **determinizm** hususudur. Öyle ki Tönnies, Hobbes ve Spinoza'nın **determinizm**'i ilk ifade eden ve savunan isimler olduğunu belirtmektedir (Tönnies, 1998: 325). **Determinizm**'in burada vurgulanması Tönnies'in **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişteki belirlenimciliğin yanı sıra **Gesellschaft**'ın doğasında buşunan belirlenimciliğe ışık tutması bakımından anlamlıdır.

3.2 Gemeinschaft ve Gesellschaft İdeal Tipleri

Tönnies toplumu analiz ederken, sosyoloji anlayışını **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** olmak üzere iki ideal tip üzerinden inşa etmektedir. Bu kavramlar doğrudan doğruya iki toplum tipini ifade etmektedir. Tönnies'in yaptığı bu keskin ayrımında **Gemeinschaft** geleneksel toplum yapısının ideal tipi olarak kullanılırken, **Gesellschaft** modern toplum yapısının ideal tipi olarak kullanılmaktadır.

Tönnies'in sosyoloji anlayışında **Gemeinschaft**'ın ağırlıklı bir yeri vardır. Sosyoloji ile **Gemeinschaft**'ı bir arada tutma eğilimi çalışmalarında sık sık karşımıza çıkmaktadır. Tönnies **Gemeinschaft**'ı neden bu denli önemsemektedir?

Geleneksel toplum tipi anlamına gelen **Gemeinschaft**'ta, birincil ilişkiler mevcuttur. Bu ilişkiler aile, komşuluk ve dostluk bağına göre şekillenmektedir (Tönnies, 2019). Ticarete takas fenomeni gelişmemiştir. Birliktelik önemsenir, bir iradeyle hareket edilir. Modern toplum tipi anlamına gelen **Gesellschaft**'ta ise rasyonellik hakimdir. Aile bağları gevşer, tek iradeyle hareket edilmez. İki toplum tipi arasında en belirgin ayrım **bireysellik**'te gizlidir (Tönnies, 1887). Modernlikte bireycilik had safhada iken, geleneksellikte bireysellik önem arz etmez. Bireysellik geleneksel toplumu modern topluma götüren lokomotifdir. Tönnies'in çağdaşı Simmel'de de görüleceği gibi bireysellik yeni toplumun zihinsel dünyasını dönüştürmektedir. Bu yeni toplumdaki “dünya görüşü” (**Weltanschauung**) ben etrafında şekillenir. Burada bir çeşit paradoks mevcuttur. Bireyin kendini inşa etme süreci ile toplumun tarihsel çizgide kendini gerçekleştirme süreci ters orantılıdır. Tönnies “**Mein Verhältnis zur Soziologie**” (Sosyoloji Anlayışım) adlı makalesinde sosyoloji alanında ortaya attığı tezleri açıklar. En büyük eseri olarak bilinen **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ın 1887 tarihli ilk baskısının alt başlığında neden komünizm ve sosyalizm ifadelerine yer verdiğini şöyle aktarır:

*“Bu ifadeleri fantezi veya slogan olarak değil, toplumsal yaşamın gerçeklerinin kavranması ile ilgili olarak kullanıyorum. Komünizm kavramı yeni de değildir. Daha önce bilinen **Urkommunismus**, **Agrarkommunismus** ve diğer benzer kavramların ifade ettiği şeydir. Modern zamanın karakteristik özelliklerini betimlemek için kullanılan (ve modern zamanın ortaya çıkardığı) “bireycilik” komünizmden sosyalizme ve/veya **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a gidiş yolundaki büyük süreçte fikrî bir dayanak noktasından başka bir şey değildir” (Tönnies, 2000: 329).*

Tönnies açık bir biçimde, **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ın önsözünde de belirttiği gibi, **Gemeinschaft**'ın komünizme, **Gesellschaft**'ın ise sosyalizme karşılık geldiğini savlar. Buna göre, Tönnies insanlığın iptidai halinin komünizm olduğu görüşünü benimsemektedir.

İnsan, içerisine doğduğu anlam dünyasında ilk olarak ben ile anlam bulmaya başlar. Toplumsallaşma sürecinde **ben**'ini ve benliğini anlamlandıran birey, “**biz**”

aidiyetini de hissetmeye başlayacaktır. Amerikalı sosyolog ve psikolog Herbert Mead'e göre bireyin kimliğinin oluşum aşamasında “**ben**” başat konumda yer alır. Mead'e göre benlik “**I**” ve “**me**” evrelerinde oluşur. “**I**” bireyin tamamen kendisine içkin olan bir evreyken “**me**” evresinde devreye ötekiler girer. Bu noktada birey benliğini ötekilere, yani biz dediği toplumsal oluşuma bakarak kurar. Tönnies'in teorisine göre ise, daha büyük çaplı bir “**biz**”i kurduktan sonra “**ben**”e geçilir.⁴² Tönnies bu durumu doğrudan olumsuzlamaz ya da olumsuzlamaz. “**Gemeinschaft**’tan [...] **Gesellschaft**’a yabancı bir diyara gidercesine gideriz.” (*Man geht in die Gesellschaft wie in die Fremde*) çıkarımında bulunur (Tönnies, 1887: 4). Buna göre **Gemeinschaft** tanıdık bir biz’ken, **Gesellschaft** yabancı bir yerdir, yabancı bir topluluktur.

Aydınlanma sürecinden itibaren **kendi aklıyla ergin olma durumundan çıkan** birey yeni modern evinde, Tönnies’e göre, özündeki bazı değerleri yitirecektir. Köyden şehre göç eden herhangi birinin trajedisini **Gesellschaft**’ta içselleştirecektir. Öyle ki **Gemeinschaft**’ta yapıyı oluşturan ne varsa dönüşüme uğrayacak ve yeni bir yapı söz konusu olacaktır. Bu yapı, **Gesellschaft**’ta, **Gemeinschaft**’ın zıttı şekilde mevcuttur. Bu iki toplum tipi ayrımı iki ayrı dünyayı resmeder. İki tip, antagonizma ilişkisi içerisindedir. Birinin varlığı, diğersinin yokluğuna gebedir. Tönnies, gerek başyapıtı **Gemeinschaft und Gesellschaft**’ta gerek diğer eserlerinde - **Gemeinschaft**’a yönelik üslubunda sezdirdiği pozitif yaklaşımı bir kenara bırakılırsa- iki tip ile yaptığı sınıflandırma sosyolojiye gündemden düşmeyecek bir tartışmayı miras bırakmıştır: modernlik ve pre-modernlik.

Klasik sosyolojinin temsilcileri göz önüne alındığında Tönnies dışındaki diğer sosyologlar modernliğin sosyolojisini yapmışlardır. Tönnies ile sıklıkla kıyaslanan Durkheim, eserlerinde modernliği olumsuzlamıştır. Tönnies ise tersi çizgide modernlik öncesini modernlikle ele alarak farklı bir sosyoloji denemesinde bulunmuştur. Buna ek olarak kendini modernliğin eleştirmeni olarak konumlandırmıştır. Tönnies’in modernlik konusundaki eleştirisi Nietzsche çizgisine yakındır.

⁴²Şu ayrımı yapmakta yarar var: Mead’in teorisi mikro boyutta birey-topluluk ilişkisi odaklıdır. Tönnies’in teorisi makro boyutta toplum odaklıdır.

“*Xenokrates’e göre, felsefesinin icadının sebebi hayat meselelerindeki düzensiz unsurları ortadan kaldırmaktır*” **Gemeinschaft und Gesellschaft** kitabına bu epigraf ile başlayan Tönnies, Carstens’in ifadesi ile hayatının “*artık daha büyük toplumsal meseleler ile ilgilenmeliyim*” sözünü olumlayacağı evresine gelmiştir (Carstens, 2013: 67). 22 yaşına değin almış olduğu yoğun klasik filoloji, edebiyat ve tarih eğitiminden sonra Tönnies kendini daha büyük çalışmalara adayacağı noktaya geldiğini hissetmiştir.

Tönnies sosyolojiye, tıpkı dönemin Fransa’sında olduğu gibi toplumu düzeltici bir tarzla yaklaşarak toplumu hasta bir organizmaya mı benzetmektedir? Tönnies’i toplumsal meselelere yönelten, Almanya’nın içerisinde bulunduğu tarihsel koşullar mıdır? Tönnies’in sosyolojiyi kurumsallaştırma gayesi salt sosyoloji arzusundan mı ileri gelmektedir? Bütün bu sorulara olumlu cevap verilebilir. Tönnies, içerisinde yaşadığı toplumsal koşullardan ve dönemin siyasi koşullarından etkilenmiştir. Bu etkilenme biçimi onun sosyal bilimler alanında çalışmayı tercih etmesinde etkili olmuştur. Örneğin toplumsal birlik arayışını, **Gemeinschaft** kavramı üzerine inşa ettiği toplum ideal tipinde aramıştır. Klasik filoloji eğitimini aldıktan sonra henüz 20’li yaşlarının ortalarındayken filoloji eğitimini bir kenara koyarak yöneldiği büyük siyasi, toplumsal ve ekonomik meselelerin de temel dayanak noktası, içerisinde bulunduğu zamanın ruhudur.

Tönnies’in yaşamının, içerisinde yaşadığı coğrafyanın siyasi gerçekliğiyle ilişkisi 1933 yılında Naziler tarafından akademik görevinden alınmasıyla belgelenmektedir. Aristoteles’in **zoon politikon** ile ifade ettiği önerme Tönnies’in akademik hayatı ve eserleriyle anlam bulmaktadır. Tönnies üniversite kürsüsünde siyasi bir düşüncenin aktif taraftarlığını yapmamıştır. Grev gibi birkaç eyleme katılsa da, çalışmalarında ve derslerinde sosyolojiyi başat konuma yerleştirmiştir. Alman üniversitelerinde sosyoloji fikrinin dolaşıma giremsine katkı sağlamıştır.

Tönnies’in ömrünün sonuna doğru, 1930 yılında Alman Sosyal Demokrat Parti (**SPD**) üyesi olması, yükselmekte olan Nazi düşüncesine karşı bir tepki olarak okunabilir. Tönnies bu eylemiyle daha önceki akademik duruşunun doğruluğunu 1933 yılında görevden alınmasıyla kendisi de görmüştür. Politik alana bu doğrudan temasları, Tönnies’in eserlerine yansımamıştır. Tönnies toplumsal sorunların yüzeysel yansımalarından çok derin temelleriyle ilgilenmiştir. **Geleneksel toplum,**

modern toplum, kamuoyu fikri, kamuoyu ve örf gibi temel kavramları araştırması da buradan gelmektedir. Tönnies, daha sonraları sistematize edeceği gibi **saf sosyoloji (die reine Soziologie)** dediği teorik sosyolojinin peşindeydi. Ona göre bu sosyoloji anlayışı kurucu bir vasfa sahip olacaktı. Nitekim şimdiden geçmişe doğru **Clio**'nun gözleriyle bakıldığında bu kuruculuğun Alman toplumunda karşılık bulduğu görülebilecektir.

3.3 Tönnies'in Gemeinschaft Analizi

Tönnies **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserindeki analizine kitabın önsözünde **zoon politikon** fikriyle, insanları hayvanlardan ayıran yegane bileşenin “insani serebral korteks” (**die menschliche Großhirnrinde**) olduğunu ileri sürerek başlar (Tönnies, 1887: xix). Tönnies'e göre insan beyninin bu kısmı insan eylemine anlam atfeder, eylemi ve insanı anlamlı kılar. Daha net bir ifade ile, beyin insana bilinç katan kısımdır. Tönnies'in doğrudan bu ayrıntıyı belirterek konuya girişi Spencer gibi evrimsel tarih anlayışındaki düşünürlerin bakış açısına yakın olduğunu gösteren nüanstır. Tönnies'in evrimsel tarih anlayışına yakın olduğunu gösteren diğer detay çalışmaya insan bilgisinin kökeni ve tarihi sorunsalı ile başlamasıdır (Tönnies, 1887: xx).

Tönnies **liberum arbitrium indifferentiae**⁴³ ifadesini kullanarak Ortaçağ ve Aydınlanma felsefesi arasında derin tartışmalara yol açmış **özgür irade** sorununa gönderme yapar (Tönnies, 1887: xxi). Özgür irade Aydınlanma felsefesinde yoğun biçimde tartışılmıştır. Tönnies'in doğrudan bu kavramın orijinal konumuna atfını önsözde belirtmesi tesadüf değildir. Özgür irade **Gemeinschaft** ile **Gesellschaft** arasındaki farklılığın temel bileşenlerindedir. Basite indirgenmiş olarak özgür iradenin boyutunun büyüklüğü **Gesellschaft**'ta **Gemeinschaft**'takinden fazladır.

⁴³Tönnies'in bu ifadesi Aziz Augustinus'un özgür irade, gerçekten özgürse, günah işleme özgürlüğünü içermesi gerektiği ve Tanrı'nın bu günahı önceden bilmesinin Tanrı'yı bu günaha neden olan bir konuma götürmeyeceği doktrinine atıftır. Gemeinschaft und Gesellschaft eserinde görüleceği gibi liberum arbitrium fikri Tönnies'in rekabetçi piyasa toplumunun psikolojik çekirdeği olarak gördüğü Willkür ya da Kürwille (seçim iradesi) kendi kavramlarını şekillendirmesinde anahtar bir role sahiptir (Harris, 2001: 6).

Tönnies **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ın önsözünde kendisi üzerinde etkili olan düşünürlerin isimlerini de zikreder:

“(…) Auguste Comte ve Herbert Spencer'in büyük sosyolojik eserlerinin bu yolda bana sık sık eşlik ettiğinden bahsetmek isterim. Comte'un bilhassa tarihöncesi temelleri alırken, Spencer'in da genel tarihsel bakışında olmak üzere her ikisinin de zayıflıkları bulunmaktadır ve her ikisi de insan soyunun gelişimini, insanın entelektüel gelişimine doğrudan bağlı olarak gayet tek taraflı bir biçimde sunmaktadır (her ne kadar Comte sonraki eserlerinde konuya dair daha derinlikli bir yaklaşım geliştirmiş olsa da). Ayrıca Bay A. Schäffle ve A. Wagner'in yorulmak bilmez çabalarının ve büyük eserlerinin ateşli bir müridi olduğumdan ve olmaya da devam ettiğimden bahsetmek isterim.

*Ayrıca, çalışmamın en derin biçimde her biri diğerinden son derece farklı olan üç seçkin yazardan etkilendiğini de -teşvik edildiği, aydınlatıldığı ve onaylandığını- gizlemeyeceğim. Bu yazarlar; 1) En geniş ufuklara sahip felsefi hukuk tarihçisi ve **Ancient Law, Village Communities in the East and West, The Early History of Institutions, Early Law and Custom**'ın yazarı olan Sir Henry Maine. Onun ufuk açıcı yorumlarını okurkenki tek pişmanlığım aile, cemiyet yaşamı ve tüm bu çeşit kurumların tarihöncesi üzerine Bachofen'in **Anaerki**'sinden (**Das Mutterrecht**) Morgan'ın **Eski Toplum**'u (**Ancient Society**) ve ötesine dek, kimi yazarlarca sunulan sıradışı kavrayışlara insafsızca karşı çıkmasıdır. Yoksa modern koşullar hakkındaki iyimser görüşü sebebiyle ona güveniyorum. 2) 3 ciltlik **Das Deutsche Genossenschaftsrecht** ve **Johannes Althusius** ile pek çok dergi makalesinin yazarı Otto Gierke. Her ne kadar yazılarında bana göre en önemli bakış açısı olan ekonomik bakış açısıyla hiç karşılaşmamış olsam da Gierke'nin bilginliği ve düşünceleri bende her zaman hayranlık uyandırmıştır. 3) Bu en son bahsettiğim ekonomik bakış açısı yönünden en önde gelen ve en derinlikli olan toplumsal filozof Karl Marx'tır (**Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı** ve **Das Kapital**). Tamamen yok etmekten gurur duyduğu sözde ütöpik fantezisi sebebiyle zeki insanlarca bile asla affedilmediği için dikkatleri onun ismine yöneltmekten muthuyum. (Bir düşünürün faal işçi hareketlerinde yer alması, eleştirmenleri için sorun değildir. Eğer bunun ahlaksızca olduğunu düşünüyorlarsa onların ahlak dışı eylemlerine kim burnunu sokuyor?) Benim kendi adıma bu genel algıdan çıkardığım sonuç çağdaş anayasa ve gelişmekte olan geleceğin anayasası sosyalist nitelikteyken, uygarlığın doğal, bizim için geçmişte kalmış olan fakat temelinde yatan anayasasının komünist olduğudur. (Tönnies, 2019: 27-29)”*

Tönnies, önsözde de açıkça belirttiği gibi **Gemeinschaft** kavramını Henry Maine'nin “statü toplumu” kavramı üzerine inşa eder. **Gesellschaft** kavramını da Marx'ın ekonomi-politik analizi temelinde şekillendirir. Otto Gierke ise **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** arasındaki geçişliliği tahayyül etmesine yardımcı olur.

Tönnies **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişteki kilit noktayı bireycilikte (**Individualismus**) görür (Tönnies, 1887: xxix). Bireyciliğin gündelik hayattaki etkisinin artması, **cemaatsel (gemeinschaftlich)** ilişki biçimlerinin yerini **cemiyetsel (gesellschaftlich)** ilişki biçimlerine bırakmasında kendisini gösterir. Hızla gelişen sanayileşme ile birlikte toplumsal yapıda oluşan kırılmalar, Fransız İhtilali sonrası

gelişen düşünceler özelinde şekillenen siyasi biçimler ve Aydınlanma düşüncesiyle, Descartes'ın **cogito**'su, Kant'ın **sapere aude**'si ⁴⁴(bilmeye cüret et!) ile, güç kazanan yeni birey fikri Tönnies'in **Gesellschaft** toplumunu analiz ederken eleştirdiği bireyi hazırlayan diğer tarihsel gerçekliklerdi. Tönnies, yeni bireyin içerisinde bulunduğu toplumun dinamiklerinin onu deruni bir yabancılaşma haline sürüklediğini düşünüyordu. Bu düşüncesini ise **Gesellschaft** analizini büsbütün ona atıfla kurduğu Marx'ın **Das Kapital**'i merkezli olarak geliştirmişti. Tönnies üzerine yazılan **The Alienation of Modern Man: An Interpretation Based on Marx and Tönnies** (Modern İnsanın Yabancılaşması: Marx ve Tönnies'e Dayalı Bir Yorum) (Pappenheim, 1959) ve **Sociology and Estrangement** (Sosyoloji ve Yabancılaşma) eserleri (Mitzman, 1973) de Tönnies'in yabancılaşma vurgusu üzerinde durmakta ve bu argümanı desteklemektedir.

Tönnies, modern toplum analizinde bireyselleşmenin önemine ulaşır. Artan bireyselleşme Tönnies'e göre yabancılaşmayı da beraberinde getirir. Modern birey bir anlamda yabancılaşmış bir **homo economicus**'tur. Tönnies yabancılaşmanın kökenini ise **Gemeinschaft** ilişkilerinin biçim değiştirmesinde görür. **Biz**'den **ben**'e doğru giden tarihsel çizgi modern bireyi ortaya çıkarır.

Tönnies toplumsal fenomenleri incelerken ilişkisel analizi sıklıkla kullanır. Bu analiz biçiminin doğrudan bir örneği "*İnsanların iradeleri pek çok biçimde etkileşime girer. Bu türden her ilişki karşılıklıdır*" (Tönnies, 2019: 33) cümlesinde bulunabilir. **Gemeinschaft und Gesellschaft**'ta da görüldüğü üzere, toplumsal meseleleri ikiliklerle kavramak onun tarzıdır. Tönnies'in Gemeinschaft analizi yaptığı bölümün epigrafının ise "*Deus ordinem saeculorum tanquam pulcherrimum carmen ex quibusdan quasi antithetis honestavit*" (Tanrı, çağların akışını, zıt görünen şeylerden yarattığı en güzel müzik parçasının büyüsiyle şereflendirdi) olması tesadüf değildir (Tönnies, 2019: 32). Tönnies tanrının zıt görünen şeylerden yarattığı dünyayı zıtlıkları tek analizde irdeleyerek -en azından sosyoloji disiplinde- hakikate ulaşmak ister.

⁴⁴Lat. Bilme cesareti göster. Kant, Aydınlanma nedir makalesinin başında kullanır.

Tönnies'e göre **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** şu şekilde anlaşılabilir (Tönnies, 2019: 34):

*... her türden samimi, rahat ve dışa kapalı birlikte yaşayışlar, topluluk [**Gemeinschaft**] yaşamı olarak anlaşılmaktadır. Toplum [**Gesellschaft**] kamusal yaşamdır, dış dünyadır. İnsanlar toplulukta doğumlarından itibaren iyisiyle kötüsüyle kendilerini halkıyla bağlanmış/birleşmiş bulur. İnsan topluma ise, yabancı bir diyarmış gibi dahil olur. Genç bir adam yoz bir topluma [**schlechte Gesellschaft**] karşı uyarılır, ama dilimizde 'yoz topluluk' diye bir ifade yoktur.⁴⁵*

Almanca kötü, yoz, bozulmuş anlamına gelen **schlecht** sıfatıyla nitelendirdiği **Gesellschaft**, **Gemeinschaft**'ta **a priori** olarak mevcut olmayan bir yakıştırma. Sadece bu nitelendirme ile dahi Tönnies'in yaptığı ikili ayrımında hangi toplum ideal tipine sempati beslediği görülür.

Tönnies'e göre **Gemeinschaft communio totius vitae**⁴⁶ üzerine şekillenen bir yapıdır. Bu birliktelik güdüsünün **Gemeinschaft**'ta mevcut olduğunu ileri süren Tönnies öte yandan ekonominin bulunduğu yerde **Gemeinschaft**'a rastlanamayacağı savında bulunur (Tönnies, 2019: 35). Çünkü ticaret doğrudan **Gesellschaft** ruhuna ilişkindir. **Gesellschaft** geçici ve yüzeysel iken **Gemeinschaft** samimilik ve kalıcılık ifade eder, *“dolayısıyla toplum yapay ve mekanik bir bütün, topluluğun kendisiyse canlı bir organizma olarak anlaşılmalıdır.”* (Tönnies, 2019: 36) önermesiyle Tönnies'in bu ikiliği analizi netleşmeye başlar. Durkheim'da bu ayrım tam tersi şekilde tezahür eder. Durkheim'cı ifade ile, **Gemeinschaft** yapay, **mekanik dayanışma**'yı teşkil eder; **Gesellschaft** ise **organik dayanışma**'yı teşkil eder ve nihai olan odur.

Tönnies çalışmasında psikolojik nüveleri de göz ardı etmediğini belirtir. Bunu irade biçimlerini analiz ederek yapar. Wundt'un yanında doçentliğe hazırlanırken yakından ilgilendiği psikoloji disiplinini böylelikle sosyolojiyle kaynaştırır.

⁴⁵ **Cemaat ve Cemiyet başlıklı** çeviri eserden yapılan alıntılarda kullanılan köseli parantezler **çeviride** belirtilmeyen Almanca orijinal kavramları vurgulamak üzere eklenmiştir.

⁴⁶ **“Communio totius vitae:** “Roma avukatları tarafından genellikle kullanılan bir terim değildir, **communio** bozulmayacak bir ortaklık anlamına gelir. Tönnies'in zihninde bu kavram, Geç Dönem Roma Cumhuriyeti ve İmparatorluğu döneminde boşanma üzerindeki kısıtlamaların çözülmeye uğramasından önceki Erken Dönem Roma yasalarını ifade ediyor olabilir. Öte yandan **societas vitae** Roma yasalarında yer alan bir kavramdır.” (Harris, 2001: 18)

Tönnies **Gemeinschaft** teorisinin “orijinal veya doğal durum”daki [**ursprünglicher oder natürlicher Zustand**]⁴⁷ insanlık ile alakalı olduğu kanısındadır (Tönnies, 1887: 9). Bu görüş özelinde onun **Gemeinschaft** analizinde, toplum sözleşmecilerinden Rousseau’ya yakın olduğu görülür. Tönnies’in Rousseau ile kurduğu ilişki insanların doğal durumda iyi oldukları ve birlikte barışçıl bir şekilde yaşadıkları fikrine dayanması noktasındadır. Rousseau’nun insanın doğasına ilişkin geliştirdiği iyimser fikir Tönnies’in **Gemeinschaft**’ta ideal tipleştirdiği toplum yapısına denk düşer. Rousseau meşhur eseri **Toplum Sözleşmesi**’ne “*insan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur*” önermesiyle başlar (Rousseau, 2014: 30). Rousseau’ya göre insan doğal durumda iyi iken ve barış içerisinde yaşarken devlet adlı siyasi aygıtın ortaya çıkışıyla bu ortam bozulmaya uğrar. Tönnies’in **Gemeinschaft** analizinde gördüğü böyle bir yapıdır. İnsan en ilksel durumunda doğal haldedir ve iyidir. Tönnies’in burada gönderme yaptığı **toplum sözleşmesi** fikridir. Fakat bu sözleşme Hobbes’un bahsettiği, insanı kötü durumundan alıkoyacak **Leviathan** adlı canavarın varlığında somutlaşan sözleşme değildir. Bu, millet olarak nitelendirilebilecek **Gemeinschaft** ile, ortaklaşa değerlerle ifade edilen bir sözleşmedir. Bu toplum yapısında sözleşmenin doğal ve samimi olması hasebiyle daha kalıcı, daha sağlıklı ilişkiler mevcuttur. Tönnies eserlerinde Rousseau’nun ismini doğrudan zikretmese de, Rousseau’nun toplumsala bakışı ile Tönnies’in **Gemeinschaft** teorisi arasındaki benzerlik belirgindir. Tönnies’in insanın doğal durumunu tahayyül ederken Hobbes’tan ziyade Rousseau’cu çizgiye yakın olduğu görülür.

Gemeinschaft teorisine göre bu yapının özünde neler bulunur? Tönnies bunun yanıtını **statü (status)** kavramında arar. **Statü** kendisini en belirgin şekilde aile ve akrabalık kurumlarında gösterir (Tönnies, 2019: 42).⁴⁸ Tönnies **tanistry**⁴⁹ adı verilen

⁴⁷“Doğa durumu” (**natürlicher Zustand**) ifadesi doğrudan toplumsal sözleşmecilere gönderme olarak düşünülebilir.

⁴⁸Tönnies’in topluma bakışı insana bakışı ile yakından ilişkilidir. Buna göre insanın temel yetilerinden olan irade (Wille) de Gemeinschaft-Gesellschaft ikiliğine benzer şekilde iki çeşittir: Wesenwille ve Willkür. Tönnies, Samtschaft isimli başka dile çevrilmesi pek kolay olmayan kavramı da açıklar. Büyük organize olmayan gruplar anlamına gelen Samtschaft’ın örneklerini halk, Hristiyanlık, Katoliklik gibi yapılar olarak verir. Tönnies tüm bu kavramsallaştırmalarının altında yatan yaklaşımın Weberyan ideal tipleştirme olduğunu söyler ve bugünün ailesinin bir Gemeinschaft olduğu söyler (Tönnies, 2000: 337).

sistemden bahseder ve esasında bu sistemle Sir Henry Maine'nin "statü" (**status**) kavramına atıf yapar. Statünün anlattığı otoriteye karşı hürmettir. Tönnies bunu "astların iyiliği için veya onların iradelerine göre uygulanan ve bu yüzden de astlarca kabul edilen üstün bir gücü ben rütbe veya otorite [**Würde oder Auctorität**] olarak adlandırıyorum" (Tönnies, 2019: 52) olarak açıklar. Bu **otorite** ya da **heybet** tipi üç şekildedir (Tönnies, 1887: 15):

- *Yaşın heybeti-otoritesi [**Würde des Alters**]*
- *Gücün heybeti-otoritesi [**Würde der Stärke**]*
- *Bilgelik-in ruhun heybeti-otoritesi [**Würde der Weisheit oder des Geistes**]*

Burada Tönnies sosyoloji literatürüne Max Weber'in sistematik bir biçimde kazandırdığı **otorite (Herrschaft)** tipolojisinin bir benzerini ileri sürer. Tönnies'in yaş ile vurguladığı, Weber'in otorite tiplerinden bir bakıma **geleneksel otorite**'ye, güç ile vurguladığı **karizmatik otorite**'ye, bilgelik ile imlediği ise **rasyonel-hukuki otoritesi**'ye karşılık gelir. Burada önemli olan, Weber'i önceleyecek şekilde bu otorite tiplerinden bahsetmesinden ziyade, statünün önemini vurgulaması ve bunu saygıyla ilişkilendirmesidir. Tönnies aynı zamanda **Würde (otorite)** tiplerini feodal beyleri vurgulayarak feodal düzene atıfla izah eder (Tönnies, 2019: 83).

Tönnies **Gemeinschaft**'ı üçe ayırır (Tönnies, 1887: 54):

1. *Akrabalık (**Verwandtschaft**)*
2. *Komşuluk (**Nachbarschaft**)*
3. *Arkadaşlık (**Freundschaft**)*

Burada Tönnies'in **Gemeinschaft** tanımları günümüz bakış açısıyla Alman coğrafyası ve düşünce dünyası üzerinden değerlendirildiğinde, **akrabalık** Alman milletine ait olma, **komşuluk** Avrupa Birliği fikrine ait olma, **arkadaşlık** ise Alman düşünce dünyasında Goethe'den başlayan çizgiyle gelen tarihsel süreçte entelektüel birlik anlayışı olarak yorumlanabilir. Bu yorum esas alınrsa, Tönnies'in arkadaşlık ideal tipi sosyolojik anlamda bir **Denkergemeinschaft** (Düşünürler Topluluğu)

⁴⁹ "Bir lordun ölümünün ardından, yerine, doğrudan en büyük oğlunun değil, en yaşlı ve en kıymetli erkek akrabasının seçildiği sistem. İrlanda, Galler ve İskoçya'da yaygındı. Ç.N" (Tönnies, 2019: 47) Hanedanın en yaşlı erkek üyesinin yönetime geçtiği bu veraset rejimi Osmanlı'da "ekber ü erşed" olarak ifade ediliyordu.

fikrini anımsatır (Mitzman, 1973: 65). Tönnies'in sosyolojisinde ideal tiplerle inşa etmeye çalışması kendisini gündelik hayat bağlamında da göstermiştir. 1800'lerin sonunda Düşünürler Topluluğu fikrinde kurmak istediği bir tür entelektüel **Gemeinschaft**'tır. Lakin bu girişimi başarısız kalır (Mitzman, 1973: 65). Dönemin siyasi ve toplumsal dönüşümleri bir **Gemeinschaft** idesinin zeminini geçersiz kılmıştır. Bu sebeple paralel 1909 yılında kurulan **DGS** (Alman Sosyoloji Derneği) **Gemeinschaft**'ın yerini **Gesellschaft**'a bıraktığının simgesel göstergesidir. **Deutsche Gesellschaft für Soziologie**'de ifade edilen **Gesellschaft** bugünkü anlamıyla dernek, cemiyet kelimelerini karşılar. Bu oluşum **Gemeinschaft für Soziologie** olmamıştır; çünkü toplum Tönnies'in de deyimiyle yabancı bir diyara gidercesine **Gesellschaft**'a doğru girmektedir (Tönnies, 1887: 4). Amerikalı sosyolog Wright Mills'in bahsini ettiği sosyolojik tahayyülün kişisel hayat ile toplumsal tarih arasında kurduğu ilişkiye benzer şekilde, Tönnies'in tahayyül ettiği arkadaşlık ideal tipiyle, kuruluşunda bulunduğu ve ilk başkanlığını üstlendiği **DGS** arasında ilişki kurulabilir.

Gemeinschaft ailenin toplum düzleminde temsiline benzer ve muhtevasında doğallık ön plandadır. Tönnies bu ifadeyi “topluluk [**Gemeinschaft**] gerçekliğinin evrensel ifadesi olarak aileden devam eder.” (Tönnies, 2019: 69) cümlesiyle olumlar. Maine'nin “statüden sözleşmeye” (**from status to contract**) geçişinden esinlenerek geliştirir. “Hukuki sözleşmeler [**Vertrag**] ve kontratlar yapay olarak inşa edilmiş veya kabul edilmiş anlaşma biçimleridir.” (Tönnies, 2019: 67) ifadesi Maine'nin ayrımının **Gemeinschaft-Gesellschaft** analizine uyarlanması örneğidir.

Tönnies'in, 1887 yılında **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserinin alt başlığında komünizm ve sosyalizm ifadelerine yer vermesinin gerekçesi, bu iki ideal tipi iki siyasi yönetim biçimiyle özdeşleştirmesinden ileri gelmektedir. **Gemeinschaft** yaşamı ile ortak mülkiyet kullanımını esasına dayalı olan komünizm simgelenmektedir (Tönnies, 2019: 70).⁵⁰ **Gemeinschaft** yaşamı doğrudan doğa ile kurulan ilişkiyle meydana gelir, bu ilişki tarla ve ev ile gerçekleşir (Tönnies, 1887:

⁵⁰Gierke'den tırnaksız atıfla kurduğu paragrafı Tönnies “Dolayısıyla ortak yaşamın anayasası hane ekonomisine dayanmaktadır, yani komünisttir.” cümlesiyle tamamlayarak bu savı güçlendirir (Tönnies, 2019: 91).

29). Tönnies **Gemeinschaft**'ı **aile** ile birlikte **hane** ile de ilişkilendirir. Ona göre **hane** üzerine çalışmak **Gemeinschaft** üzerine çalışmaya denk düşer (Tönnies, 2019: 74). Burada **oikos** ve **polis** tartışması önem kazanmaktadır. Çoraklı'ya göre oikos:

“(...) Yunan'da hayat bu oikos etrafında döner. Ama oikos yalnızca koruyucu bir sığınak değil, aynı zamanda bütün maddi ve manevi ihtiyaçların karşılandığı; ahlâki değerlerin, sorumlulukların, toplumsal ve dinsel ilişkilerin hayata geçirildiği yerdir. Tek başına oikos kelimesi yalnızca kan bağıyla birbirine bağlı aileyi değil, evin tüm fertlerini, bütün mülkiyeti, hatta bütün maneviyatı temsil eder. (Finley, 67) (Çoraklı, 2008: 25)”

Grek dünyasında **oikos (hane)** toplumu birleştiren birer **monad** gibidir, toplumun yapı taşıdır. Haneler bir anlamda Eski Yunan'da şehir anlamına gelen **polis**'leri oluşturur. Tönnies'ci ifade ile **Gemeinschaft oikos**'u anımsatır. Tönnies **hane**'yi **Gemeinschaft** ile eşleyerek organik hayat hücrelerine benzetir (Tönnies, 1887: 30). Ona göre üç tip **hane (Haus) vardır**. (Tönnies, 1887: 34):

1. Soyutlanmış-İzole Ev [*isoliertes Haus*]
2. Köyde Kurulmuş Çiftlik [*Bauernhaus im Dorfe*]
3. Kentsel Ev [*städtliches Haus*]

Tönnies hane içi ekonomik yapılanmayı, **iş bölümü**'nü vurgulayarak **Gesellschaft** analizine geçişi hazırlar. **Gesellschaft** analizi tamamen ekonomik ilişkilere dayalı bir kurguya ait olacaktır. **Gemeinschaft** ilişkisinin özünde karşılıklı anlayış mevcuttur. **Gemeinde** (tebaa) ve **Herr** (lord) arasındaki ilişki de bu türlü karşılıklı anlayışa dayanır (Tönnies, 1887: 39). Tönnies hane analizini bir adım daha ileri taşıyarak kavramı kent ile ilişkilendirir. Tönnies'e göre “*kasaba veya şehir, kendi kendine yetebilen bir hane, toplu biçimde yaşayan bir organizma*”dır (Tönnies, 2019: 92). Bu bakış açısından onun **Gemeinschaft**'ı **hane** ile pekiştirdiği görülür.

Tönnies sanat [**Kunst**] ile zanaatı [**Handwerk**] eş düzeyde görmesi **Gemeinschaft** analizinde de sıklıkla görülen toplumcu bakışını ortaya çıkarır (Tönnies, 2019: 93). Ona göre sanat veya zanaat ilkin toplum ya da topluluk ile ilgili bir faaliyettir. Bu önermesinden sonra Tönnies **Gesellschaft** analizine hazırlık yapar ve “... fakat şehir hayatında insanlar geleneğe daha az sarılır. Yaratma arzusu üstün gelir” (Tönnies, 2019: 93) fikrini öne sürer. Buradan da anlaşılacağı üzere Tönnies bireysellik ve yaratıcılık mefhumunun gözlemlenebileceği sanat gibi bir olgu üzerinden bireyselleşmeyi gözlemler. Tönnies bu noktada eleştirilebilir. Şehir

hayatında insan geleneğe daha az sarılabileceği gibi, tersi bir durum da söz konusu olabilir. Hemşeri dernekleri bu duruma örnek verilebilir. Tönnies **Gemeinschaft** analizini loncalar-şehir üzerinden akıl yürütmeye tamamlar. Ona göre loncaların dinî bir **Gemeinschaft** olması gibi, kentin kendisi de dinî bir **Gemeinschaft** ifade eder (Tönnies, 2019: 95).

Birey, kendisini bir topluluk içerisinde anlamlı hissetmeye meyillidir. **Gemeinschaft** da böylesi bir aidiyet hissi sağlama vasfına sahiptir.

Tönnies'in **Gemeinschaft**'a bakışı Marksist terminolojide sıklıkla kullanılan **sınıf bilinci** ile irdelenmeye değer. **Gemeinschaft**'ta Tönnies birlik (**Bund**) halini vurgular. "*Schmalenbach doğal birliği temsil eden cemaatin karşısına **çoşkusal Bund**'u yerleştirdi. (...) Kilise cemaattir [**Gemeinschaft**], mezhep ise birlik [**Bund**]*" (Aron, 2017: 30) Aron'ın ifadesinden anlaşılacağı üzere Tönnies'in birlik hali Schmalenbach'inkinden ayrılır. Tönnies, **birlik**'ten bilinç düzeyine anlam oluşturur. Biz aidiyeti, biz olmanın bilinci olarak nitelendirilebilir bu birlik hali. Fakat Herman Schmalenbach'ın **çoşkusal birlik** anlayışı olağanüstülük barındırır, gençlik hareketleri ve Nazi hareketiyle kolaylıkla ilişki kurulabilir, bunları anlamayı daha kolaylaştırır. Schmalenbach'ın birlik'inde doğallık yoktur, ortak çıkar doğrultusunda kurulmuş ilişki ağı mevcuttur. Oysa Tönnies'inkinde doğallık, kendiliğindenlik mevcuttur.

3.4 Tönnies'in Gesellschaft Analizi

Tönnies **Gesellschaft** analizine **Gemeinschaft** kıyaslamasıyla başlar. Ona göre (Tönnies, 2019: 98): "*Toplum [**Gesellschaft**] teorisi, topluluk [**Gemeinschaft**] teorisinde olduğu gibi birbiriyle barış içerisinde yaşayan, fakat bu defa temelden bağlı olmayan, aksine birbirinden temel olarak ayrı bir insan grubu [**ein Kreis von Menschen**] inşa eder. Toplulukta [**Gemeinschaft**'ta], birbirlerini ayıran her şeye rağmen bir arada kalırlarken, toplumda, birbirlerini bağlayan her şeye rağmen ayrı kalmaktadırlar.*"

Gesellschaft içerisinde insanların barış içerisinde yaşamalarının temel dayanağı **sözleşme**'dir. Tönnies'in, insanların "birbirlerini bağlayan her şeye rağmen ayrı" kalmalarına yaptığı atıf, **Gesellschaft** analizinde Hobbes'cu yaklaşımı esas almasından ileri gelir.

Tönnies **Gesellschaft** analizinde Karl Marx'ın "mübadele değeri" (**Tauscheswert**) ve "kullanım değeri" (**Gebrauchswert**) kavramlarını uzun uzadıya, atıf yapmadan anlatır. Burada Tönnies, Alman sosyolog Georg Simmel'in kendine has şekilde sistematik hale getireceği **Para Felsefesi**'ne benzer değerlendirmeler yapar. Tönnies bir metanın değer görmesi için toplumsal düzlemde onun arzulanması gerektiği savını ileri sürer (Tönnies, 2019: 103). "Her mal bir ölçüde paradır ve paraya ne kadar çok benzerse, yani ne kadar tedavüldeyse o kadar iyi bir maldır. Toplum [**Gesellschaft**] kendinin soyut bir versiyonunu, bir takas değeri biçerek dolaşıma soktuğu kağıt para biçiminde üretir." (Tönnies, 2019: 107-108) önermesi Tönnies ile Simmel arasındaki geçişkenliği gösteren bir örnektir.

Tönnies **Gesellschaft**'ın işleyişinde sözleşmenin (**contract**) önemini vurgular (Tönnies, 2019: 109). Ona göre **Gesellschaft** geleneksel takasa dayalı ticaretten ziyade sözleşmeye dayalı ve hukuk ile garanti altına alınmış ekonomik ilişkiler ağının toplumdur. Bu modern toplumda en önemli araç paradır. Para toplumun bilincinde arzu nesnesidir ve arzulandığı ölçüde metalaşır, metalaştıkça toplum için vazgeçilmez olur. Nitekim Tönnies, paranın toplum tezahüründeki bu yerini sağlamlaştırması, Mitzman ve Pappenheim'in da eserlerinde tartıştığı üzere, bir yabancılaşma haliyle birlikte gerçekleşir. Tönnies paranın sembolik gücünün hukuksal açıdan garanti altına alınmasının tahvil [**Obligation**] ile mümkün kılındığını söyler (Tönnies, 2019: 104). Sadece bir kağıt parçası olan para, hukukun varlığı ile birlikte somut değer halini alır. Böylelikle modern toplumda soyuttan somuta doğru ilerlemeyi hukuk gerçekleştirir. Para toplum nazarında somut değerini güçlendirdikçe **Gemeinschaft**'ta olan bazı değerler de anlam yitimine uğrar. Bunların başında gelenek (**Herkommen**) ve âdet (**Sitte**) kavramları gelir (Tönnies, 1887: 60).⁵¹ Tönnies bu dönüşümü gerçekleştiren hukukun varlığının kökenin doğal hukukta (**Naturrecht**) bulur. Hobbes üzerine yoğunlaması da bununla ilgilidir. Ona göre doğal hukuk **Gesellschaft**'taki hukuk nosyonunun temelidir (Tönnies, 2019: 118).

⁵¹ Tönnies'in yaptığı analize göre, **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişte beliren iki önemli kavram **bireyselleşme** ve **paradır**.

Tönnies **Gesellschaft**'ı Adam Smith'ten yaptığı alıntıyla “herkesin tüccar olduğu” (**jedermann ein Kaufmann ist**) bir toplum olarak tanımlar. Bu değerlendirmesi Simmel'in sosyolojik-felsefi modern toplum okumasına yakındır. Tönnies analizinde **Gesellschaft**'ı sivil toplum [**bürgerliche Gesellschaft**] ya da ticari takas toplumu [**Tauschgesellschaft**] olarak tanımlar (Tönnies, 2019: 118). Tönnies takasın (**tauschen**) toplum nazarında ivme kazanmasını, bireyselleşme fikrinin gelişmesine bağlayarak **Gesellschaft**'ı oluşturan itici güçlerden birisi olarak görür.

Tönnies, **Gesellschaft** tahayyülünde Hobbes'cu bir yaklaşımı temel aldığı sezilmesine rağmen **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserinde “(...) herkesin herkese karşı açtığı ve büyük bir düşünürün genel olarak insan ırkının doğal durumu olarak gördüğü savaşın bir tasviri olduğundan yakınmıştır.” diyerek Hobbes'a ismini zikretmeden sadece bir kere atıf yapar (Tönnies, 2019: 120). “Büyük bir düşünür”le kastedilen İngiliz filozof Thomas Hobbes'tan başkası değildir. Hobbes'un **Leviathan** olarak nitelendirdiği devlet aygıtını Tönnies **Gesellschaft** ile eşit görür (Tönnies, 2019: 122). Dahası **Gesellschaft**'ın ilerlemesini hane ekonomisinden ticaret ekonomisine geçişte görür ve bu yeni toplum yapısında ortaya çıkan kapitalist sınıfa, Marksist terminolojiyle burjuvaziye gönderme yapar (Tönnies, 2019: 123). Tönnies burjuva sınıfını şöyle tanımlar:

*“Çifte takasla arttırılabilecek paranın sahibi olan tüccarlar ve sermayedarlar [kapitalistler]⁵² toplumun doğal efendileridir. Toplum [**Gesellschaft**] onlar uğruna var olmaktadır. Toplum içerisindeki, kapitalist olmayan herkes ya cansız araçlar gibidir -ki bu tam olarak köleliğin özüdür- ya da yasal olarak bir hiçlerdir. Akılcı seçim yapma yetisinden yoksun farz edilirler ve dolayısıyla sistem içerisinde geçerli sözleşmeler yapmaktan acizdirler. (...) Öte yandan köleler 'kişi' olarak, seçim yapacak, metaları değiş tokuş edecek ve sözleşmeler yapacak güce sahip özgür ve bilinçli varlıklar olarak görülebilir. Bu da onların toplumun kendisinin ve uzlaşmalarının öznelere olduğu anlamına gelirdi ki, aslında böyledir de. Doğal hukuk (...) Dolayısıyla da herkes kendi faaliyetini bir metaya dönüştürüp satabilir. Bir vaaadin, yani bir sözleşmenin nesnesi yapabilir. Bu evrensel ve kaçınılmaz özelliklerin her insanın doğasında mevcut olduğunun kabulü yasal köleliği anlamsızlaştırır ve köleliğin kaldırılmasına yol açar” (Tönnies, 2019: 132-133).*

⁵² Tönnies'in Almanca'da **Kapitalist** diye nitelediği toplumsal sınıf Türkçe tercümede “sermayedar” olarak çevrilmesine rağmen, buradaki alıntılarda kelimenin aslına ve oturmuş anlamına uygun olarak “kapitalist” ifadesi kullanıldı.

Burjuva sınıfının arzuladığı nesnelere, Marx'ın ortaya koyduğu üzere, para ve emektir. Para ve emek ise doğrudan sermaye ile nitelenebilir. Tönnies'e göre kapitalistin arzu ettiği sermayedir. Ona göre işçinin emeği de sermayeye dahildir (Tönnies, 2019: 134). İşçilerin emeklerini sermayeye dönüştürüp **Gesellschaft** içerisinde dolaşıma sokması, Tönnies'e göre emeği metaya dönüştürüp serbest piyasada somutlaştırma anlamına gelir. Tarihsel olarak kölelik kalkmıştır, Tönnies'in yaşadığı yıllarda arkaik kölelik şekil dönüşümüne girmiştir. Bir anlamda beden sömürüsü, kendisini kapitalist düzenekte emek sömürüsüne evrilerek devam eder. Eski köle yeni işçidir, zincirleri yoktur; ama kendi iradesi ile emeğini işverene satarak veya kiralayarak eski düzenin aldığı yeni biçimde nesneleşir, *“bu para karşılığı emek satışı onları sözde bir çeşit tüccar yapar”* (Tönnies, 2019: 134).

Tönnies daha önce soyut paranın somutlaşmasında tahvilin önemini vurgulamıştı. Tahvilin önemi vurgusunu tartışmasına yeni bir değişken ekleyerek geliştirir. Ona göre para soyuttur, fakat arazi ve hammadde somuttur. Bu sebepten “hem bireyin hem de toplumun araziye özel bir zenginlik ve sermaye çeşidi olarak ele almaya başlaması”nı “büyük bir kavramsal gelişim” olarak görür (Tönnies, 2019: 138). Tönnies'e göre sadece hukuk, tahvil ve arazi gibi kavramlar modern toplumu ortaya çıkarmamıştır. Bu yeni yapının belirginleşmesinde teknolojinin ilerlemesi de etkili olmuştur (Tönnies, 2019: 143).

Tönnies analizine Marksist terminolojiyi kullanarak devam eder. Ona göre emek **metaya (Waare)** eşittir, kapitalist ilişkide ise **metanın** dolaşımında olmasından açığa çıkan **kâr'a** yani **artı değer'e (Mehrwert)** odaklanılır (Tönnies, 2019: 148-151).

Tönnies, kapitalist ilişkileri soyutluk-somutluk ikiliği üzerinden kavramaya çalışır. *“Bir meta (...) onu yeniden satmak amacıyla ona sahip olmak isteyen biri tarafından arzu edildiği ve satın alındığı zaman mesele çok başka bir hal almaktadır”* Tönnies'e göre kapitalist kâr maksimizasyon mekanizmasının ve kâr arzusunun sınırsızlığı kapitalist ilişki biçiminde bir kırılmaya yol açar. Tönnies burada söz konusu **arzunun** ve Marksist terminolojideki **mübadele değerinin** altını çizer (Tönnies, 2019: 155). Bahsi geçen “yeniden satma” ve metanın arzulanması **meta fetişizmi** kavramını ortaya çıkarır. Yabancılaşmış bir toplumda meta fetişizmine her zaman protokolden yer ayrılmıştır.

Gerçekten de Tönnies **Gesellschaft** hayatını “kapitalist sınıfın başrolde olduğu üç perdeli bir oyun” olarak tasvir eder (Tönnies, 2019: 168):

1. *Emeğin satın alınması,*
2. *Emekten faydalanılması,*
3. *Emeğin (ürünlere eklenen değer biçiminde) satılması*

Bu analogi ile Tönnies’in **Gesellschaft**’a bakışı tamamen berraklaşır. Emeğini kendi rızasıyla satabilen işçi sınıfı Tönnies’e göre yarı özgür konumdadır (Tönnies, 2019: 169). Burada Tönnies’in işçi emeğini satılabilir meta olarak kabul ettiği bakış açısı emeğin kiralanabilir bir meta olduğu katkısıyla geliştirilebilir. İşçi emeğini kiralar, onu tıpkı arazi ve hammaddede olduğu gibi, yeniden üretim sürecine sokar. Dolayısıyla, işçinin sağlığına ve fiziğine bağlı olan hammaddesi, emeği, arazi gibi sınırsızlıkla sınanır.

3.5 **Gemeinschaft-Gesellschaft Ayrımına Yaklaşımlar**

Tönnies’in **Gemeinschaft**’tan **Gesellschaft**’a geçişe ilişkin analizi, Lacan’ın çocuk benliğinin 6-18 ay arası gelişimine ilişkin yaklaşımı üzerinden düşünülebilir (Lacan, 2017). Bu gelişim sürecinde bebeğin annesinden farklı bir beden olduğunu fark etmesiyle benlik oluşmaya başlar. **Gemeinschaft**’taki aidiyet anne ile bütünlüşmekken, **Gesellschaft** anneden ayrı bir beden olduğunu algılayan bebeğin bireyselleşmesini ifade eden “ayna evresi”ne denk düşer. **Gemeinschaft**’tan farklı bir “beden” olduğunu fark eden toplum, **Gesellschaft**’ta kendini bulur. İlişkiler ağında yaşanan bu değişim travma yaratır. Lacan’a göre bebek, annesinden farklı bir beden olduğunu anımsamasıyla **eksik**’in farkına varır. Ömrü boyunca peşini bırakmayacak **eksik** ile yaşayacaktır artık. Tönnies’e göre de **Gesellschaft**’ın içerisinde bulunan toplum, kendi **eksik**’inin farkına varır ve **Gemeinschaft**’ı anımsarken Lacan’ın bebeğinin yazgısına tabi olur. Tönnies’in **Gemeinschaft** ile **Gesellschaft** arasında kurduğu sınırın keskinliği kendisini “toplumsallaşma” (**socialization**) sürecinde de belli eder. **Gemeinschaft**’ta ve **Gesellschaft**’ta iki farklı toplumsallaşma süreci yaşanır. **Gesellschaft**’ta bu yapay ve **meta** temelli iken **Gemeinschaft**’ta doğal ve anlam temellidir.

Gemeinschaft ve **Gesellschaft** kavramları aynı toplumun sahip olduğu iki ayrı dayanışma tipi olarak da ele alınabilir. Tönnies’in ayrımı bir bağlamda

çizgisel/evrimsel tarih anlayışına uygundur. Tönnies, kitabın başlarında “yabancı bir diyara gider gibi” **Gemeinschaft**’tan **Gesellschaft**’a gittiğimizden bahseder. Bu onun evrimsel bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Spencer ve evrimci sosyal bilimcilerin Tönnies üzerindeki etkisi burada kendini belli eder. Bu ikilik Durkheim’ın **mekanik-organik dayanışma** ikiliğini anımsatmaktadır. Durkheim’a göre mekanik dayanışma cezalandırıcı hukuk ile birlikte mevcut olan modern öncesi toplumlarda görülür. Bireyler **gelişmemiş iş bölümü** nedeniyle birbirine tutkun vaziyette değillerdir. Organik dayanışmada ise tersi durum söz konusudur; **gelişmiş iş bölümü** ve onarıcı hukuk anlayışı yaygınlaşmıştır. Bireyler bir vücudun organik parçaları gibi bir arada uyum ve yardımlaşma içerisindedir (Durkheim, 2018). Tönnies ile Durkheim arasında fark Tönnies **Gemeinschaft** dayanışmasını organik ve toplum için daha yararlı, **Gesellschaft** dayanışmasını ise yapay ve mekanik olarak nitelerken; Durkheim **mekanik dayanışmayı** toplum için yararsız, daha net bir ifade ile geri kalmış bir toplum tipolojisine denk, **organik dayanışmayı** ise daha ilerici bir toplum tipolojisine ait görür. Tönnies ile Durkheim arasındaki bu ayrım, Tönnies’in pre-modernlik savunucusu, modernlik eleştirmeni safında yer almasından kaynaklanmaktadır. Durkheim ise modernlik safında yer almaktadır. Tönnies’i dönemin sosyoloji düşüncesinde özgün kılan noktaların başında bu husus gelmektedir. Dönemin sosyal bilimcileri değişmekte olan toplumu analiz ettiklerinde modernliğin ayak seslerine kulak verip onun önemini vurgulayan eserler ortaya koymuş, yeni toplum anlayışını olumlamışlardır. Bunların en belirgin örneği modernliği olumlayan Durkheim’ın sosyolojisidir. Modernliğin eleştirmeni olarak nitelenen Tönnies ise aynı zamanda bir muhafazakar ve statükocuydu. Modernliğe yönelik eleştirisinin gelişiminin arka planında en büyük etkinin sahibi Alman felsefeci Friedrich Nietzsche’ydi.

Gemeinschaft-Gesellschaft ikiliği **yapı-fail, toplum-birey** ve **kolektivizm-bireycilik** tartışmaları bağlamında da okunabilir. Bir tarafta **Gemeinschaft** dayanışması içerisinde bulunan birliktelik güdüsü, diğer tarafta artan “bireycilik” (**Individualismus**) ile gelişen birliktelik güdüsü bulunmaktadır. **Gemeinschaft** geleneksel toplumu imlerken, **Gesellschaft** modern toplumu göstermektedir. Her ikisinin de kendine özgü mekanizmaları mevcuttur. **Gemeinschaft**’ta bireycilik

yokken, **Gesellschaft**'ı var kılan bireyciliğin mevcudiyetidir **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişi mümkün kılan **bireycilik**'tir.

Bireycilik **sapere aude** çizgisinin devamında ortaya çıkmıştır. İronik biçimde Almanya'nın siyasal ve toplumsal bağlamda birliğe ulaşması bireycilik vasıtasıyla mümkün olmuştur. Daha net ifade ile bireyciliğin önünü açtığı modern toplum Almanya özelinde birliktelik güdüsüyle hareket ettiğinde toplumsal refaha ulaşmıştır. Bireycilik tartışması bağlamında Almanya ve Fransa'da iki isim öne çıkmaktadır. Immanuel Kant ve Rene Descartes. Kant'ın **saf aklı (die reine Vernunft)** ve Descartes'in **cogito**'su belki de tarihte Almanya ile Fransa'nın mutabakata vardığı ilk konu **birey** olmuştur.

Tönnies'in tarihsel iki ideal tipi tartışılan bağlamda daha anlamlı hale gelmektedir. Avrupa tarihinde Antik Grek, Roma, Ortaçağ ve Rönesans-Aydınlanma dünyaları çizgisinde sırasıyla aristokratik, oligarşik, monarşik ve demokratik yönetim biçimleriyle şekillenen toplum tipolojisi üzerinden bakıldığında **Gemeinschaft** dayanışması ile **Gesellschaft** dayanışması arasındaki ayrım berraklaşacaktır. Antik Grek, Roma ve Ortaçağ dünyasında modern anlamda **Gesellschaft** içerisinde yaşayan bir birey anlayışından bahsedilemeyecektir. Modern anlamdaki birey ilk kez Rönesans ve Aydınlanma fikrinde kendini göstermiştir. Tönnies'in **Gemeinschaft**'ı Ortaçağ'daki **tebaaya** da **lordlara** da uygun düşmektedir. **Gesellschaft**'ı geliştiren bireycilik ise Aydınlanma çağı olarak nitelenen zamanlardaki **cogito** ve **Vernunft** vasıtasıyla yeşeren tasavvura denk gelmektedir.

Tönnies'e göre **Gemeinschaft-Gesellschaft** ayrımının temelinde iki irade tipi arasındaki fark yatar. Doğal irade insanın biyolojik özelliklerinde kendini gösterirken seçim iradesi düşüncenin bir ürünüdür (Tönnies, 2019: 174). Tönnies'in irade tipi analizinde konunun biyolojik ve psikolojik temelli irdelendiği, görülmektedir. Tönnies insanın biyolojik özelliklerinden gelen irade tipini **Gemeinschaft**, psikolojik özelliklerinden gelen irade tipini ise **Gesellschaft** ile ilişkilendirir. Bu irade tipleri toplumsal ilişki tipleriyle ilişkilendirildiğinde yeniden sosyolojinin alanına girilmiş olur. Tönnies'e göre doğal iradenin üç biçimi olan arzu, alışkanlık ve hafıza toplum yaşamında kendisini gösterir ve **Gemeinschaft** ilişkilerini şekillendirir.

Gemeinschaft-Gesellschaft ayrımı son olarak doğal hukuk düşüncesi ile ilişkisi üzerinden değerlendirilebilir. İnsan birlik'in (**Einheit**) öznesi ve nesnesidir

(Tönnies, 2019: 313). Hem bir birliğin aktif üyesidir hem de pasif üyesidir. Bu birlik fikri Tönnies'e göre doğal köklerden gelir. Bu kökler de doğal hukuk (**Naturrecht**) kavramında anlamını bulur. **Gemeinschaft und Gesellschaft** incelendiğinde şu tablo çıkarılabilir (Tönnies, 1887):

Topluluk (Gemeinschaft)	Toplum (Gesellschaft)
Doğal İrade	Akılcı İrade
Öz	Kişi
Mülkiyet	Servet
Toprak	Para
Aile Hukuku	Borçlar Hukuku

TABLO 1: TÖNNIES'İN TEMEL KAVRAMLARI

Tönnies İngiliz hukukçusu Maine'den aldığı **statü**'den **sözleşme**'ye (**from status to contract**) geçişi (Tönnies, 2019: 336) modernleşmenin habercisi olarak değerlendirir. Bu geçiş hukuk biçimini ve dolayısıyla toplum biçimini dönüştürür. Bu yönüyle iki toplum tipi olarak **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** bir yandan iki irade tipiyle özdeşken, bir yandan da iki hukuk tipine denk düşer.

Doğal hukuk doğrudan toplum felsefesiyle ilintilidir. Toplum felsefesi de kendisini güçlü şekilde toplumsal düzen arayışında gösterir. Hobbes, Rousseau, Locke gibi isimler toplumsal düzeni aramaktadırlar. Toplumsal sözleşme ideal tipi burada aranılan toplumsal düzenin insanlar arasında “görünmez” şekilde taahhüt edilmesidir. Ortaya çıkan soru şudur: “Doğal hukuk ile sosyoloji arasında nasıl bir ilişki/bağlantı mevcuttur?”

Bu sorudan çıkarılacak pek çok önerme bizi Tönnies'in Hobbes'ta bulduklarına ve onun Hobbes üzerine odaklandıktan sonra ürettiği çalışmalarda böylesine bir toplumsal düzen gayesini sosyoloji perspektifine nasıl entegre ettiğine götürecektir. Yaygın görüşe göre sosyoloji, içerisinde bulunduğu zamanın ruhunun neticesinde ortaya çıkmıştır ama bu ortaya çıkış bir anda olmamıştır. Onu hazırlayan birçok tarihsel koşul mevcuttur. Toplum sözleşmecileri de bu tarihsel bağlamda sosyolojiye yakın bir çizgidedir. Bu yakınlık topluma yaklaşma biçimlerinden ileri gelmektedir.

Bir an için 1600'lere gidelim. **Leviathan: Bir Din ve Dünya Devletinin İçeriği, Biçimi ve Kudreti** başlıklı kitabının ithaf kısmını “*en aciz ve itaâtkar*

kulunuz” şeklinde imzalayan Thomas Hobbes’un krallar, tiranlar ve savaşlar tarafından anlamlandırılan dünyasında salt bir “toplum düzeni”nden bahsetmek mümkün müdür? “Toplum”u Durkheim’in öne süreceği üzere bireylerden üstün bir konuma yerleştirmek ihtimal dahilinde midir? Kral ve soylulardan oluşan “bireyler”in hiyerarşide “toplum”un üstünde bulunduğu şartlarda, 1800’lerde sosyoloji disiplininin kurumlaşması beklenemezdi. “En itaâtkar kul”un, kulu olduğu değerleri toplumdan aşağı tutması imkansızdı. O tarihlerde sosyoloji kurumsal olarak mevcut olmasa da toplumsal koşullar değişmeye başlıyordu ve Hobbes Tönnies’in **Gesellschaft** analizini besleyecek tasvirler yapabilmişti.

Rousseau felsefesiyle birlikte toplumun bireyler tarafından şekillendirilebileceği durumu görülmektedir. Rousseau’nun tecrübe edemediği ama ideallerinin kanlı canlı şekilde Fransız İhtilali ile birlikte yaşadığı bu durum kendisini topluma karşı söz söyleme hakkına bırakır. Kamusal fikri Tönnies’in çalışmalarında ayrıcalıklı bir yer işgal eder. En büyük çalışmalarından birisi olan **Kritik der öffentlichen Meinung**’da (Kamuoyunun Eleştirisi) irdelediği kamusal akıl 1789 ile birlikte saygıdeğer bir konuma erişmiştir. Bunun bedelini ise tarihsel olarak **monarklar** ödemiş, “*efendim en itaâtkar kulunuz sizi giyotine götürüyor*” cümlesi her kralın korkulu rüyası olmuştur. Eski “itaâtkar kullar” tanrılarına (“**lord**”larını) boyun eğdirerek sosyoloji disiplininin gelişini müjdelemiştir. Bu geliş toplumu bütün değerlerden üstün tutma fikriyle ilişkilidir. “**Cogito ergo sum**” gerçek anlamda böyle bir toplumda varlığını bulacaktır: “Düşünüyorum, o halde (böylesi bir toplumda) varım.” Düşünmenin referans aldığı nokta kamusal alandır. Kant (1724-1804)’ın yaptığı **kamusal akıl (öffentliche Vernunft)**-**özel akıl (private Vernunft)** ayrımıyla çizdiği kamusal-özel sınırını esasında Kant **monark**’ın etki alanı olarak belirlediği söylenebilir⁵³. Bu sınır, kamusal alanda **kamusal akıl**’ın söylediğine, yani **monark**’ın, kralın, sadık olmayı içerisinde barındırır.

Kant’ın içerisinde bulunduğu koşullarda başka bir çıkış yolu olmasa da, kamusal akıl 19. yüzyılda prangalarından kurtularak özgürlüğe kavuşmuştur. Fakat

⁵³ “Aydınlanma Nedir?” makalesinde Kant içerisinde yaşadığı çağın Aydınlanma veya Frederick çağı olarak gördüğünü belirtir. Kant bu ifadesi ile kamusal alanın kralın iradesi altında olduğu mesajını verir.

tarihsel koşullara bakıldığında, prangalarından kurtulan bireyi yeni zincirlerin beklediği görülmektedir. “*Dünyanın proleterlerinin zincirlerinden başka kaybedecek hiçbir şeyi yoktur.*” (***Die Proletarier dieser Welt haben nichts zu verlieren als ihre Ketten***). Marx’ın bu edebi özdeyişinde imlediği yeni dünya düzeninin mevcudiyeti de Tönnies’in zihnini epey meşgul etmiştir.

3.6 Tönnies’e Göre Toplumun Temeli: Kamuoyu, Örf ve Aile

Tönnies **Kritik der öffentlichen Meinung** (Kamuoyunun Eleştirisi) kitabını arkadaşı Karl Rohte’ye (1848-1921) adamıştır. Tönnies hem **Die Sitte** hem de **Kritik der öffentlichen Meinung** (Kamuoyunun Eleştirisi) eserlerine yoğun bir etimoloji analiziyle başlar.

Meinung ifadesi Sanskrit’te **man** kelimesiyle kullanılan “bilincinde olmak” anlamındadır. Kelimenin kökeni **manyati** fiilinden gelmektedir. Tönnies **Kritik Der Öffentlichen Meinung** eserinin etimoloji bölümünde yaptığı bu ayırım ile Tönnies’in kelimelerin kökenleriyle toplumsal gerçeklikteki anlam arasında ilişkiselliğe odaklandığını gösterir. Tönnies daha sonra **man**, **meinen** kelimeleri üzerinden **ben**’in tanımını yapar. Bu ayırımın izinin sürülmesi **ben** fikrinin peşinden giderek **biz** fikrine ulaşma beklentisinden ileri gelir. Tönnies fikir anlamına gelen **opinio** kavramına değinir. **Meinung** ise **opinio**’dan gelir. **Mein** Almanca’da ben anlamına gelir, **meinung** kelimesi bu kökten türer. **Opinio** kelimesi ise Latince düşünmek ve inanmak anlamına gelir. Dolayısıyla düşünme eylemini benlikte oluşturulması **Meinung** kelimesini oluşturur. **Meinen** (düşünmek) ve **glauben** (inanmak) de bu anlamda eş güdümlüdür. Tönnies, kendi analiz çerçevesinde etimolojiden hakerekle **cogito ergo sum** önermesinin izini sürer. “Düşünüyorum, öyleyse varım” önermesindeki **ben**’i karşılayan **cogito**’yu Almanca **mein** kökünden gelen düşünme eylemini içeren sözcükle karşılar Tönnies.

Düşünmek, bir kanaate sahip olmak tek kişilik bir eylemken onun toplumsal olması için Tönnies’e göre “ortak fikirler”den (**gemeinsame Meinungen**) söz edebilmek için “iki ya da daha fazla insanın bir şey hakkında aynı kaniya sahip olması” gerekir. Düşünmek (**meinungen**) ile seçmek (**pflichten**) arasında ayırım vardır. Bu aradaki fark **karar vermek**’ten kaynaklanır.

Kamuoyu fikrinin önemi modern toplum bahsinde kendini belli eder. Habermas'ın tartıştığı anlamda fikri zeminin... Bu anlamda Tönnies'in 1922 tarihli bu çalışması önemlidir.

Sitte sözcüğü Almancada **Gewohnheit, Brauch, Herkommen, Überlieferung, Mode, Manier, Gepflogenheit** anlamlarına gelmektedir (Tönnies, 1908: 7). Türkçe'de örf, adet, gelenek, görenek gibi sözcüklerle karşılanabilecek **Sitte** doğrudan toplumun kökeniyle ilgilidir.

Tönnies'in analizleri paralelinde toplumun aile, örf ve kamuoyu temelinde olduğu iddiası yerinde olacaktır. Bireylerin bir araya gelmesiyle gelişen anlamlar sisteminde en önemli içsel paydaş ailedir. Aile toplumun bir mikro kozmosu şeklinde kendisini kurar. Toplum ve aileden hangisinin ilk olarak var olduğu sorusuna verilecek yanıt paradoksal olacaktır. Önemli olan ilk hangisinin var olduğu değil, aile ve toplum arasındaki ilişkinin dayandığı anlam sistemidir.

Aileyi bir arada tutan yapı, toplumu bir arada tutan yapıyla eş değerdir. Tönnies'in çalışmalarında bu yapı Kant'çı **ahlak** şeklinde belirlemektedir. Ahlak, evrensel değerleriyle bir aradalığı sağlayabilecek güdüme sahiptir. Durkheim Tönnies'in tersi şekilde ahlak'ın işlevini din'in gördüğü savını öne sürer. Durkheim'a göre toplum dinsel pratiklerle kaynaşır. Oysa Tönnies'e göre, *Gemeinschaft* analizinde ısrarlı vurguladığı üzere, toplumu bir arada tutan nüveler toplumun kendi doğasında mevcuttur. Tönnies burada **Sitte** kavramına müracaat eder. Örf ahlak'ı şekillendirecektir. Bu şekillendirme durumu da toplumda "ortak kanı"ların ortaya çıkmasını sağlar. *Gemeinschaft*'tan *Gesellschaft*'a geçişte artan nüfusla gelen fikirlerin çokluğu karşısında, **ahlak**'ı temel alabilecek toplumsal bir mecraya gereksinim duyulur: Bu dayanak noktası da kamuoyudur. Bu Tönnies'e göre karşılıklı düşünce eyleminin belirli sınırlarla çerçevelenmesidir.

3.7 Tönnies'e Göre Sosyoloji Tipleri

Tönnies'e göre üç sosyoloji tipi mevcuttur:

1. Saf/Teorik Sosyoloji (**reine Soziologie**)
2. Uygulamalı Sosyoloji (**angewandte Soziologie**)
3. Ampirik Sosyoloji (**empirische Soziologie**)

Saf sosyoloji Tönnies tarafından kurucu (**konstruktif**), uygulamalı sosyoloji **tümdengelimci**, ampirik sosyoloji ise **tümevarımcı** olarak nitelenir. Bunlardan saf sosyoloji temel anlamda Tönnies'in **Gemeinschaft und Gesellschaft** eserinde yaptığı analize işaretir. Teorik düzlemde sosyolojik tahayyül gücüyle toplumsal analiz etme durumudur. Bu analizinden çıkaracağı ise ideal tiplerdir. Tönnies'e göre saf sosyoloji beş temel bileşen üzerine odaklanır:

1. **Gemeinschaft**'ın ve **Gesellschaft**'ın temel kavramları
2. Toplumsal olguların (**Wesenheiten**) ya da bağların öğretisi
3. Olguların içeriği olarak toplumsal normların öğretisi
4. Mülkiyet bağlamında toplumsal normların öğretisi
5. Toplumsal eylemin öğretisi

Tönnies bu beş bileşeni ileri sürer. Toplumsal olguların (**soziale Wesenheiten**) üç temel unsurla açıklanacağını ileri sürer:

- Toplumsal koşullar (**Verhältnisse**)
- Toplumsal Gúdüsel Gruplar (**Samtschaften**)
- Toplumsal **beden** ve **beden**'ler

Tönnies'e göre toplumsal normlar da üç temel unsurla açıklanacaktır:

- Düzen normları
- Hukuk normları
- Ahlaki (**moral**) normlar

Toplumsal değerler ise şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- Ekonomik değerler
- Politik değerler
- Fikri ve düşünsel değerler

Tönnies uygulamalı sosyolojiyi de üçe ayırır:

- Ekonomik hayat
- Siyasi hayat
- Tinsel/manevi hayat (sanatlar, bilimler, töreler...) (**Geistesleben**)

Tönnies ömrünün sonuna doğru 1931 yılında "**Mein Verhältnis zur Soziologie**" (Sosyoloji Anlayışım) başlıklı bir makale kaleme almıştır. Bu metinde hayatı boyunca sosyoloji anlamında üzerinde etkili olan düşünürlere ve fikirlere yer verir. Bu metnin önemi, Tönnies'in burada kendi genel sosyoloji anlayışını **refleksif** bir bakışla değerlendirmesinden, akademik ve teorik kimliğinin iskeletini çıkarmasından

ileri gelmektedir. Tönnies makalesine Hobbes'a ilkin 1877 yılında özellikle hukuk ve devlet felsefesi (**Staatsphilosophie**) bağlamında odaklandığını belirterek başlamaktadır. Tönnies, kendi sosyal bilimler macerasında yolunun Hobbes'tan sonra Spencer'dan geçtiğini ve Spencer'dan Comte'a, oradan da Schäffle'ye ulaştığını. Schäffle'nin **Bau und Leben des sozialen Körpers** (Toplumsal Gövdenin Yapısı ve Hayatı) çalışmasındaki organizma fikrinden etkilendiğini belirtir (Tönnies, 2000: 327). Bu organizma fikri daha sonra **Gemeinschaft**'ı anlamlandırma konusunda önemli bir işlev üstlenecektir. Tönnies hukuk felsefesi bağlamında Sir Henry Maine'den etkilendiğini söyler ve daha sonra rasyonel doğal hukuk alanında Almanya'da Hobbes'u ilk zikreden isim olan Pufendors'a yer verir. Derinlemesine analiz etmese de kendi sosyoloji-felsefe anlayışını etkileyen diğer kişiler olarak Schopenhauer, Adam Müller ve Adolf Wagner'i tek tek zikreder.

SONUÇ

Sosyolojinin kurucu isimlerinden Ferdinand Tönnies'in sosyolojiye yaptığı katkıların başında, Weber'in daha sonra formüleştireceği **ideal tipleştirme** yöntemini kullanarak modern toplumu analiz etmesi gelir. Tönnies içerisinde bulunduğu çağın ruhuna kendi coğrafyasındaki **Siren**'lerin sesini işiterek kulak verir. Bu doğrudan geleneksellik ile modernlik arasında duran bir çizgide mümkün olur. Tönnies'i özgün yapan da bu sese kulak vermesi ve işittiklerini modernlik eleştirisi kompozisyonunda bestelemesidir. Tönnies'in içerisinde bulunduğu özgün koşullara yönelik duyarlılığı, onun sosyolojinin Almanya'da kurumsal kimliğine kavuşmasında en önemli figürlerden biri olmasına katkı sağlamıştır. Tönnies'in sosyolojiye yönelmesi, ilk gençlik yıllarında klasik filoloji eğitimi alırken aradığı **anlam**'ı filoloji, edebiyat, felsefe ve psikolojide istediği düzeyde bulamamasından kaynaklanır. Tönnies aradığı anlamı, henüz Almanya'da yeni yeni anlamlanmakta olan sosyoloji alanında bulmuş ve bu anlamı toplum üzerinden yansıtmaya yardımcı olmuştur.

Tönnies sosyolojisinin diğer özgün yanı modernliğin doğrudan savunuculuğunu yapmamasıdır. Tönnies, çağdaşlarının modernliği olumlayıcı yaklaşımlarına zıt yöndeki sosyolojik tavrı sebebiyle, **Gemeinschaft**'ı yücelttiğine ve fazlaca romantik olduğuna yönelik eleştirilerle karşılaşmıştır. Aslında Tönnies analizlerinde doğrudan **Gemeinschaft**'ı yüceltmez. Aksine onun önceliği **Gesellschaft** eleştirisi yapmaktır. Bu eleştirisini de **homo economicus** temelli Marksist bir perspektifle yapar ve analizine yabancılaşmış bireyin halet-i ruhiyesinin karamsarlığını ekler. Tönnies'in **Gesellschaft**'ı eleştirdiği yıllarda Batılı toplumlar henüz kapitalistleşme, Aydınlanma, milliyetçilik gibi kitlesel tarihsel dönüşümleri yeni yeni yaşıyordu. **Gesellschaft**'ı Tönnies, **Gesellschaft**'ın içerisindeyken eleştirir. Oysa **Gemeinschaft** geçmişin silinmiş hatıralarından gelen babanın ruhudur. Tönnies'in çağdaşı ve dostu Simmel bu ruhun ne düzeyde can çektiğini **Paranın Felsefesi** kitabında Tönnies'ten daha yetkin biçimde gösterecektir. Simmel'in Paranın Felsefesi eserinde yaptığı analiz Tönnies'in Gesellschaft analizinin görünür

mirasıdır. *Gemeinschaft und Gesellschaft* Tönnies'in kendi yazınlarında yaptığı önerdiği **saf sosyoloji** denemesidir.

Tönnies her şeye rağmen erken dönem sosyologudur. Onun içerisinde bulunduğu dönemde bahsettiği saf sosyolojinin sınırları, bugünün gözüyle değerlendirildiğinde, henüz emekleme aşamasındadır. Bu sebeple Tönnies'in saf sosyoloji denemesi ve önerisi **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** ideal tiplerini literatüre tanıtıcı düzlemde kalmıştır.

Tönnies **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** kavramlarıyla esasında iki farklı toplum tipinin ilişkiler ağını tanımlamaktadır. **Gemeinschaft** ve **Gesellschaft** iki şekilde kavranabilir: Bu kavrayışlardan ilki ideal tip olarak **Gemeinschaft cemaat'i/topluluk'u**, **Gesellschaft** ise **cemiyet'i/toplum'u** niteler. İkincisine göreyse tarihsel okuma olarak **Gemeinschaft geleneksel toplum'u**, **Gesellschaft** ise **modern toplum'u** gösterir. Bu çalışmada bahsi geçen iki yaklaşımdan ideal tip olarak kavranmasına daha yakın bir perspektifle Tönnies değerlendirilmiştir.

Tönnies'in biyografisi sosyolojik bakışla analiz edilmeye çabalanmıştır. Akademik hayatında yaşadığı iki temel kırılma onu sosyolojiye yöneltmiştir. İlki yoğun şekilde aldığı Klasik Filoloji eğitiminden sonra daha büyük toplumsal meselelerle ilgilenmeyi arzu edip kendisini sırasıyla felsefe, antropoloji ve psikoloji alanlarında denemesidir. İkinci kırılma isen neredeyse doçentliğini psikoloji alanında Wundt'un yanında alacakken akraba olduklarını öğrenerek onun yanından ayrılıp kendisini tam anlamıyla sosyoloji yoluna koymasındadır. Tönnies'in yaşadığı bu kişisel deneyimlere ve içerisinde yaşadığı Alman düşün coğrafyasına bakıldığında mensubu olduğu toplumun her anlamda bir sosyologudur.

Tönnies Alman sosyolojisinde temsil ettiği değerler bakımından da önemlidir. Bugün çağdaş sosyoloji modern toplumu analiz ederken eskiye nazaran daha merkezi bir konuma yerleştirmektedir. Klasik Alman Sosyolojisine bakıldığında Weber modernleşmeyi temel anlamda bürokrasinin gelişimi ve rasyonelleşme kavramlarıyla tartışır. Weber'de bireyselleşme modernleşmenin ön koşulu değildir. Aksine Weber'de yapı modernleşme sürecinde daha ağır basar. Tönnies ise modernleşmeyi **Gemeinschaft'tan Gesellschaft'a** geçişte görür ve anahtar değişkenin artan bireycilik olduğunu iddia eder. Bir anlamda eski toplum yapısının (**Gemeinschaft**) çözülmesiyle **Gesellschaft'a** geçişin koşulları hazırlanır. Simmel de bireyselleşmenin

önemi Tönnies ile benzerlik teşkil eder. Simmel modernliği paranın simgesel gücünün toplumsal yaşamda etkisi üzerinden vurgular. Bu bağlamda Tönnies'in örtük ve açık olarak atıf yapılan bir sosyolog olma özelliğini bugün de sürdürdüğü görülmektedir. Bireyciliği merkeze koyduğu **Gesellschaft** analizinin izleri gündelik hayat sosyolojinin temel ilgi alanlarında gözlemlenebilir. Öte yandan **Gesellschaft** içerisinde **Gemeinschaft** pratikleri Tönnies'in sosyolojinin miras bıraktığı çağdaş konulara örnektir. Tönnies tüm bu bağlamlar göz önünde bulundurulduğunda klasik sosyolojide önemli bir konumdadır.

Tönnies'in ortaya koyduğu fikirlerin şekil değiştirerek çağdaş sosyolojinin içerisinde yer alması onun sosyolojik tahayyül gücünü de gösterir. Bu konuya, Tönnies'in en kapsamlı iki analizinden, **Gemeinschaft**'tan ve **Gesellschaft**'tan, iki örnek verilmesi yerindedir. İlk Pierre Bourdieu'nun **Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi** eserinde tartıştığı beğeni yargısı, **beğeni cemaatleri**'yle gösterilebilir. **Beğeni cemaatleri**, önerilen bir kavram olarak, özellikle günümüzde **moda**'yı belirleyen akımları yönlendiren **güruhu (Gemeinde)** niteler. Tez bağlamında Tönnies'ten hareketle önerilen **beğeni cemaatleri** kavramı herhangi bir yargının toplumsal öbekten ayrı var olamayacağının önermesidir. **Beğeni cemaatlerinin** bireye baskın şekilde hissettirdiği bir anlamda Durkheim'in **kolektif bilinç**'inin yansımasıdır. Bu anlamda **Gemeinschaft** ruhu **beğeni** olgusunda da gözlemlenebilir. Durkheim ile Tönnies'in sıklıkla benzer konuları çalıştığı vurgusu bu bağlamda anlamlanır. Ele aldıkları konular, içerisinde buldukları zamanın da cilvesi olarak benzerlik taşır ve bazı paydalarda sosyolojik tahayyülleriyle buluşurlar. Bahsi edilen çağdaş sosyolojinin içerisinde Tönnies izleri hususuna diğer örnek ise Tönnies'in diğer ana kavramı olan **Gesellschaft**'ın modern izdüşümü de Zygmunt Bauman'ın **Bireyselleşmiş Toplum**'unda görülür olmasıdır. Bauman'ın eserinde üzerine durduğu toplum tipi **Gesellschaft**'ı anımsatır. Bu bağlamda Tönnies'in **Gemeinschaft**'tan **Gesellschaft**'a geçişte gördüğü en önemli değişkenin artan bireycilik olduğu fikrinin kendisi Bauman tarafından çağdaş sosyoloji altında incelenmiştir. Bu iki örnek bahsi edilen Tönnies etkilerinin akla ilk gelen örneklerindedir.

Nihayetinde Tönnies bütüncül bir gözlemde irdelenmesi gereken konuları çalışmış bir sosyologtur. Tönnies'in doğrudan analiz konusu olarak Türkiye'deki

sosyoloji çalışmalarında şimdiye değin yer almamasını bu çalışma ile telafi etme, bu alana bir katkı sağlama umudu bu çalışmanın son vurgulanan kaygısıdır.

KAYNAKÇA

- Adair-Toteff, C. 1995. Utopian Visionary, **Sociological Theory**, Vol. 13, No. 1, s. 58-65.
- Aron, R.: 2017. **Çağdaş Alman Sosyolojisi**, Çev. Önal Sayın, İstanbul, Doğu Batı Yayınları.
- Akyurt, M. Ali.: 2017. **Alman Sosyolojisinde Yöntem Tartışmaları**, İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Beiser, Frederick C. : 2018a **Aydınlanma, Devrim ve Romantizm**, Çev. Aslı Önal, İstanbul, Ayrıntı Yayınları
- Beiser, Frederick C. : 2018b **Hegel'den Sonra**, Çev. Soner Soysal, İstanbul, Hil Yayınları
- Bottomore, T., & Nisbet, R.: 2014. **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi**, Çev. Mete Tunçay ve Aydın Uğur, İstanbul, Kırmızı Yayınları.
- Carstens, U.: 2013. **Ferdinand Tönnies, Friese und Weltbürger: Eine Biographie**. Bredstedt: Verlag Nordfriisk Institut.
- Cevizci, A.: 2019. **Felsefenin Kısa Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları.
- Çelebi, N.: 1987. Ferdinand Tönnies'in Hayatı ve Görüşleri. **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 81-93.
- Çoraklı, E.: 2008. **Hesiodos'ta Ergon**, İstanbul Üniversitesi SBE Eski Çağ Dili ve Kültürleri Bölümü, Latin Dili ve Edebiyatı ABD, Yüksek Lisans Tezi
- Durkheim, E.: 1889. Gemeinschaft und Gesellschaft: Abhandlung des Communismus und des Socialismus als empirischer Culturformen, **Revue Philosophique de la France et de l'Étranger**, T. 27, 416-422.
- Durkheim, E.: 2018. **Toplumsal İşbölümü**, Çev. Özer Ozankaya, İzmir, Cem Yayınevi.
- Tönnies, F.: 2011. Cemaat ve Cemiyet Nazariyesi, Çev. Z. Fahri Fındıkoğlu, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, 712-748.
- Freyer, H.: 2015. **Sosyoloji Kuramları Tarihi**, Çev. M. Rami Ayas, İstanbul, Doğu Batı Yayınları.
- Freyer, H.: 1936. Ferdinand Tönnies und seine Stellung in der deutschen Soziologie, **Weltwirtschaftliches Archiv**, 44. Bd. s. 1-9
- Gibson, M.: 1995. **Braveheart**, Sinema Filmi.
- Heberle, R.: 1937. The Sociology of Ferdinand Tönnies, **American Sociological Review**, 9-25.
- Huizinga, J.: 1997. **Ortaçağın Günbatımı**, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kant, I.: 1784. **Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung?**
- Lacan, J.: 2017. **Psikanalizin Dört Temel Kavramı: Seminer 11.Kitap**, Çev. Nilüfer Erdem, İstanbul, Metis Yayınları.
- Ülken, H. Z.: 1955. **Sosyoloji Problemleri**, İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası.
- Mitzman, A.: 1973. **Sociology and Estrangement: Three Sociologist of**

- Nisbet, R.: 2013. **Imperial Germany**, New York, Borzoi Book.
- Nisbet, R.: 2013. **Sosyolojik Düşünce Geleneği**, Çev. Yusuf Kaplan, İstanbul, Paradigma Yayınları.
- Parsons, T.: 2015. **Toplumsal Eylemin Yapısı, Cilt 1: Marshall, Pareto, Durkheim**, Çev. Adem Bölükbaşı, Sakarya, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Parsons, T.: 2015. **Toplumsal Eylemin Yapısı, Cilt 2: Max Weber**, Çev. Nur Nirven, Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- Pappenheim, F.: 1959. **The Alienation of Modern Man: An Interpretation Based on Marx and Tönnies**, New York, Montly Review Press.
- Paustian, E. C.: 1942. **The Sociology of Ferdinand Tönnies**, Illinois: Northwestern University.
- Rousseau, J.J.: 2014. **Toplumsal Sözleşme**, Çev. Cenap Karakaya, İstanbul, İletişim Yayınları
- Simmel, G.: 1900. **Philosophie des Geldes**, Leipzig, Verlag von Duneker & Humblot.
- Tönnies, F.: 2019. **Cemaat ve Cemiyet**, İstanbul, Çev. Emre Güler, Vakıfbank Kültür Yayınları
- Tönnies, F.: 1887. **Gemeinschaft und Gesellschaft: Abhandlung des Communismus und des Socialismus als Empirischer Culturformen**. Leipzig: Fues's Verlag.
- Tönnies, F.: 1908. **Die Sitte**, Frankfurt, Rütten & Roening.
- Tönnies, F.: 2000. **Gesamtausgabe, TG Band 15, Innere Kolonisation in Preußen: Soziologische Studien und Kritiken – Erste Sammlung. Schriften 1923**, Rezensionen, de Gruyter.
- Tönnies, F.: 2001. **Community and Civil Society**, Trans. J. Harris, Cambridge, Cambridge University Press.
- Tönnies, F.: 1998. **Gesamtausgabe, TG Band 22, 1932-1936: Geist der Neuzeit, Schriften**, Rezensionen, de Gruyter.
- Tönnies, F.: 1922. **Kritik öffentlichen Meinung**, Berlin, Verlag von Julius Springer.
- Tönnies, F.: 1981. **Einführung in die Soziologie**, 2. Auflage, Enke, Stuttgart, (Kap. Soziale Samtschaften) S. 81–95.
- Tönnies, F.: 1955. **Community and Association: (Gemeinschaft und Gesellschaft)**, London, Trans. Routledge & Kegan Paul. Şehir ve Cemiyet, Der. ve Çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul, İz Yayıncılık: 185-219
- Tönnies, F.: 2000
- Weber, M.: 1922. **Grundriss der Sozialökonomik: III. Abteilung Wirtschaft und Gesellschaft**, Tübingen, Paul Siebeck.
- Weber, M.: 2012. **Ekonomi & Toplum**, Çev. Latif Boyacı, İstanbul, Yarın Yayınları.
- Wirth, L.: 1926. **The Sociology of Ferdinand Tönnies**, **American Journal**

Wirth, L.: 1946. **of Sociology**, 412-422.
A Sociologist Looks at the Community. In: Wirth,
Louis; et al. (ed.), *Community Planning for Peacetime
Living*, Stanford, Calif. : 3-89

